

**17. YÜZYIL VE SONRASI OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE
GÜNLÜK YAŞAMDAN HALKIN EĞLENCE SAHNELERİ**

T.C.

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Sanat Tarihi Yüksek Lisans Programı

Buket YANIKBAŞ

Danışman: Dr. Öğr. Ü. Erbil CÖMERTLER AKTUĞ

Nisan 2025

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Buket YANIKBAŞ

ÖNSÖZ

Osmanlı halkı günlük yaşamlarında hoşça vakit geçirmek için çeşitli aktiviteler düzenlemiştir. Dönemin eğlence anlayışı ve batılılaşmanın etkisiyle sık sık meyhane, hamam ve özellikle mesire alanlarında toplanılmıştır.

17. Yüzyıl başlarından itibaren halktan kişilerin gündelik hayatları tasvirler yansımıştır. Farklı elyazmaları ve albümlerde yer alan tasvirler, mekanlarına göre meyhane, hamam ve mesire alanlarında geçenler şeklinde sınıflandırılmış ve kendi aralarında kronolojik olarak sıralandırılmıştır.

“17. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Minyatürlerinde Günlük Yaşamdan Halkın Eğlence Sahneleri” isimli çalışmada tez süresince yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Ü. Erbil CÖMERTLER AKTUĞ’a, eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen aileme, her zaman yanımda olan ve beni cesaretlendiren Arif KORKMAZ’a teşekkür ederim.

ÖZET

17. YÜZYIL VE SONRASI OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE GÜNLÜK YAŞAMDAN HALKIN EĞLENCE SAHNELERİ

YANIKBAŞ Buket

Yüksek Lisans Tezi

Sanat Tarihi ABD

Sanat Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Ü. Erbil CÖMERTLER AKTUĞ

Nisan 2025, ix+115 sayfa

Osmanlı döneminde farklı sebeplerle saray tarafından düzenlenen şenliklere halk da davet edilmiş, insanların kaynaşması ve sıkıntılarından uzaklaşması sağlanmıştır. Saray tarafından organize edilen eğlenceler dışında insanlar günlük yaşamlarında hoşça vakit geçirebilmek için aktiviteler düzenlemiştir. Eğlenmek için dans ve müzik gibi seyirlik gösterilere, yiyecek ve içeceklere başvurulmuştur.

En eski örnekleri 15. yüzyıla dayanan Osmanlı minyatür sanatında çoğunlukla padişahlar, dini ve tarihi figürler, edebi eserlerden karakterler resmedilmiştir. 17. yüzyıl başlarından itibaren halktan insanların yaşamları, sosyalleşme ve eğlenceleri de tasvirlerle konu olmuştur.

Tezin konusu olan 17. yüzyıl ve sonrası Osmanlı halkının günlük yaşamlarındaki eğlencelerinin tasvirlerle yansımaları içerikli otuz minyatür incelenmiştir. Tasvirlerde görülen, insanların bir araya toplanıp vakit geçirdiği yerler meyhane, hamam ve mesire alanları şeklinde sınıflandırılarak kataloglanmıştır. Karşılaştırma ve değerlendirme kısmında, düzenlenen eğlencelerde görülen müzik icraları, dans performansları, giyim kuşamdaki değişimler, kadın ve erkek ilişkileri, içki sahneleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı halkı, eğlence, meyhane, hamam, mesire alanı

ABSTRACT

SCENES OF ENTERTAINMENT FROM DAILY LIFE IN OTTOMAN MINIATURES AFTER THE 17th CENTURY

YANIKBAŞ, Buket

Master Thesis

Art History Department

Art History Program

Adviser of Thesis: Assist. Prof. Erbil CÖMERTLER AKTUĞ

April 2025, ix+115 pages

During the Ottoman period, the public was invited to festivals organized by the palace for various reasons, allowing people to socialize and get away from their troubles. Apart from the entertainment organized by the palace, people organized activities in their daily lives to have a good time. For entertainment, shows such as dance and music, food and drinks were used.

Ottoman miniature art, the oldest examples of which date back to the 15th century, mostly depicted sultans, religious and historical figures, and characters from literary works. From the early 17th century onwards, the lives of ordinary people, their socializing and entertainment were also depicted.

The subject of the thesis is thirty miniatures that reflect the entertainments of the Ottoman people in their daily lives in the 17th century and later. The places where people gathered and spent time seen in the depictions were classified and catalogued as taverns, baths and picnic areas. In the comparison and evaluation section, the musical performances, dance performances, changes in clothing, women and men relations and drinking scenes seen in the organized entertainments were examined.

Key words: Ottoman people, entertainment, tavern, bathhouse, recreation area

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
RESİMLER DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞLENCE VE OSMANLI DEVLETİNDE SOSYAL HAYAT

1.1. Osmanlı Devleti'nde Eğlence.....	5
1.2. Saray Tarafından Düzenlenen Şenlikler	7
1.3. Halk Tarafından Düzenlenen Eğlenceler	8
1.3.1. Osmanlı Toplumunda Meyhane	9
1.3.2. Osmanlı Toplumunda Hamam	14
1.3.3. Osmanlı Toplumunda Mesire Alanları	19
1.4. Eğlencelerde Düzenlenen Gösteriler	22

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE EĞLENCE

2.1. Minyatürlerde Meyhane Eğlenceleri	27
2.2. Minyatürlerde Hamam Eğlenceleri	35
2.3. Minyatürlerde Kır Eğlenceleri	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

3.1. Eğlence Sahnesi Konulu Minyatürlerin Yer Aldığı Eserler	90
3.2. Eğlence Sahnelerinin Görüldüğü Mekanlar	92
3.3. Tasvirlerde Görülen Müzik Aletleri ve Dans Gösterileri	97
3.4. Tasvirlerde Görülen Kadın Giysileri	101
3.5. Tasvirlerde Görülen Erkek Giysileri	102
3.6. Tasvirlerde Görülen Kadın Erkek İlişkileri	103
3.7. Tasvirlerde Görülen İçki Sahneleri	104

3.8. Tasvirlerde Görülen Kap Formları	105
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	110
ÖZGEÇMİŞ.....	115

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1: Hamama Giden Türk Kadını, Nicolas de Nicolay	15
Resim 2: Hamamda Kadınlar, Camilla Rogier	17
Resim 3: Boğazda Halkın Eğlencesi, Antoine Melling	21
Resim 4: Erkek Çengi, Jean Baptiste Van Mour, 1714	22
Resim 5: Dans Eden Tavşan, Charles Addison, 1838	23
Resim 6: Şair Atayi'nin Meyhane'de Rind ile Görüşmesi, <i>Hamse-i Atayi</i> , 1721, WAM, y. 44a	28
Resim 7: Meyhane eğlencesi, <i>Hubanname ve Zenanname</i> , 1793, İÜK, T.5502, s. 41a	30
Resim 8: Meyhane, <i>Tuhfetü'l-Mülk</i> , 1799-1817, Özel Koleksiyon	32
Resim 9: Meyhane, <i>Tuhfetü'l-Mülk</i> , 1799-1817, Özel Koleksiyon	34
Resim 10: Erkekler Hamamı, <i>I. Ahmed Albümü</i> , 1610, TSMK B. 408, y. 18a (E. Fetvacı s. 238)	36
Resim 11: Kadınlar Hamamı, <i>Hubanname ve Zenanname</i> , 1776, BL. Or. 7094, y. 49a (M. And s. 551)	38
Resim 12: Kadınlar Hamamı, <i>Hubanname ve Zenanname</i> , 1793, İÜK. T. 5502, y. 145a	40
Resim 13: Hamamdaki Çocuklu Kadınlar, <i>Tuhfetü'l-Mülk</i> , 1799-1817, Özel Koleksiyon	42
Resim 14: Sevgililer, <i>Albüm</i> , 17. Yüzyıl, TSMK, H. 2168, y. 35a (M. And, s. 539).....	44
Resim 15: Üç Genç ve Saki, <i>Albüm</i> , 17. yy, TSMK, H. 2133 (M. And, s. 534)	46
Resim 16: Rüzgârın Gönderilmesi, <i>Tercüme-i Cifrul'-Cami</i> , 1595-1603, TSMK, B. 373, y. 243b (Metin And, s. 464)	48
Resim 17: Rüzgârın Gönderilmesi, <i>Tercüme-i Cifrul'-Cami</i> , 1603-1617, İÜK, TY. 6624, y. 100b (M. And, s. 465)	50
Resim 18: Sevgililer, <i>I. Ahmed Albümü</i> , 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 14a. (E. Fetvacı, s. 246)	52
Resim 19: Kadınlar arasında eğlence, <i>I. Ahmed Albümü</i> , 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 14a (E. Fetvacı s. 246)	54
Resim 20: Kır Eğlencesi, <i>I. Ahmed Albümü</i> , 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 17a (E. Fetvacı, s. 240)	56
Resim 21: Dere Kenarında Yakalanan Çift, <i>I. Ahmed Albümü</i> , 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 20b. (E. Fetvacı, s. 233)	58

Resim 22: Kırda Dinlence, <i>I. Ahmed Albümü</i> , 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 23a. (E. Fetvacı, s.228)	60
Resim 23: Medrese Öğrencilerinin Hafta Sonu Dinlencesi, <i>I. Ahmed Albümü</i> , 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 28a (E. Fetvacı, s. 218)	62
Resim 24: Müzik Yapan Gençler, <i>Güfte Mecmuası</i> , 17. yy, BSB, Or. 3370, y. 41v	64
Resim 25: Üç Müzisyen ve Öğretmenleri, <i>Güfte Mecmuası</i> , 17. yy, BSB Or. 3370, y. 76v	66
Resim 26: Mesire Alanında Eğlence, <i>Güfte Mecmuası</i> , 17. yy, BSB, Or. 3370, y. 105r	68
Resim 27: Kır Eğlencesi, Tek Yaprak, 18. yy, Bmik, J28/75 4303. (M. And, s. 468)	70
Resim 28: Kadınların Eğlencesi, 18. Yüzyıl, PFL, T9 (M. And, s. 468)	72
Resim 29: Hanım Eğlencesi, 18. Yüzyıl, Bmik, J. 28/75.PI.No. 4301 (N. Atasoy s. 397).....	74
Resim 30: Salıncaktaki Kadınlar, 18. Yüzyıl, Prens Sadruddin Aga Khan Koleksiyonu (N. Atasoy s. 398)	76
Resim 31: Hanımların Eğlencesi, 18. yy, Bmik, J.28/75, PI.No.4302 (N. Atasoy s. 396)	78
Resim 32: Hırsızın elini yılanın ısırması, <i>Hamse-i Atayi</i> , 1721, WAM, y. 60a	80
Resim 33: Bir grup serserinin düzenlediği içki meclisi, <i>Hamse-i Atayi</i> , 1721, WAM y. 88b	82
Resim 34: Kağıthane Eğlencesi, <i>Hubanname ve Zenanname</i> , 1776-77, BL, Or. 7094, y. 7r	85
Resim 35: Kağıthane Eğlencesi, <i>Hubanname ve Zenanname</i> , 1793, İÜK, T. 5502, y. 78a	88
Resim 36: Yemek Hazırlayan Kadın, Katalog 26 detay	96
Resim 37: Sadabad Köşkü, Katalog 30 detay	97

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Erkekler Hamamı	94
Tablo 2: Çeşmeler	96
Tablo 3: Çalgılar	99
Tablo 4: Dansçılar	100
Tablo 5: Kadın Giysilerinden Örnekler	102
Tablo 6: Kaplardan Örnekler	107

KISALTMALAR DİZİNİ

age.	:Adı Geçen Eser
agm.	:Adı Geçen Makale
agt.	:Adı Geçen Tez
Bkz.	:Bakınız
BL.	:British Library
BMİK:	:Berlin Museum für Islamische Kunst
BSB:	:Berlin Staatsbibliothek
C.	:Cilt
DCBL.	:Dublin Chester Beatty Library
İÜK.	:İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
OBL.	:Oxford Bodleian Library
PBN.	:Paris Bibliothéque Nationale
PFL.	:Philadelphia Freer Library
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
TİEM	:Türk ve İslam Eserleri Müzesi
TSM	:Topkapı Sarayı Müzesi (A: Arşiv, B: Bağdat, H: Hazine, R: Revan)
WAM	:Walters Art Museum

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu eğlence kelimesini, eğlenme işi, alem, cümbüş, sefahat, neşeli ve hoşça vakit geçirten şey veya kimse olarak tanımlamaktadır. Eğlence kavramı genel olarak neşe ve zevk alma, eğlenme mekânı da neşe ve zevk alınan yer olarak tanımlanabilir. Günlük yaşamın kavramlarından olan eğlenme eylemi pek çok alternatifi içine almaktadır. Bölgesel şartlar, gelenekler, sosyal alışkanlıklar, toplumdan topluma farklılık gösteren eğlence anlayışını oluşturmaktadır.

Osmanlı toplumunda çeşitli vesilelerle pek çok eğlence etkinliği düzenlenmiştir. Dini bayramlar ve düğünlerle çoğunlukla saray tarafından düzenlenen şenliklerle halk bir araya gelerek hoşça vakit geçirmiştir.

Saray tarafından belli zamanlarda yapılmış olan eğlencelerin haricinde, Osmanlı halkı günlük yaşamlarında keyifli ve hoşça vakit geçirmek için çeşitli etkinlikler düzenlemiştir. Çoğunlukla müzik, yiyecek ve içeceklerin bulunduğu, dans gibi eylemleri de kapsayan bu toplantılar dönemin eğlenme anlayışının karşılığı olarak kabul edilebilir.

Osmanlı döneminde, erkeklerin çoğunlukta olduğu kahvehane ve meyhaneler, özellikle sosyalleşme mekânı kısıtlı olan kadınlar için hamamlar, kadınların ve erkeklerin birlikte zaman geçirebilecekleri, birbirlerini görebilecekleri mesire alanları eğlenceler düzenlenen yerler olmuştur.

Konu ve Kapsam

İslam minyatür sanatının günümüze ulaşan en eski örnekleri 11. yüzyıla dayanmaktadır. İlk dönemlerde ilim ve fen konulu eserler üretilmiş, 13. yüzyıl itibariyle edebi konuları işleyen minyatürlü eserler görülmeye başlanmıştır. Edebi eserlerle birlikte elyazmaları içerisinde metinle bağlantılı olarak yemekli, içkili, müzikli işret meclisleri, kır eğlenceleri konulu tasvirler de görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde minyatür sanatının bilinen ilk örnekleri 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Edebi konulu divanlar, mesneviler, hamseler, tarih konulu şehnameler ve gazavatnameler, padişahların soyağacının çıkarıldığı silsilenameler, sünnet düğünlerinin anlatıldığı surnameler, peygamberlerin tarihi ve bilim konulu el yazmaları içerisinde beğeni anlayışı ve istekler doğrultusunda minyatürler yapılmıştır.

Osmanlı minyatürlerinin ilk dönemlerinde eğlence temalı minyatürler çoğunlukla padişahların, şehzadelerin saray hayatlarındaki meclis sahnelerinde veya sünnet düğünü şenliklerinde görülmektedir.

17. yüzyıl başlarından itibaren tek yaprak şeklinde hazırlanan ve albümlere yerleştirilen tasvirlerde, saray tarafından düzenlenen şenliklerin dışında, halkın nasıl vakit geçirdiği, hamam, meyhane ve kırık alanlarda düzenlenen eğlenceler gibi farklı konular da işlenmiştir. Albümler dışında halkın yaşamlarından kesitler anlatılan, öğüt veren minyatürlü el yazmalarında da toplumdaki eğlence anlayışını ve bu eğlencelere olan bakış açısını görmekteyiz.

Tez çalışması, Osmanlı halkının, saray tarafından organize edilen düğünler, şenlikler haricinde günlük hayatlarında keyifli vakit geçirmek, dinlenmek ve sosyalleşmek için yaptıkları aktivitelerin ve bu aktivitelerin yapıldığı mekanların tasvirlerine yansımaları konu almaktadır.

Tez kapsamında sosyalleşmenin, eğlencenin olduğu tasvirler, mekanları esas alınarak meyhane, hamam ve kır eğlenceleri şeklinde gruplandırılmıştır.

Özgünlük

Tez süresince yurt içinde ve dışında müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda bulunan minyatürlere ulaşılmaya çalışılmış, ulaşılamayan nüshalar ve tasvirler için çeşitli kitap ve makalelere başvurulmuştur.

Gülçin İnak Kurnaz tarafından 2000 yılında yazılan “*Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul’da Eğlence Hayatı*” isimli yüksek lisans tezinde Osmanlı dönemi eğlencelerinde icra edilen dans, müzik, soytarlık gibi gösterilerden bahsedilmiştir. Bu gösterilerin yapıldığı yerleri saray eğlenceleri, konaklar, mesire alanları, kahvehane ve meyhaneler olarak alt başlıklarla açıklamıştır. Tez içeriğinde saray tarafından düzenlenen şenliklerden minyatürler bulunmaktadır.

Hacı Kırnık “*16. Yüzyıl Sonrası Osmanlı Toplumunda Eğlence Kültürüne Genel Bakış*” isimli yüksek lisans tezinde Osmanlı kültüründe eğlence anlayışına ve mekanlarına değinmiş, genel olarak saray hayatının eğlencelerini konu almıştır.

Özgü Çilli “*Osmanlı’da Eğlence İstanbul’un Sosyal ve Kültürel Hayatından Manzaralar*” isimli kitabında halkın gündelik hayattaki sosyalleşmelerini mekanlarına ve eğlence biçimlerine göre sınıflandırmış, seyahatnamelerden ve dönem kaynaklarından

örnekler vermiştir. Kitap içeriğinde minyatürden çok Batılı sanatçılar tarafından yapılmış olan resimlere, gravürlere yer vermiştir.

Metin And “*Osmanlı Minyatür Sanatları 1: Minyatür*” adlı kitabında Osmanlı minyatürlerinin konularından bahsettiği bölümde alt başlık olarak halkın günlük yaşam sahnelerinden bahsederek örnekler vermiştir.

Bu eserlerde Osmanlı dönemindeki eğlencelere, saray tarafından düzenlenen şenlik ve etkinliklere ve bununla bağlantılı minyatür ve resimlere yer verilmiştir. Ancak Osmanlı halkının günlük yaşamlarındaki eğlencelerini konu alan minyatürlerin bir arada olduğu bir çalışma bulunmamaktadır.

Önem

Osmanlı halkının saray tarafından düzenlenen etkinlikler, şenlikler ve eğlencelerinin dışında, gündelik yaşamda hoşça vakit geçirmek için gittikleri mekanlar ve yaptıkları aktiviteleri içeren minyatürlerin toplandığı bir çalışmanın bulunmamaktadır.

Günlük yaşamdan eğlence minyatürlerinin farklı albüm ve yazmalarda olması, konu bütünlüğü olan tek bir nüshada bulunmaması sebebiyle araştırılıp bir araya getirilmesi, Osmanlı halkının saray tarafından düzenlenen etkinlikler dışında nasıl vakit geçirdiklerini daha iyi anlamak açısından önemlidir.

Amaç

Osmanlı toplumunun günlük yaşamlarında eğlenmek için yaptıkları etkinliklerin ve eğlence mekanlarının, dönem kaynaklarını kullanarak minyatürlere nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmamız sırasında Osmanlı halkının günlük yaşamları sırasında eğlenmek için gittikleri mekanlar tespit edilmiş, bu mekanlarda nasıl zaman geçirdikleri anlaşılmaya çalışılmış, tasvirler meyhane, hamam ve kır eğlenceleri şeklinde gruplandırılmıştır.

Tasvirlere ulaşabilmek için Osmanlı dönemi el yazmalarını barındıran, internet üzerinden açık erişim imkânı sağlayan kütüphanelerin arşivlerine bakılmıştır. Erişim imkânı bulunmayan kütüphanelerin katalogları için kitap ve makalelere başvurulmuştur. Tez konusu gereği 16. yüzyıl sonrasında yazılmış veya minyatürlenmiş olan el yazmaları ve albümler incelenmiştir.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı Devleti'ndeki eğlence anlayışı ele alınmış, seyahatnameler ışığında toplumun günlük yaşamlarındaki aktiviteleri incelenmiştir. Saray tarafından düzenlenen şenlikler, insanlar kendi içlerinde düzenledikleri eğlenceler ve bu eğlenceleri şekillendiren dans, müzik gibi unsurlar irdelenmiştir. Sosyalleşmek için gidilen meyhane, hamam ve kırık alanlarla ilgili bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde 17. yüzyıl ve sonrasında halkın günlük yaşamlarındaki eğlenceleri konu alan tasvirler mekanlarına göre kronolojik olarak sınıflandırılmıştır. Tasvirler, betimlenen yer, görülen figürler, eğlenme biçimleri göz önüne alınarak bilgi vermeye çalışılmıştır.

Karşılaştırma ve Değerlendirme'ye üçüncü bölümde yer verilmiştir. Bu bölümde katalogda bulunan tasvirlerin alındığı eserler ve eğlencelerin görülen mekanlar hakkında bilgi verilmiştir. Elde edilen minyatürlerde yer alan figürlerin giysileri, kullandıkları eşyalar, çalgılar ve dans sahneleri değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde 17. Yüzyıl ve sonrası Osmanlı halkının günlük yaşamlarındaki eğlencelerin tasvirlerle nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak kaynakça bölümünde tezin yazılmasında kullanılan kaynaklar alfabetik bir sıra ile verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Osmanlı Devleti'nde Eğlence

Osmanlı Devleti'nde, halkın sosyalleşmek, vakit geçirmek, eğlenmek için yaptıkları etkinlikler ve bu etkinliklerin yapıldığı mekanlar 19. yüzyıla kadar fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Erkeklerin sosyalleşme alanı çarşı, kahvehane ve meyhaneler, kadınların ev ziyaretleri, hamamlar olmuştur. Havaaların iyi olduğu günlerde, bahar aylarında gruplar halinde mesire alanlarına gitmişlerdir¹.

Osmanlı toplumunda, dini bayramlar veya saray tarafından organize edilen eğlenceler dışında hayat oldukça sakin geçmektedir². Düzenlenen şenliklerde neşeyle vakit geçiren halkın günlük hayatlarında daha durağan olması seyyahların ilgisini çekmiştir. Seyahatnamelerde keyif olarak adlandırılan, Osmanlı'da insanların ağaç gölgeleri altında manzara seyretmesi, kahve, nargile, tütün eşliğinde boşluğa dalmaları gezginlere ilginç gelmiştir³. İstanbul'a ziyarete gelen batılı gezginler Türkleri telaşsız, hayata karşı kayıtsız olarak tanımlamaktadır⁴.

17. yüzyıl ortalarında İstanbul'da bulunan Fransız gezgin Jean Thevenot, Türklerin vakit geçirmelerini ve eğlencelerini şöyle kaydetmektedir: "Türkler evde oldukları zaman divanları üzerinde oturur, çubuk ile tütün içer veya tambur adını verdikleri çalgıyı çalarlar. Arkadaşlarıyla beraberken konuşarak veya bazı oyunlar oynayarak eğlenirler⁵".

18. yüzyıl başlarında Joseph de Tournefort, Türklerin işsiz güçsüz yaşadığı için eğlenceler aramak zorunda kaldığından bahsetmektedir. "Eğlencelerini tanımlayacak doğru terimi bulamadık. Oyun oynadıkları zaman bile bunu para için değil vakit geçirmek için yaptıklarını söylüyorlar. Sofu Müslümanlar Kuran ve tefsir okuyarak vakit geçirir. Müzik bazı Türklerin en büyük zevkidir. Dervişler çok iyi müzisyen ve dansçılardır⁶".

¹ Özgü Çilli, *Osmanlı'da Eğlence, İstanbul'un Sosyal ve Kültürel Hayatından Manzaralar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2023, s. 13.

² Ö. Çilli, *age.*, s. 15.

³ William Rose, *Three Months Leave*, Printed for Richard Bentley, Londra 1838, s. 85-86.

⁴ Fanny Janet Blunt, *The People of Turkey: Twenty Years Residence Among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians*, Printed for John Murray, Londra 1878, s. 91.

⁵ Jean Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, (çev. Nuray Yıldız), Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul 1978, s. 93-94.

⁶ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 71-72.

18. yüzyıl ortalarında İstanbul’da bulunan İngiliz Elçisi Sir James Porter Türklerin eğlence anlayışını şöyle kaydetmiştir: “Türkler kendi aralarında eğlenmek için hikayeler ve şakalar anlatır, dama veya satranç oynarlar. Eğer aralarında şakacı biri yoksa Rum, Ermeni veya Yahudi bulurlar. Onlar odanın ortasında fıkralarını anlatırken, Türkler ara sıra kuru bir gülüşle onaylarını belli eder. Rumlarla yüzyıllardır bir arada yaşayan Türklerin, onların neşesini benimsememiştir”⁷.

18. yüzyıl sonlarında Federico Gravina, İstanbul’daki eğlence anlayışını, müzik, dans, gölge oyunları, cirit ve ok atma oyunları olarak sıralamaktadır. Rakkaselerin halkı eğlendirmek için evlerde veya sokaklarda dans ettiğini, Frenklerin yalnızca seyircileri eğlendirmek için dans ettiklerinin düşünüldüğünü eklemiştir⁸.

Osmanlı Devleti’nde 1835-1839 yıllarında görev yapan Helmuth von Moltke, Türklerin eğlencelerden keyif aldıkları halde sadece seyirci olmak istediklerini iddia eder. “Doğulu’nun keyfi, yani neşesi, tasasız bir ruh halidir. Çalgıcıların şarkılarını veya Rum oğlanlarının danslarını izlerken keyif alır ama kendisi şarkı söylemek veya dans etmek istemez”⁹.

Mouradgea d’Ohsson “18. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler” kitabında Türklerin eğlenceli ortamlarda ilgisiz ve ciddi davranmasını dini sebeplere bağlamıştır¹⁰.

19. yüzyılda İstanbul’da bulunan Alman Gustav Rasch seyahatnamesinde “Türkler eğlenmeyi bilmez. Tütün içer, uyur, yemek yer, kahvehanede keyif yapar” şeklinde kaydetmiştir¹¹.

William George İstanbul’daki bir mesire alanını ziyaret ettiğinde insanların burada tam olarak ne yaptığını merak etmiştir. “Türklerin burada ne yaptığını söylemek zor olurdu, aslında hiçbir şey yapmıyorlardı, ancak bir Türk keyif yaptıklarını söylerdi”¹².

İngiliz Nassau William Senior, İstanbul’da bulunduğu sırada Ahmet Vefik Paşa’ya keyfin ne olduğunu sormuştur. Ahmet Vefik Paşa şöyle cevaplamıştır: “Keyf,

⁷ Sir James Porter, *Turkey: Its History and Progress*, Hurst and Blackett Publishers, Londra 1854, s. 380-382.

⁸ Federico Gravina, *İstanbul’un Anlatımı*, (çev. Yıldız Ersoy Canpolat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 124-125.

⁹ Ö. Çilli, *age.*, s. 17.

¹⁰ Mouradgea D’Ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye’sinde Örf ve Adetler*, (çev. Zehran Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul 1977, s. 204.

¹¹ Gustav Rasch, *Die Türken in Europa*, Printed by J.S. Skrejsovský, Prag 1873, s. 243-244.

¹² W. Rose, *age.*, s. 86-87.

bilinçsiz değilsin ama düşünmüyorsun, uyanık değilsin ama uyumuyor da değilsin. Hiçbir müzik veya kadın keyif kadar tatlı ve çekici değildir”¹³.

Alman Ulrich Jasper Seetzen seyahatnamesinde, maddi durumu iyi olan Türklerin bazen birkaç çalgıcıyı eve davet ederek, onlar çalarken sedirin üzerinde oturup uzun çubuklarını tüttürdükleri kaydetmiştir¹⁴.

Gezginler, Türkler arasında şans oyunlarının ve kumarın yaygın olmadığından, kumar oynayanlara kötü gözle bakıldığından bahsetmektedirler. Kâğıt ve şans oyunları yerine satranç, domino, tavla, dama, mangala oynandığını belirtirler¹⁵.

Seyahatnameler ışığında, Osmanlı toplumundaki Türklerin eğlence anlayışı keyif yapmak, müzik ve dans icralarını dinleyip izlemek, sohbet etmek, oyun oynamak üzerine kuruludur. Gezginler, eserlerinde ve mektuplarında Türkleri eğlenceler sırasında durgun, çoğunlukla izleyici konumunda olarak tanıtmışlardır.

Müslüman olan Türklerin sakin yaşam tarzlarına karşın gayrimüslimlerin aşırılığa varan eğlence anlayışları bulunmaktadır. Osmanlıda bulunan meyhanelerin çoğu, eğlenmeyi ve eğlendirmeyi seven Rumlar tarafından işletilmektedir. Meyhane çalışanları ve köçekler Rum asıllıdır. Dolayısıyla Rumların eğlence kültürüne katkıları özellikle İstanbul’u ziyaret eden seyyahların dikkatini çekmiştir. Ermeni ve Yahudilerin eğlenceleri Rumlara göre daha sakin olmuştur¹⁶.

Osmanlı Döneminde, saray tarafından çeşitli sebeplerle dönem dönem şenlikler düzenlenmiştir. Sarayın organize ettiği şenlikler dışında halk günlük yaşamlarında eğlenmek için kendi aralarında küçük toplantılarla vakit geçirmiştir.

1.2. Saray Tarafından Düzenlenen Şenlikler

Osmanlı Devleti’nde, saray ve çevresi tarafından düzenlenen şenlikler, saray duvarları içerisinde kalmamış, halkın katılımıyla toplumun her kesimini kaynaştırmıştır. Düzen ve program açısından benzer özellikler taşıyan kırk sekiz şenlik saptanmıştır.

¹³ Nassou William Senior, *A Journal Kept in Turkey and Greece in the Autumn of 1857 and the Beginning of 1858*, Printed by Longman, Londra 1858, s. 16.

¹⁴ Ulrich Jasper Seetzen, *İstanbul Günlükleri, 12 Aralık 1802-22 Haziran 1803*, (çev. Selma Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 78.

¹⁵ Ö. Çilli, *age.*, s. 23.

¹⁶ Ö. Çilli, *age.*, s. 18.

Eğlenceler sırasında seyirlik oyunlar, dans ve müzik gösterileri, geçit alayları gibi etkinlikler düzenlenmiştir¹⁷.

1582’de Sultan 3. Murad’ın şehzadesi 3. Mehmed için yapılan sünnet düğünü devletin ihtişamını yansıtan en görkemli şenliklerden biridir. Elli iki gün süren şenlikler için İstanbul’da At Meydanı’nda misafir ve gözlemciler için üç katlı ahşap bir yapı inşa edilmiştir. Şenliklerin düzeni, temizliği ve karışıklıkların önlenmesi için çok sayıda kişi görevlendirilmiştir. Eğlenceler, büyük nahılların gelmesiyle başlamış, cambazlar, sihirbazlar gösteriler hazırlamış, misafirler ve halk için ziyafetler verilmiştir¹⁸.

1720 yılında Sultan 3. Ahmed’in dört şehzadesi Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid’in sünnet düğünleri için on beş gün süren şenlikler düzenlenmiştir. Ok Meydanı’ndaki gerçekleştirilen etkinliklere halkın da kitlesel olarak katılım sağladığı aktarılmaktadır¹⁹. Düğün sırasında esnaf alayları, cambazlar, çengiler, hokkabazlar, sazende ve hanendeler çeşitli gösteriler sergilemiştir²⁰.

Çeşitli sebeplerle yapılmış olan şenlikler, sarayın gücünü göstermesi, zanaatkarların mallarını sergilemesi, halkın günlük yaşamına geri dönmeden önce eğlenceli zaman geçirmesini sağlamıştır.

1.3. Halk Tarafından Düzenlenen Eğlenceler

Toplumun belli bir kesiminin katılabildiği saray şenlikleri dışında, sıradan halk kendi aralarında düzenledikleri küçük toplantılarla vakit geçirmektedir. Özellikle uzun kış gecelerinde insanlar evlerde tandır başında toplanmışlardır. Tandırın etrafına oturarak boza, salep içilip kuruyemişler yenmiş bir taraftan da masal ve hikayeler anlatılmıştır. 18. yüzyılda İstanbul’da bulunan Fransız Antonie Olivier bu eğlenceleri şöyle anlatmıştır: “Havalar biraz soğumaya başladı mı kadınlar tüm işlerini tandır başında yaparlar.

¹⁷ Gülçin İnak Kurnaz, *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul’da Eğlence Hayatı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000, s. 93.

¹⁸ Ayşe Kevser Bekçi, *1582 Surname-i Hümayun Resimlerinde Hareket ve Devininin Göstergibilimsel Çözümlemesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2024, s. 15.

¹⁹ Rabia Gökçen Kayabaşı, “Surnamelerde Türk Halk Kültürünün İzleri: Vehbi Örneği”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 8, S. 1, 2024, s. 432.

²⁰ Mert Ağaoglu, “Osmanlı Toplumsal ve Kültürel Yaşamının Resmedilmesi: Osmanlı Minyatür Sanatında Surnameler”, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S. 1-2, 2012, s. 134.

Geceleri tandır başında dama satranç ve kart oynarlar. Eş, dost toplantılarında yine tandır etrafında konuşulur, dedikodular, hayalet hikayeleri, efsaneler anlatılır²¹”.

19. yüzyıl başlarında Fransız Diplomat J. M. Tancoigne, İstanbul'daki skandal dedikoduların tandır başı sohbetlerindeki Rum kadınlardan yayıldığını anlatmaktadır²².

Tandır başı toplanmalarının daha kapsamlısı olan helva sohbetleri bir başka ev içi eğlencesidir. Sohbetler geç saatlere kadar uzadığı için sabaha karşı acıkan insanlara helva ve başka yiyecekler ikram edilmesi sebebiyle bu ismi almıştır. Erkekler tarafından ortaklaşa ya da sırayla düzenlenen toplanmalarda katılanların arasında toplanan para harcanmıştır. Osmanlının uzun kış gecelerinde helva sohbetleriyle, ev içlerinde meyhanede gerçekleştirilenlere benzeyen bir eğlence ortamı yaratılmıştır²³.

Osmanlı döneminde erkeklerin hayatı evlerde düzenlenen toplanmalar dışında, çarşı, ibadet mekanları, kahvehaneler ve mesire alanları etrafında dönmüştür. Kadınlar ev ziyaretleri dışında haftanın belirli günleri hamama gitmek için dışarı çıkmıştır. Havanın iyi olduğu zamanlarda da gruplar halinde mesire alanlarına gidilmiştir²⁴.

1.3.1 Osmanlı Toplumunda Meyhane

İstanbul'da yaşayan Osmanlı halkının içkili eğlence mekânlarının kökeni Bizans devrine kadar uzanan meyhanelerdir. Bizans döneminde bu mekânlarda şaraptan başka aperatif yiyecekler de satılmış, aynı zamanda çeşitli oyunlar, dans ve şarkılarla insanlar buralarda eğlenceli vakit geçirmiştir. Osmanlı Devleti İstanbul'un fethi sonrasında Müslüman olmayan halkın yaşam tarzına müsamaha göstermiş, bazı dönemlerdeki içki yasakları hariç, meyhaneler varlıklarını sürdürmüştür²⁵.

Halk arasında şaraphane, işrethane, humhane gibi çeşitli isimlerle anılan meyhaneler, Osmanlı resmî belgelerinde yaygın olarak meyhane ve meygede olarak geçmekte²⁶, şarap genellikle “hamr” ve “suci”, rakı ise “arak” ismiyle anılmaktadır.

²¹ Antonie Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, (çev. Aloda Kaplan), Köprü Kitap, İstanbul 2016, s. 179.

²² Ö. Çilli, *age.*, s. 26.

²³ Ö. Çilli, *age.*, s. 27-28.

²⁴ Ö. Çilli, *age.*, s. 13.

²⁵ Özgü Çilli Kutan, “İstanbul Meyhaneleri”, *Meyhane Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskalı), Kitabevi, İstanbul 2019, s. 6.

²⁶ Gamze Yavuzer, *İstanbul Wine-Taverns as Public Places in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 20.

Osmanlı şiiirlerinde meyhaneler, çay-ı safa (zevk yeri), ziba-mahal (yürekleri baştan çıkartan), dil-keş (kalbini tazeleyen) şeklinde tanımlanmıştır²⁷.

Seyahatnamelere ve mahkeme kayıtlarına göre meyhaneler çoğunlukla İstanbul'un denize kıyısı olan yerlerinde, balık pazarı yakınlarında açılmıştır. Evliya Çelebiye göre: "Nerede meyhane varsa hemen yakınında mutlaka bir balık pazarı vardır, balık keyif yemeğidir"²⁸.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde meyhanelerin çoğunlukla Samatyakapısı, Kumkapı, Yeni Balıkpazarı, Unkaparı, Cibalıkapısı, Ayakapısı, Fenerkapısı, Balatkapısı semtlerinde bulunduğunu en çok meyhanenin ise Galata'da olduğunu "Galata demek meyhane demek" sözleriyle belirtmiştir²⁹.

Galata uzun yıllar boyunca meyhanelerin en çok bulunduğu semt olmuş, Rum, Ermeni, Levanten yoğunluklu nüfusu, limandan gelen yolcuların ve gemicilerin uğrak yeri olması sebebiyle buradaki eğlenceler diğer yerlere göre daha hareketli ve farklı kalmıştır³⁰. Meyhaneler aynı zamanda dini ve siyasi konuların da konuşulduğu sakıncalı, düzeni tehdit eden fikirlerin söylenebildiği bir ortama sahiptir. Örneğin 1527 yılında idam edilen Molla Kabız, İsa'nın en büyük peygamber olduğu düşüncesini meyhanelerde yaymaya çalışmıştır³¹.

İstanbul'da bulunan meyhanelerin çoğu "gedikli" denilen lonca sistemine bağlı, ruhsatlı mekanlardır. Gedik miras bırakılabilir veya bir başkasına satılabilir ancak gedik sahibi mekânı başka bir yere taşıyamaz, meyhanenin ilk açıldığı yer değiştiremez, başka bir meyhane açmak isterse tekrar başvuru yapması gerekmektedir. Bu sistemle amaçlanan, her isteyen istediği yere meyhane açmasını önlemek, yeni açılacak meyhanelerin Müslüman mahallelerinden uzak olmasını sağlamaktır³².

Lonca sistemine bağlı olmayan yani gedikli olmayan meyhaneler için "koltuk" denilen mekanlar da oldukça fazladır³³. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İstanbul'da bulunan koltuk meyhanelerinin sayısının üç yüz olduğunu kaydetmiş, meyhanelerin bir

²⁷ G. Yavuzer, *agt.*, s. 21.

²⁸ G. Yavuzer, *agt.*, s. 25.

²⁹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, 1. Cilt 2. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 660.

³⁰ Ö. Çilli, *age.*, 2023, s. 133.

³¹ Ebru Boyar- Kate Fleet, *A Social History of Ottoman İstanbul*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 199.

³² Ö. Çilli Kutan, *age.*, s. 11.

³³ Ö. Çilli, *age.*, 2023, s. 134-135.

alt grubu olarak sınıflandırmıştır³⁴. Reşad Ekrem Koçu, koltuk meyhanelerinin ruhsatsız ve kaçak olduğunu, gizli hizmet verdiğini yazmış³⁵, Abdülaziz Bey ise, koltuk denilen yerlerin İstanbul'un تنها yerlerinde bulunan, gizli işletilen yerler olduğundan bahsetmiştir³⁶.

1532-1540 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Luigi Bassano, gayrimüslimlere ait birçok meyhanede halka şarap satıldığını, Türklerin de gidip geç saatlere kadar buralarda kaldıklarını, şehrin sokaklarında sarhoş olan Türkleri görmenin olağan olduğunu kaydetmiştir³⁷.

1551 yılında İstanbul'u ziyaret eden Fransız Nicolas de Nicolay, Müslüman Türklere şarap içmek sarhoş olmak yasak olmasına rağmen, dışarda ve misafirlikte içtiklerini ama evlerine alkol sokmadıklarını kaydetmiştir³⁸.

1553-1555 yılları arasında İstanbul'da bulunan Hans Dernschwam, şarap içilen çok fazla yer olduğunu, bu mekanların Yahudiler veya Rumlar tarafından işletildiğini çok iyi para kazandıklarını yazmıştır. Türklere meyhane açmak da meyhanede bulunmak da yasak olmasına rağmen gizlice içtiklerini, yakalanınca dayak yiyip para cezası ödediklerini eklemiştir³⁹. Türklerin yasak olmasına rağmen meyhanelere gitmesini "hapishanede gibi sessizler, gürültü yapmazlar diyerek betimlemiş, sarhoş olursa meyhaneci onları dışarı atar veya sızar kalırlar" yazmıştır⁴⁰. Türklerin özellikle bedava şarap bulunca ölçüyü kaçırarak ayakta duramayacak kadar içtiklerini, her gün sokaklarda sarhoş olduğunu gizleyemeyen Türklerin yakalanıp, kadının karşısına çıkarıldığını, ceza olarak da falakaya yatırılıp hapis cezası aldıklarını üstelik para cezası da kesildiğini kaydetmiştir⁴¹.

³⁴ Evliya Çelebi, *age.*, 2008b, s. 661.

³⁵ Reşad Ekrem Koçu, *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 14.

³⁶ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Merasim Adet ve Tabirleri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 337.

³⁷ Luigi Bassano, *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğunda Gündelik Hayat*, (çev. Selma Cangı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s. 96.

³⁸ Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, (ed. Marie-Christine Gomez-Geraud, Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 219.

³⁹ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 58, 144.

⁴⁰ H. Dernschwam, *age.*, s. 143-144.

⁴¹ H. Dernschwam, *age.*, s. 144.

1554-1562 yılları arasında Avusturya'dan elçi olarak gelen Ogier C. Busbecq, Türk Mektuplarında, Türkler için şarap içmenin büyük suç olarak görüldüğünü ancak gençlerin bunu göze aldığını kaydetmiştir⁴².

1591 yılında İstanbul'a gelen Baron W. Wratislaw: "Bazı akıllı kişiler ve asker tayfası içki yasağına değer vermez, hatta Hristiyan meyhanelerine giderek istedikleri kadar yiyip içerler, üstelik para da vermemek için diretirler⁴³".

1635 yılında Fransız Michel Baudier, İstanbul'da bin beş yüz kadar meyhane bulunduğunu kaydeder. Hristiyanlara ve Yahudilere açıktan şarap satan bu yerlerin gizlice Türklere de içki sattığını eklemiştir⁴⁴. Aynı yıllarda Evliya Çelebi meyhanelerin sayısını bin altmış olarak vermiştir⁴⁵.

1670'li yıllarda Josephus Grelot, Türklerin çok sık şarap içmeseler de fırsatını bulunca kaçırmadıklarını, Hristiyan Rumların yaşadıkları adalara içmek için gittiklerini, şarabın etkisiyle olay çıkarttıklarını kaydetmiştir⁴⁶.

1701 yılında İstanbul'da bulunan gezgin Joseph de Tournefort seyahatnamesinde Galata'nın Osmanlı'nın başka yerlerinden daha özgür olduğunu, Türklerin de meyhaneye gelip şarap içtiklerini, meyhanelerin sürekli açık olduğunu, buralarda oyun oynanıp yemek de yendiğini, "Türkiye'nin göbeğinde bir Hristiyan kenti gibi" diyerek kaydetmiştir⁴⁷.

1784'te İstanbul'da bulunan Elias Habesci, şehirdeki meyhane sayısının 12.000'den az olmadığını, meyhanecilerin, mekanlarını açık tutabilmek için belli bir vergi ödediklerini, sayının bunun üzerinden hesaplanabileceğini yazmıştır. En saygın meyhanelerin Galata ve Pera'da bulunduğunu, her sınıftan Türklerin de geldiğini yiyip, içip eğlendiğini eklemiştir⁴⁸.

⁴² Ogier C. Busbecq, *Türk Mektupları*, (çev. Hüseyin Cahit Yalçın), Remzi Kitabevi, İstanbul 1939, s. 12.

⁴³ Baron Wenceslaw Wratislaw, *Anılar "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler"*, (çev. M. Süreyya Dilmen), Karacan Yayınları, İstanbul 1981, s. 48-49.

⁴⁴ Michel Baudier, *The History of the Imperiall Estate of the Grand Seigneurs*, Printed by William Stansby, Londra 1635, s. 12.

⁴⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, 1. Cilt, 1. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 373.

⁴⁶ Josephus Grelot, *İstanbul Seyahatnamesi*, (çev. Maide Selen), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1998, s. 55.

⁴⁷ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, C. 2, s. 38.

⁴⁸ Elias Habesci, *The Present State of the Ottoman Empire*, Printed for R. Baldwin, Londra, 1784, s. 414.

18. yüzyıl Türkiye'sinde örf ve adetler üzerine kitap yazan Ignatus d'Ohsson, şarabın en çok Hristiyan mahallelerinde bulunan meyhanelerde tüketildiğini, Müslümanların da buralara geldiğini yazmıştır⁴⁹.

Meyhaneler toplum düzenini bozması gerekçe gösterilerek bazı dönemlerde kapatılmış, sonrasında alkolden elde edilen gelirin yüksek olması sebebiyle tekrar açılmıştır. Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında meyhaneler ve şarap oldukça yaygın hale gelmiştir. Ramazan aylarındaki zorunlu yasak dışında içki yasağı getiren ilk padişah Kanuni'dir⁵⁰. İçki ticaretini yasaklayarak İstanbul'a şarap getiren gemileri yaktırmıştır. Hatta yasaklara uymayanların boğazlarına erimiş kurşun dökülmesi emretmiştir⁵¹. Yasak, Müslümanlarda bulunan içkilerin hepsinin imha edilmesini, gayrimüslimlerin ellerinde bulunan şarapların da ihtiyaç fazlasının sirkeye dönüştürülmesini içermektedir⁵².

Sultan 2. Selim (1566-1574) döneminde, 1567 yılında çıkarılan bir fetva ile kahvehaneler ve meyhaneler kapatılmış⁵³, bir süre içki yasağı devam etmiştir. Daha sonra 1573 yılında gayrimüslim halkın içki içmesine, meyhane açıp ticaretini yapmasına izin vermiştir. D'ohsson 2. Selim döneminde şarap kullanımını arttığını, insanlar ulu orta çekinmeden içtiklerini yazmıştır⁵⁴. Ayrıca bu dönemde, ibadethaneye veya hamama giden kişilerin rahatsız edilmesi, toplum huzurunun bozulması gibi sorunlar da çıkmış, genel bir içki yasağı yerine suç işleyenler cezalandırılmıştır⁵⁵.

Sultan 3. Murad'ın (1574-1595) saltanat yıllarında Müslümanlara içki satılmaması ve Müslüman mahallelerinde meyhane olmaması gibi yasaklar çıkarılmış, gayrimüslimlerin mahallelerindeki meyhanelere dokunulmamıştır⁵⁶. Sultan 3. Mehmed döneminde de bir süre içki yasağı uygulanmış, özellikle ramazan ayında içenlerin idamı emredilmiştir. Sonrasında çıkılacak olan Macaristan seferi için paraya ihtiyaç duyulması sebebiyle yasaklar kaldırılmıştır⁵⁷. Sultan 1. Ahmed'in (1603-1617) saltanatının ilk

⁴⁹ M. D'ohsson, *age.*, s. 151.

⁵⁰ İhsan Erdinçli, "Yasalardan Modern Denetime: Osmanlı Devleti'nin İçki Tüketimine ve Meyhanelere Yaklaşımı", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 31, 2020, s. 12.

⁵¹ M. D'ohsson, *age.*, s. 42.

⁵² Ö. Çilli, *age.*, 2023, s. 139.

⁵³ Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Basımevi, İstanbul 1935, s. 141.

⁵⁴ M. D'ohsson, *age.*, s. 43.

⁵⁵ İ. Erdinçli., *agm.*, s. 12.

⁵⁶ Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 14, 32-33.

⁵⁷ Ö. Çilli, *age.*, 2023, s. 139.

zamanlarında sadece Müslümanların içki içmesi yasaklanmış daha sonra 1613 yılında yine tüm meyhaneler kapatılmış, içki fiçileri parçalanmıştır⁵⁸.

İçki yasaklarının en ağır uygulandığı dönem Sultan 4. Murad'ın (1623-1640) saltanat yılları olmuştur. Bu dönemde kahve, çubuk ve afyon da yasaklanmış, kahvehaneler, bozahaneler ve gizlice açılmış olan meyhanelerin hepsini kapattırılmıştır⁵⁹. Bizzat kendisi tebdil halde şehirde dolaşarak yasaklara uymayanlara idam cezası vermiştir. Yasakların her yerde uygulandığını kontrol etmek için Bursa'ya bile gitmiştir.

1687 yılında uzun zamandır kapalı olan meyhaneler, uzayan seferler ve artan masraflar sebebiyle maddi gereksinim yüzünden tekrar açılmaya başlamış bu durum iki yıl kadar sürmüştür. 1689 yılında Sultan 2. Süleyman (1687-1691) döneminde meyhaneler tekrar kapatılmıştır⁶⁰. Sultan 1. Mahmud'un (1730-1754) ilk yıllarında İstanbul'a şarap girmesi bile yasakken zaman geçtikçe meyhaneler tekrar açılmış hatta Müslümanlar bile içki içmeye başlamıştır. Sonraki yıllarda tekrar tekrar yasaklansa da rüşvet karşılığı içki satışının önüne geçilememiş, bu yüzden Osmanlı'nın son dönemlerinde içki yasağından çok, meyhaneler için düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemeler daha çok meyhanelerin ibadethane yakınlarına açılmaması ve toplum düzenini kapsamaktadır⁶¹.

1.3.2. Osmanlı Toplumunda Hamam

Osmanlı'da kadınların sosyalleşebileceği alanların kısıtlı olması sebebiyle, hamamlar sadece temizlik için değil, aynı zamanda vakit geçirebilecekleri ve eğlence düzenleyebilecekleri mekânlar olmuştur. İstanbul'da neredeyse her mahallede bir hamam bulunmaktadır⁶². Gelen kişi sayısına bağlı olarak büyük veya küçük, farklı gün ve saatlerde kadınlara veya erkeklere ayrılan tekli hamamlar çoğunluktadır. Bazı hamamlar ise hem kadın hem erkekler için olan daha donanımlı çifte hamamlardır⁶³. Kadınlar hamamına küçük yaşlardaki erkek çocuklarının da gelmesine izin verilmektedir⁶⁴. Büyük konakların içinde hamamları olmasına rağmen, ısıtmanın daha dengeli olması ve

⁵⁸ M. D'Ohsson, *age.*, s. 44.

⁵⁹ Evliya Çelebi, *age.*, 2008a, s. 187.

⁶⁰ Ö. Çilli, *age.*, 2023, s. 140.

⁶¹ Ö. Çilli, *age.*, 2023, s. 141.

⁶² Mehrdad Kia, *Daily Life In The Ottoman Empire*, Greenwood Press, California 2011, s. 89.

⁶³ Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı- 1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih*, (çev. Bahar Tınaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 149.

⁶⁴ J. Grelot, *age.*, s. 191.

kadınların beraber vakit geçirme isteğiyle halk hamamları daha çok tercih edilmektedir. Hamamlar sabah saat dörtte açılıp ve akşam sekizde kapatılmaktadır⁶⁵.

Kadınlar hamama giderken en güzel hamam takımlarını yanlarına alarak, kalabalık gruplar şeklinde gitmişlerdir. Hamam takımlarının içerisinde peştamal, havlu kese, hamam tası, tarak bazen de kilim ve yastıklar bulunmaktadır⁶⁶. Ayrıca zengin hanımların yolda hamam eşyalarını taşıması, hamamda eşyaların başında beklemesi için cariyelerini de yanlarına alırlar⁶⁷.

Luigi Bassano, hamama giden kadınları şöyle anlatmıştır: “Çok fakir olmayan Türk kadınları hamama iki veya üç cariyeye ile gider. Bu esirelerin başına fazla büyük olmayan derince bir kap yerleştirirler. Kabın içine havlu ve giysi koyarlar. Ayrıca yanlarına ince bir halı ve yastık da alırlar⁶⁸.

Resim 1: Hamama Giden Türk Kadını, Nicolas de Nicolay⁶⁹

Hamama geldiklerinde yüksek takunyalar giyen kadınlar hemen sıcaklık bölümüne geçerek hem sıcak hem soğuk su akan çeşmelerin etrafında toplanmaktadırlar. Zengin ailelere mensup kadınların yanlarında getirdikleri cariyeleri hanımlarının başına ve vücuduna su döker, saçlarını tarar ve keseyle ovalar. Yıkanan kişi daha sonra soğukluk kısmına geçerek burada yer alan halılara ve hasırlara uzanarak dinlenir. Burada şerbet

⁶⁵ J. Tournefort, *age.*, s. 65, J. Grelot, *age.*, s. 192.

⁶⁶ F. Davis, *age.*, s. 150.

⁶⁷ J. Grelot, *age.*, s. 192.

⁶⁸ L. Bassano, *age.*, s. 20-21.

⁶⁹ <https://boudewijnhuijgens.getarchive.net/amp/media/print-costume-print-book-illustration-bm-1927021041-8c29df> Erişim Tarihi: 19.10.2024

kahve gibi içecekler ikram edilir⁷⁰. Kadınlar hamamın ortasında, evlerindeymiş gibi rahat ederek, ellerinde kaşık ve tabaklarla yemek yiyebilmektedirler⁷¹.

Hamamda kadınlar ezilerek toz haline getirilmiş bir bitki olan kınayla el, ayak tırnaklarını ve saçlarını kızıla, kaşlarını da siyaha boyarlar⁷². Kadınlar ayrıca masaj, cilt bakımı gibi işleri⁷³ ve bir macunla tüylerini alma işlemini de hamamlarda yapmışlardır⁷⁴.

Hamamda ayrıca siyaset ve devlet işleri de konuşulmuştur. Sultan 2. Mahmud (1808-1839) döneminde İstanbul Sultan Bayezid hamamında siyaset tartışan bir grup kadın tutuklanmıştır⁷⁵.

1532-1540 yıllarında İstanbul'da bulunan Luigi Bassano, kadınların sık sık hamama gittiğini, haftada bir kereden az gidenlerin pis ve bakımsız görüldüğünü, ayrıca evden çıkmak için bahane ettiklerini kaydetmiştir⁷⁶.

1551 yılında İstanbul'u ziyaret eden Nicolas de Nicolay Türk kadınlarının sağlıklarını ve güzelliklerini korumak, ayrıca evden çıkıp topluma karışmak için düzenli olarak, kalabalık gruplar halinde hamama gittiklerini kaydetmiştir⁷⁷.

1631 yılında İstanbul'a gelen Jean Baptiste Tavernier kadınlar için hamama gitmenin çok büyük bir eğlence olduğunu, hamamda yiyecekleri yemekleri hazırlamak için bütün bir haftalarını harcadıklarını yazmıştır⁷⁸.

1717'de, İngiltere tarafından Osmanlı'ya büyükelçi olarak gönderilen Edward Wortley Montagu'nun eşi Mary Wortley Montagu'nun İstanbul'da bulunduğu süreçte yazdığı mektuplardan oluşan eseri bulunmaktadır. Kadın olmasının avantajını kullanarak Türk kadınlarının merak edilen yaşamları, harem ve hamam gibi mekanları detaylıca anlatmıştır⁷⁹. Hamamların çok rahat ve özgür olduğunu, içerde kahve, şerbet gibi içecekler içildiğini, bazı kadınların yerlerde bulunan minderlerde uzandığını veya

⁷⁰ M. Kia, *age.*, s. 91.

⁷¹ Charles White, *Three Years in Constananople; or Domestic Manners of the Turks in 1844*, Henry Colburn Publisher, Londra 1846, s. 136.

⁷² J. Grelot, *age.*, s. 193.

⁷³ M. Kia, *age.*, s. 89.

⁷⁴ F. Davis, *age.*, s. 151.

⁷⁵ Ebru Boyar, "The Public Presence and Political Visibility of Ottoman Women", *Ottoman Women in Public Space*, (ed. Ebru Boyar-Kate Fleet), Brill, Leiden-Boston, 2016, s. 239.

⁷⁶ L. Bassano, *age.*, s. 20.

⁷⁷ N. Nicolay., *age.*, s. 171.

⁷⁸ Jean Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 172.

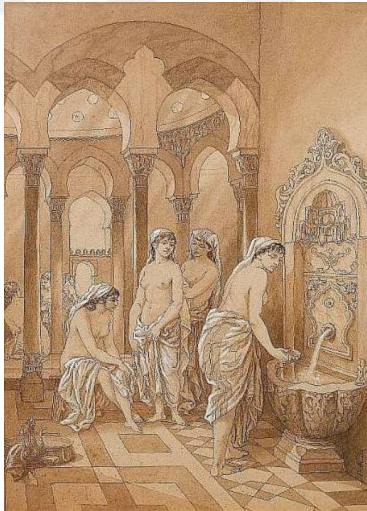
⁷⁹ Serpil Güner, *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 6.

birbirlerinin saçlarını ördüğünü, eğlenceler düzenlendiğini kaydetmiştir. Ayrıca hamamlar için “kadınların kahvehanesi” benzetmesini yapmıştır⁸⁰.

1836 yılında İstanbul’a gelen ve dokuz ay kalan Julia Pardoe, seyahatnamesinde halka açık olan kadın hamamları için, “Hamam doğulu kadınların cenneti” yazmıştır. Kadınların hamamda skandal dedikodulardan, devlet işlerine kadar her tür konuyu konuşmak için bir araya geldiğini, gürültülü ve telaşlı bir ortam olduğunu kaydetmiştir⁸¹.

1877-80 yılları arasında İngiliz Büyükelçisi Henry Austen Layard’ın eşi olarak İstanbul’a gelen Lady Layard İstanbul’da geçirdiği günleri günlüğüne not etmiştir. Halka açık bir hamama gittiğinde içeride üzerinde sadece küçük önlükler olan yüzlerce kadın ve çocuk olduğunu, hepsinin konuşup gülüşerek gevezelik ettiğini ve yemek yediklerini kaydetmiştir⁸².

Kadınlar için hamam, skandal dedikodulara kadar her konunun tartışılabilirdiği, bekarlar için evliliklerin ayarlandığı veya engellendiği, evliler için, ev içi sorunlarını anlatıp tavsiyeler alabildiği bir yer olarak tasvir edilmiştir. Sosyalleşme alanı bulunmayan kadınlar için hamamlar günlük rutinlerinden uzaklaşarak arkadaşlarıyla eğlenebileceği bir alan haline gelmiştir⁸³.

Resim 2: Hamamda Kadınlar, Camille Rogier⁸⁴

⁸⁰ Mary Wortley Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev. Aysel Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul, s. 36-37.

⁸¹ Julie Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus*, Printed by George Virtue, Londra 1838, s. 14-16.

⁸² Leydi Layard, *Twixt Pera and Therapia, The Constantinople Diaries of Lady Layard*, (ed. Sinan Kunalalp), The Isis Press, İstanbul 2010, s. 177-178.

⁸³ M. Kia, *age.*, s. 90.

⁸⁴ <https://www.artnet.com/artists/camille-rogier/the-bathers-0T9GlrLxGZ4xoHnVDb9CNQ2>Erişim Tarihi: 19.10.2024

Erkekler için daha fazla sosyalleşme imkânı bulunması sebebiyle, kadınlar hamamı kadar eğlenceye yönelik olmayan erkekler hamamı daha çok temizlik, bakım ve dinlenme mekânı olarak görülmüştür.

1532-1540 yıllarında İstanbul'da bulunan Luigi Bassano, İstanbul'da çok sayıda halka açık ve özel hamam bulunduğunu, Müslüman veya gayrimüslim herkesin kullanımına açık olduğunu yazmıştır⁸⁵. Soyunurken veya giyinirken mahremiyete önem verildiğini, saygılı davranmayan kişilerin hamamdan atıldığını hamamın büyüklüğüne göre içerde görevlilerin olduğunu, bu görevlilerden bazılarının havlu verdiğini, kimilerinin saç veya sakal tıraşı yaptığını, kimilerinin ise kemikleri kıkırdattığını kaydetmiştir⁸⁶. Ayrıca hamamda bazı erkeklerin sarhoş olup, sonrasında yollarda bağırarak dolaştığını da eklemiştir⁸⁷.

1551'de İstanbul'da bulunan Nicolas de Nicolay, hamamları hoş görünlü, hayran olunası olarak betimlemiş, hamamın ortasında yer alan fiskiyeden, tellakların uzuvları çekiştirmesinden ve kese atılmasından, hamamda erkeklerin saç sakal ve koltukaltı kıllarını tıraş ettirdiklerini, mahrem bölgeleri için de tüy dökmeye yarayan bir merhem kullandıklarını, hamamı tüm millet ve dinlerden insan kullansa da Müslümanların daha sık geldiğini kaydetmiştir⁸⁸.

1578-81 yıllarında Osmanlı'da bulunan Salomon Schweigger hamamlardan “Konstantinopolis'in en önemli ve gösterişli yapılarından” şeklinde bahsetmiştir. Hamamların içinde küçük odacıkların olduğunu hepsinin perdeyle örtülü olduğunu, içeride bulunan hamam görevlilerin kişilerin vücudunu sağa sola döndürerek bedenini esnettiğini dolayısıyla dışarıdan bakanların güreştiklerini düşünebildiğini söylemektedir. Görevlinin müşterisini yere yatırarak ayaklarıyla üzerine bastığını belirtmektedir. “Burada hacamat işlemi de gerçekleşir” şeklinde kaydetmiştir⁸⁹.

1591'de İstanbul'da bulunan Baron W. Wratislaw gittiği hamam kaplıcada yer alan havuzun oldukça derin olduğunu, havuzun içinde yüzerek eğlenmenin mümkün olduğunu yazmıştır⁹⁰.

⁸⁵ L. Bassano, *age.*, s. 13-14.

⁸⁶ L. Bassano, *age.*, s. 15.

⁸⁷ L. Bassano, *age.*, s. 21.

⁸⁸ N. Nicolay, *age.*, s. 168-170.

⁸⁹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 129-132.

⁹⁰ W. Wratislaw, *age.*, s. 19.

1701’de İstanbul’da olan Joseph de Tournefort, temizliğe çok bağlı olan Müslümanların, düzenli olarak hamama geldiklerini, köylerde bile umuma açık hamamların bulunduğunu, hamamda dikkatsiz davranıp edep yerlerini gösterenlere ceza verildiğini yazmıştır. Hamamın içerisinde sıcak ve soğuk suların aktığı kurnaları, kemikleri çatırdatan tellakları, isteyenlerin içeride tıraş olabileceklerini, sıcak su ve sabunla yapılan keseleme işlemini, ücreti ödeyip havluları iade ettikten sonra, bu odada tütün ve kahve içildiğini, atıştırmak bir şeyler yendiğini kaydetmiştir⁹¹.

1.3.3. Osmanlı Toplumunda Mesire Alanları

İnsanların bir araya gelip vakit geçirmek, eğlenmek için gittiği yerlerin başında mesire alanları gelmektedir⁹². Şehrin birçok yerinde bulunmasına rağmen en çok tercih edilenler yabancı seyyahların “tatlı sular” olarak adlandırdığı, Anadolu yakasında bulunan Göksu ve Avrupa yakasındaki Kağıthane’dir. Mesire alanlarının en renklisi ve en ünlüsü şeklinde bahsedilen Kağıthane mesiresinde, İstanbul halkı eğlenceler düzenlemiştir⁹³. Müslüman halk çoğunlukla Asya kıyısında, gayrimüslimler de Avrupa kıyısında yazlıklarını inşa etmeyi tercih etmişlerdir⁹⁴.

İstanbul’da yaşayan halk, İstanbul fethinden beri Kâğıthane’ye gidip eğlenceler düzenlese de 1591 yılından sonra buradaki eğlenceler panayır şeklinde olmuş, günlerce eğlenceler düzenlenmiştir. Bu eğlencelerde çadır ve tenteler kurulmuş, rakkas ve çengiler fasıllar yapmıştır⁹⁵.

Sultan 2. Selim zamanında kır gezintileri yaygınlaşmış, oğlu Sultan 3. Murat zamanında da bu ilgi devam etmiş, mesire alanlarına çıkılarak saz alemleri yapılmıştır⁹⁶. Sultan 3. Ahmet ve damadı İbrahim Paşa döneminde kıyılara köşkler ve bahçeler yapılmıştır⁹⁷. Lale devrinin önemli devlet adamlarından Sadrazam İbrahim Paşa

⁹¹ J. Tournefort, *age.*, s. 65-66.

⁹² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (çev. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005, s. 133.

⁹³ G. İnak Kurnaz, *agt*, s. 95.

⁹⁴ Frederick N. Bohrer, “The Sweet Waters of Asia: Representing Difference/ Differencing Representation in Nineteenth-Century Istanbul”, *Edges of Empire, Orientalism and Visual Culture*, (ed. J. Hackforth-Jones, M. Roberts), Blackwell Publishing, Londra 2005. s. 123.

⁹⁵ Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1990, s. 51.

⁹⁶ R. A. Sevengil, *age.*, s. 36.

⁹⁷ R. A. Sevengil, *age.*, s. 101.

gözetiminde, Kağıthane mesiresine Versay Sarayı taklit edilerek Sadabad Sarayı inşa edilmiş, sonrasında dere kenarı ve yamaçlara pek çok özel kasır inşa edilmiştir⁹⁸.

1730'da Patrona Halil İsyanıyla tahttan indirilen Sultan 3. Ahmed'in yerine geçen yeğeni Sultan 1. Mahmud, Kağıthane'deki köşkleri yıktırması, mesire alanı harap hale gelmiştir⁹⁹.

Sultan 3. Selim ve Sultan 2. Mahmud dönemlerinde Kağıthane mesiresi eski canlılığına kavuşmuş, Sultan 3. Selim Sadabad Sarayı'nı yenilemiştir¹⁰⁰. Sultan 2. Mahmud Kağıthane'ye çadırlar kurdurmuş, oğlu şehzade Abdülmecid'in sünnet düğününü burada yaptırmış, eğlenceler düzenlemiştir¹⁰¹.

Mesire alanlarında asayiş sağlamak için zabıtlar görevlendirilmiş¹⁰², yeniçeri ağası bazen gelip etrafı kontrol ederek, taşkınlık edenleri uyarmıştır¹⁰³.

Umuma açık yerlerde alkol bulunmadığından buralarda çoğunlukla kahve tüketilmiştir¹⁰⁴. Kadınlar hazırlık olarak yanlarına üstüne oturabilecekleri bir battaniye, içecek su ve bir sepet erzak, salıncak için ip, haşlanmış koyun eti, sarma gibi yiyecekler hazırlamışlardır¹⁰⁵.

Şehre daha yakın olması ve geniş bir alanı olması sebebiyle Kağıthane İstanbul'un çok tercih edilen mesire alanlarının başındadır¹⁰⁶. Kağıthane'de bahar aylarında başlayan kır gezintilerinin süresi birkaç haftadır. Yaz geldikçe artan sıcaklık sebebiyle gündüzleri değil akşamları ay ışığında yürüyüş yapılmaya gelinmiştir¹⁰⁷.

Hakkında fazla bilgi bulunmayan W. G. Rose, 1832 yılında İngiliz Kraliyet Deniz Piyadeleri arasında katılmıştır¹⁰⁸. Seyahatnamesinde Asya'nın tatlı sularında kürek

⁹⁸ Ümmügülsün Çetin, *Tanzimat Devrinde Gezinti Alışkanlıklarının Değişimi: İstanbul'da Mesire Yerleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2021, s. 12.

⁹⁹ Ü. Çetin, *agt.*, s. 13.

¹⁰⁰ Ü. Çetin, *agt.*, s. 13.

¹⁰¹ Ü. Çetin, *agt.*, s. 15.

¹⁰² Mehmet Tefik, *Ein Jahr in Konstantinopel Dritter Monat: Kjatxane (Die süßen Wasser von Europa)*, (çev. Menzel Theodor), Mayer & Müller Publishing, Berlin 1906, s. 20.

¹⁰³ R. A. Sevengil, *age.*, s. 51.

¹⁰⁴ Mehmet Tefik *age.*, s. 21.

¹⁰⁵ Mehmet Tefik *age.*, s. 21-22.

¹⁰⁶ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul 1970, s. 213.

¹⁰⁷ Mehmet Tefik, *age.*, s. 22.

¹⁰⁸ Tülin Yenilir, "İngiliz Sanatçı Thomas Allom (1804-1872) ve Osmanlı Dünyasına İlişkin Eserleri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 10, 2017, s. 157.

çektiklerini, iyi ağaçlandırılmış bir köşk ve güzel görünen bir çeşme bulunduğunu, Müslümanların ve yabancıların burayı ziyaret ettiğini yazmıştır. Avrupa'nın tatlı suları için ise buraya gelenlerin çoğunlukla gayrimüslim olduklarını, Asya'daki kadar güzel olmadığını ama yine de piknik için iyi olduğunu, bazı müzisyenlerin bulunduğunu insanların çok neşeli göründüğünü kaydetmiştir¹⁰⁹.

Bassano, havanın güzel olduğu aylarda, insanların kırlara gittiklerini, kadınların kadınlarla, erkeklerin erkeklerle bir arada olduğunu, at bindiklerini, sırk attıklarını, kılıç oyunları oynayıp şarkılar söylediklerini, müzik aleti çaldıklarını, yüzmeye gittiklerini yazmıştır¹¹⁰.

Leydi Layard, cuma günü Türklerin dinlenme günü olduğunu, renkli kıyafetler giymiş olan Türk hanımlarının kırlarda gruplar halinde oturduğunu, çingene gruplarının da bulunduğunu kaydetmiştir¹¹¹.

Louis Dupre, Konstantinopolis'in çevresinin büyüleyici olduğunu, bütün büyük başkentlerde yaşayan insanlarda olduğu gibi burada yaşayan insanlar da kırlara gelmeyi sevdiğini ve her türlü oyuna katıldıklarını, cirit atan etrafa rahatsızlık vermeden ateş eden insanlar bulunduğunu yazmıştır¹¹².

Özellikle bahar aylarında kırlık alanlara giden halk yiyecek içecekler hazırlamış, dans ve müzik gösterileriyle eğlenceli vakit geçirmiştir. Mesire alanlarında ağaçlara salıncaklar kurulmuş, tavlama dama satranç gibi oyunlar oynanmıştır. Kadın ve erkeklerin beraber zaman geçirebilmek, görüşebilmek için de gidebilecekleri en uygun yer mesire alanları olmuştur.

Resim 3: Boğaz'da Halkın Eğlencesi, Antoine Melling¹¹³

¹⁰⁹ W. G. Rose, *age.*, s. 84.

¹¹⁰ L. Bassano, *age.*, s. 135-136.

¹¹¹ Lady Layard, *age.*, s. 20.

¹¹² Louis Dupre, *Voyage a Athenes et a Constantinople*, Imprimerie de Dondey-Dupre, Paris 1825, s. 47.

¹¹³ <https://istanbultarihi.ist/122-osmanli-istanbulunda-halkin-eglence-hayati#gallery-16> (Erişim tarihi: 18.10.2024)

1.4. Eğlencelerde Düzenlenen Gösteriler

Osmanlı döneminde insanların bir araya geldikleri mekanlarda keyifli vakit geçirebilmek için tavla, mangala, dama, satranç gibi oyunlar oynamış, çeşitli dans ve müzik gösterilerini izlemişlerdir¹¹⁴. Eğlence hayatı için önemli olan dans gösterileri köçekler, çengiler ve tavşanlar tarafından icra edilmektedir.

Köçek veya çengi olarak adlandırılan kişiler eğlence hayatının önemli bir figürü olmuştur. İlk zamanlarda çengi terimi kadın veya erkek fark etmeden tüm dans gösterisi yapanlara denmiştir¹¹⁵. Sonradan kadın dansçılara çengi, erkek dansçılara köçek denmeye başlanmıştır¹¹⁶.

Resim 4: Erkek Çengi, Jean Baptiste Van Mour, 1714¹¹⁷

Çengiler uzun saçlarını arkalarına doğru salmış, üstlerine göğüslerinin bir kısmını açıkta bırakan tül gömlek, üçetek de denilen ipekli sırmayla bezeli bir entari giymişlerdir. Başlarına altınlarla süslü tepelik, bellerine altın veya gümüş kemer takmışlardır¹¹⁸.

Köçekler, Yahudi, Ermeni, Sakız veya Midilli adalarından gelen Rum çocuklardan, yüz güzelliği, vücut yapısına göre seçilmiştir¹¹⁹. Küçük yaşta başlayıp yirmili yaşlarında emekli sayılmış olan köçeklerden bazıları köçek takımlarından birinin idaresini alarak kolbaşı olmuş, bazıları ise yoğurtçu denilen raks edilirken maskaralık

¹¹⁴ Ö. Çilli, *age.*, s. 23.

¹¹⁵ R. E. Koçu, *age.*, 2012, s. 55.

¹¹⁶ Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece Osmanlı Düğünleri Şenlikleri Geçit Alayları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 225-227.

¹¹⁷ <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=93> Erişim Tarihi: 24.06.2024

¹¹⁸ R. A. Sevengil, *age.*, s. 88-89.

¹¹⁹ R. E. Koçu, *age.*, 2012, s. 54.

yapan kişilerden olmuştur¹²⁰. Yaptıkları gösteriler sırasında gösterişli ve şehvet uyandıracak kıyafetler kullanmış, işlemeli gömlek, ipekli kumaşlardan sırma saçaklı eteklik giymişlerdir. Ayrıca bellerine süslü kemer, değerli taşlardan kolye ve bilezikler takmış, bazen de uzun saçlarını boyatmış¹²¹, parmaklarına taktıkları pirinç zili şaklatarak zarif biçimde, ayaklarının ucuna basarak dans etmişlerdir¹²².

Köçeklerin benzeri bir işi yapan, “tavşan” denilen başka bir türü daha bulunmaktadır. Adalardan gelen Rum delikanlılara, adalarda bulunan tavşanlar beyaz ve sevimli oldukları için “Rum tavşanları” denmiştir. Köçeklerden farklı olarak, tavşanlar, hatlarını belli eden kıyafetler, topuklarına kadar uzanan şalvarlar giymiş, ufak işlemeli süslü bir başlık takmışlardır¹²³.

Resim 5: Dans Eden Tavşan, Charles Addison, 1838 ¹²⁴

Toplum üzerinde yarattığı kötü etkilerden bazı dönemlerde köçek gösterileri yasaklanmış, bu yasaklar geçici olmuştur. Sonraki yıllarda köçek gösterileri yasaklanmıştır. 1822 yılında düğünlerde tavşan ve çengi oynatmak yasaklanmıştır. 1855 yılında bir gezgin köçeklerin sayısının oldukça azaldığından sadece Galata meyhanelerinde görüldüğünden bahsetmektedir¹²⁵.

¹²⁰ Abdülaziz Bey, *age.*, s. 390.

¹²¹ John Cam Hobhouse, *Travels in the Morea, Albania, and Other Parts of the Ottoman Empire*, Printed for Henry Colburn, Londra 1813, s. 290.

¹²² R. A. Sevengil, *age.*, s. 84.

¹²³ Abdülaziz Bey, *age.*, s. 390.

¹²⁴ <https://www.lyonandturnbull.com/auctions/books-and-manuscripts-sale-34/lot/339> Erişim Tarihi 25.02.2025

¹²⁵ Ö. Çilli, *age.*, s. 161.

Müzik Osmanlı toplumunda başlıca eğlence araçlarından biri olmuştur¹²⁶. Ev içinde yapılan tandır ve helva sohbetlerinde, meyhane ve kahvehanelerde, hamamlarda düzenlenen gelin hamam gibi eğlencelerde sazandeleri görmek mümkündür¹²⁷.

Osmanlı müzik kültüründe çalgılardan bazılarının yalnızca belirli bir süreç içinde ve belli bir topluluk tarafından kullanıldıktan sonra terk edildiği, başka çalgıların kullanılmaya başlandığı bilinmektedir.

Çeng harp'a benzeyen, telli, dik tutularak çalınan bir çalgıdır. Türk kültür çevrelerinde yüzlerce yıl müziğin başlıca çalgılarından birisi olmuştur. 18. yüzyıla kadar da Osmanlıda sünnet düğünü şenliklerinde harem eğlencelerinde, işret alemlerinde yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir¹²⁸.

Ud yüzyıllardır İslam müziğinin en gözde çalgıları arasında yerini korumuştur. Kökeni İran olan çalgının perdeli ve perdesiz olmak üzere iki türü vardır. Osmanlı minyatürlerinde eğlence sahnelerinde sıklıkla görünen udun genellikle perdesiz olduğu görülmektedir¹²⁹. Lavta adı verilen çalgı, uda göre daha uzun olup, üzerinde perdeler bulunmaktadır¹³⁰.

Tanbur, kopuzdan kaynaklanan bir çalgı olması sebebiyle oldukça eski, genellikle uzun saplı ve büyük tekneli bir müzik aletidir. Bilinen en eski örnekleri Uygurlara ait duvar fresklerinde karşımıza çıkmaktadır. Tanburun 17. yüzyılda saray topluluğu dışında kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Evliya Çelebi başkentte tanburun üç yüz icracısı olduğundan bahsetmektedir¹³¹.

Kanun müzik aletinin kökeni eski Mısırlılara ve Sümerlilere kadar götürülebilir. Çeng ve kanunun aynı kökenden geldikleri düşünülmektedir. Osmanlı'da 16. yüzyılda kullanılmaya başlamış ve yapısı zamanla değişikliklere uğramıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında devrin gözde çalgıları arasında yer almıştır¹³².

¹²⁶ R. A. Sevengil, *age.*, s. 52.

¹²⁷ R. A. Sevengil, *age.*, s. 42.

¹²⁸ Semih Altınölçek, *XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Osmanlı Minyatürlerinde Müzik ile İlgili Sahnelerin Kurgu Düzeni*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s. 99-100.

¹²⁹ S. Altınölçek, *agt.*, s. 92-93.

¹³⁰ S. Altınölçek, *agt.*, s. 94.

¹³¹ S. Altınölçek, *agt.*, s. 94-95.

¹³² S. Altınölçek, *agt.*, s. 96-97.

Kemançe köken bakımından küçük yay anlamına gelen Farsça bir sözcüktür. Müzikolog M. Ragıp Gazimihal, ıklık, kemançe ve rebabın aynı çalgının adları olduğunu savunmaktadır. Evliya Çelebi'nin çağdaşı olan Meninski, aynı çalgıya kamanca, kamana ve ıklığ isimlerini vermiş, rebab adını kullanmamıştır. Evliya Çelebi ise: “İklığ, kemançe gibi üç telli, tiz ses çıkaran küçük bir çalgıdır” şeklinde kaydetmiştir¹³³.

Ney bir tür kamış flüt olup yakın doğunun eski çalgılarından biridir. Çoğunlukla sufilerin bir çalgısı olan ney, tasavvuf ve saray müziği çalgısı olarak İslam müzik kültürü içindeki yerini korumuştur¹³⁴.

Mıskal farklı uzunluktaki kamışların boy sırasına göre yan yana getirilmesiyle oluşturulmuş bir çalgıdır. Sultan 3. Selim'in çalgının tiz ve keskin tonunu pek sevmemesi sebebiyle bu dönemde gözden düşmüştür¹³⁵.

Zurna Arapların zamr adını verdiği, tarihi oldukça eski olan nefesli bir çalgıdır. Halk eğlencelerine renk veren çalgı aynı zamanda mehter müziğinin en önemli çalgısıdır. Zurna yapısı bakımından günümüze kadar hiç değişmemiştir¹³⁶.

Çalpara, Farsça'da dört parça demek olan Türk müziğinde bir usul vurma çalgısıdır. İki parçası bir avucun, iki parçası ise diğer avucun içine geçirilerek çalınır. Dansçılar çalparayı müziğin ritmine uydurarak çalmışlardır. Osmanlı devrinde köçeklerin adeta bir aksesuarı olmuştur¹³⁷.

Def küçük ölçüde tek derili vurmali bir çalgıdır. Orta Asya'da 'daire', Batıda 'tamburin' olarak tanınmaktadır. Defin çember şeklinde olan kasnağı ağaçtandır. Çemberin üzerine kursak adı verilen bir deri yapıştırılmıştır; bunun üzerine enlemesine eşit uzaklıkta ve yeterli genişlikte açılan vurulurken birbirine çarpıp ses çıkaran ziller takılıdır. Tekkelerde kullanılan zilsiz deflere mazhar adı verilmektedir¹³⁸.

Dümbelek, Osmanlı'da dübelek adı ile tanınmıştır. Günümüzde bütün Anadolu'da kullanılan çalgı, darbukanın eşidir. Ancak gövdesi için kullanılan gereç çömlek balçığı olduğu için ondan farklıdır. Çalgının yapımında metal, su kabağı, ağaç gibi gereçler

¹³³ S. Altınölçek, *agt.*, s. 103.

¹³⁴ S. Altınölçek, *agt.*, s. 104.

¹³⁵ S. Altınölçek, *agt.*, s. 107.

¹³⁶ S. Altınölçek, *agt.*, s. 108.

¹³⁷ S. Altınölçek, *agt.*, s. 111-112.

¹³⁸ S. Altınölçek, *agt.*, s. 115-116.

kullanıldığı gibi, seramik olanlarına rastlanır. Çalgının geniş olan üst çember yüzeyi deri gerilidir¹³⁹.

Keman Osmanlı müziğinde 18. yüzyılda görülmeye başlamış ve 19. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Doğu müziği araştırmacısı Charles Fonton'a göre batı kemanı doğuya Rumlardan kör Yorgi tarafından getirilmiştir. Fonton kemana meyhaneler ve tavernalar dışında ilgi gösterilmediğinden, Yorki'den sonra unutulacağını, Türklerin asıl yaylı çalgı olarak rebaba önem verdiklerini belirtmiştir¹⁴⁰. Ancak bu öngörüsü gerçek olmamış rebab fasıllardan çekilmeye başlamış ve keman eğlencelerin vazgeçilmezi olmuştur¹⁴¹.

¹³⁹ S. Altınölçek, *agt.*, s. 113-114.

¹⁴⁰ Charles Fonton, *18. Yüzyılda Türk Müziği*, (çev. Cem Behar), Pan Yayıncılık, İstanbul 1987, s. 89.

¹⁴¹ Şule Yum, *Osmanlı Resim Sanatı ve Müzik: XV – XVIII Yüzyı Minyatürlerinde Çalgılar ve Betimlemeler*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 98.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI MİNYATÜRLERİNDE EĞLENCE

2.1. Minyatürlerde Meyhane Eğlenceleri

Katalog numarası: 1

Tarih: 1721

Bulunduğu Eser: Hamse-i Atayi

Bulunduğu Koleksiyon: Walters Art Museum, y.44a

Eserin Boyutu: 21 x 15,7 cm

Minyatür, Atayi'nin Hamsesinde Nefhat'ül-ezhâr Mesnevisinde yer almaktadır. Yardım istemek için arkadaşlarından nasıl biri olduğunu öğrendiği, bilge ama dış görünüşü perişan olan dervişe gider. Derviş bir meyhane köşesinde, eski bir hasır üzerinde bulur ve ondan yardım ister. Derviş, Atayi'yi dinledikten sonra hasırından iki tel alarak parçalar ve kurtuluş müjdesi verir. Kısa sürede Atayi'nin şikâyet ettiği iki kişi ölür¹⁴².

Tasvir edilen meyhanede sol tarafta kilim üzerinde Rind ile görüşmeye gelen Atayi yer alır. Rind, metinde belirtildiği gibi, kilimin üzerinde bağdaş kurarak oturmuş, sırtını fiçıya yaslamış, sağ eliyle oturduğu hasırdan kopardığı iki teli Şair Atayi'ye uzatmaktadır. Minyatürün ortasında ayakta duran saki, elindeki mavi-beyaz renkte, kaideli, şişkin gövdeli, dar kısa boyunlu seramik sürahiye içki doldurmaktadır. Sivri burunlu ayakkabıları siyah renktedir. Gayrimüslimler için uygulanan kılık kıyafet kurallarına göre, Yahudiler siyah renk ayakkabı giymektedir¹⁴³.

Sağ ön tarafta üzerinde yiyecek dolu tabakların bulunduğu yuvarlak bir masa etrafında, hasır iskemleler üzerine yedi kişilik bir grup oturmaktadır. Masadaki kişilerden biri diğerine içi şarap dolu kadeh uzatmaktadır. Başlarında farklı renklerde başlık etrafında beyaz sarıklar sarılıdır. Üzerlerinde kırmızı, mavi, yeşil, sarı renklerde kaftanlar bulunmaktadır.

¹⁴²Akile Doğu, *Nevizade Atayi'nin Hamse'si ve Resimleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, s. 375.

¹⁴³Ayten Sezer Arıç, "Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 22, S. 64-65-66, 2006, s. 148.

Resim 6: Şair Atayi'nin Meyhane'de Rind ile Görüşmesi, *Hamse-i Atayi*, 1721, WAM, y. 44a¹⁴⁴

¹⁴⁴ <https://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W666/description.html> Erişim Tarihi 09.09.2024

Katalog numarası: 2

Tarih: 1793

Bulunduğu Eser: Hubanname ve Zenanname

Bulunduğu Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.5502, 41a

Eserin Boyutu: 25 x 14 cm

Minyatür, Enderunlu Fazıl'a ait Hubanname ve Zenanname adlı eserin içerisinde Huban-ı Rum başlıklı metnin altında yer alır. Metinde Rum erkeklerinin özellikleri anlatıldıktan sonra Galata'daki meyhane çıraklarının kıvrık saçlarının güzelliği, meyhane içinde dolaşarak servis yapmaları, dans edip şarkı söylemelerinden bahsedilir¹⁴⁵. Minyatürde müzik, yemek ve şarap eşliğinde meyhanedeki bir eğlence sahnesi tasvir edilmiştir. Metinde belirtildiği gibi burası Galata'da bir meyhane, dans edip müzik aleti çalan figürler de meyhane çırakları olmalıdır.

Meyhanenin duvarlarındaki insan figürleri, işlemeler, çıkmalı balkon, kirişlere asılmış porselen tabaklar mekânın tipik bir Rum Meyhanesi olduğuna işaret etmektedir. Kenarları korkuluklu balkonun altında büyük şarap fiçileri bulunmaktadır.

Minyatürün sol tarafında tabureler üzerinde oturan iki sazende lavta ve rum kemeçesiyle müzik icra etmektedir¹⁴⁶. Figürler ensesine kadar uzun, ucu yukarı kıvrık kahverengi saçlı, pembe yanaklı, pembe dudaklıdır.

Ortada tavşan adı verilen erkek figürünün bir eli belinde diğer eli havada, dans etmektedir. Kahverengi saçları beline inmektedir. Beyaz tenli, pembe yanaklı ve pembe dudaklıdır. Başında beyaz, ucunda mavi süsü bulunan başlık yer alır. Giysileri işlemeli ve çok renklidir.

Minyatürün sağında masanın başında taburede oturan figür sağ elini masadaki yiyeceklere doğru uzatmış, danslı müzikli gösteriyi izlemektedir. Üzerindeki kürkün yakası, kol yenleri kürklüdür. Beyaz sarık sarılmış kavuğu taburenin üzerinde durmaktadır.

¹⁴⁵ Saliha İçen, *Hubanname ve Zenanname'de Metin Resim İlişkisi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001, s. 76-78.

¹⁴⁶ S. Altınölçek, *agt.*, s. 187.

Resim 7: Meyhane eğlencesi, *Hubanname ve Zenanname*, 1793, İÜK, T.5502, s. 41a¹⁴⁷

¹⁴⁷ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty05502.pdf> Erişim tarihi: 11.09.2024

Katalog numarası: 3

Tarihi: 1799-1817

Bulunduğu Eser: Tuhfetü'l-Mülk

Bulunduğu Koleksiyon: Özel Koleksiyon

Eserin Boyutu: 32,2 x 2 0,5 cm

Yusuf al-Tifashi'ye (1184-1253) atfedilen eser, 1519'da Sultan 1. Selim'in emriyle çevrilmiştir. Farklı dönemlerde kopyalanan eser için 18. yüzyılın başlarında yeni bir yorum önerilerek Tuhfetü'l Mülk adıyla yeni bir çevirisi yapılmıştır¹⁴⁸.

Tasvirin sağ alt tarafında bulunan figür elindeki kemanla müzik icra etmektedir. Başındaki kırmızı baratanın ucu yana yatıktır. Üzerine siyah, kenarları kahverengi kürklü, kısa ceket giymiştir. Belinde mavi kuşak, altında koyu renk çakşır, mavi tozluk, siyah pabuçlar görülmektedir.

Sol alt tarafta dizlerinin üzerinde doğrulmuş iki köçek karşılıklı dans etmektedir. Üzerlerinde kırmızı-beyaz ve beyaz-kırmızı-sarı-mavi şeritli feraceler çene altından bağlanmıştır. Bir kısmı görülen giysilerinden işlemeli yelek ve çakşır giydikleri anlaşılmaktadır.

Tasvirde görülen, üzerinde yiyecek dolu tabakların olduğu sofranın başında oturarak izleyiciye bakan figürün, nüsha içerisinde farklı minyatürlerde de görülmesi, tam boy portresinin olması sebebiyle eserin hamisi olduğu düşünülmektedir. Figür, meyhanede müzik, dans ve yemek eşliğinde eğlenceli vakit geçirmektedir. Başındaki dilimli, büyük, siyah kavuğun etrafına beyaz sarık sarılmıştır.

Arka tarafta tezgâhın arkasında dirseklerini tezgâha dayamış olan bir figür ve elinde yiyecek dolu tabak bulunan meyhane çalışanı yer almaktadır.

¹⁴⁸ Tülay Artan ve Irvin Cemil Schick, "Ottomanizing-pornotopia: Changing Visual Codes in Eighteenth-Century Ottoman Erotic Miniatures", *Eros and Sexuality in Islamic Art*, (ed. Francesca Leoni, Mika Natif), Ashgate Publishing, Farnham 2013, s. 158-159.

Resim 8: Meyhane, *Tuhfetü'l-Mülk*, 1799-1817, Özel Koleksiyon¹⁴⁹

¹⁴⁹ <https://www.davidmus.dk/islamisk-samling/miniaturemaleri/item/1734> Erişim Tarihi: 09.08.2024

Katalog numarası: 4

Tarih: 1799-1817

Bulunduğu Eser: Tuhfetü'l-Mülk

Bulunduğu Koleksiyon: Özel Koleksiyon

Eserin Boyutu: 32,2 x 20,5 cm

Tuhfetü'l Mülk isimli eserde yer alan bir başka minyatürde meyhanedeki bir grup erkeğin eğlencesi betimlenmektedir. Arka planda tezgâhın arkasındaki saki, sürahiden kadehe içki doldurmakta, tezgâhın yanında ayakta duran figür, elindeki kadehten içki içmektedir. Sağ tarafta bir meyhane çalışanı içi yiyecek dolu tabak taşımaktadır.

Tasvirin ortasında üzerinde yiyecek dolu beyaz tabakların yer aldığı, etrafında ayakta duran ve oturan insanların bulunduğu bir masa görülmektedir. Masanın solunda ahşap kova içerisine cam şişe yerleştirilmiştir.

Masanın başında ayakta duran figür elinde şişe ve bardak tutmaktadır. Masanın solunda, tabure üzerinde oturan figür, sağ elinde tütün çubuğu tutmakta sol elini yukarı kaldırmış vaziyette tasvir edilmiştir. Başındaki kırmızı takkenin kenarında pembe gül ve bir bukle siyah saç çıkmaktadır. Sakallı ve bıyıklıdır. Masanın sağında, tabure üzerinde oturan figür elinde tütün çubuğu tutmakta, ağzından dumanlar üfleemektedir. Üzerindeki beyaz mintanın ve yeleğin yakası göğsünün alt kısmına kadar açıkta bırakılmıştır. Masadaki üçüncü figürün arkası dönüktür. Sol elini karşısında ayakta duran erkeğe doğru uzatmıştır. Başını sola, ayakta duran figüre doğru çevirmiştir. Başında farklı yönlerden dolanmış büyük sarık görülmektedir. Yerde belinden sarkan sarı zincirin ucunda, sırma işlemeli, mavi renkte para kesesi bulunmaktadır.

Resim 9: Meyhane, *Tuhfetü'l-Mülk*, 1799-1817, Özel Koleksiyon¹⁵⁰

¹⁵⁰ <https://www.davidmus.dk/islamisk-samling/miniaturemaları/item/1734> Erişim tarihi: 09.08.2024

2.2. Minyatürlerde Hamam Eğlenceleri

Katalog Numarası: 5

Tarih: 1610

Bulunduğu Eser: 1. Ahmed Albümü

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi B.408, y. 18a

Eserin Boyutu: 35 x 48 cm

1. Ahmed Albümünde yer alan minyatürde kaplıca hamamı tasvir edilmektedir. Arka planda görülen hamam duvarları, mavi renkte, altıgen çini kaplıdır. Duvarın ortasındaki beyaz renkte, dikdörtgen, mavi ağaç ve dal ve yaprak bezemeli panonun ortasında aslan başı yer alır. Aslanın açık olan ağzından havuza su akmaktadır. Panonun sağ ve sol tarafındaki duvarlara kurna yerleştirilmiştir. Zemin altıgen şeklinde mermer kaplamalıdır. Hamamın ortasında yer alan havuz sekizgendir.

Tasvirde, kurna başında, havuz kenarında oturanlara, arka arkaya sıralanmış havuza atlamak üzere olanlara, sağ ve sol alt köşelerde hamam çalışanları tarafından usturayla tıraş olan ve keselenen figürlere yer verilmiştir. Havuzun içerisinde sırtını duvara yaslamış, birbirlerinin omzuna çıkmış veya yüzmekte olan kişiler görülmektedir.

Resim 10: Erkekler Hamamı, 1. *Ahmed Albümü*, 1610, TSMK B. 408, y. 18a (E. Fetvacı s. 238)

Katalog Numarası: 6

Tarih: 1776-77

Bulunduğu Eser: Hubanname ve Zenanname

Bulunduğu Koleksiyon: British Library, Or. 7094, 49a

Eserin Boyutu: 20,8 x 14,5 cm

Enderunlu Fazıl'a ait Hubanname ve Zenanname adlı eserde yer alan "Kıssa-i Hamam-ı Zenan" başlıklı metinde kadınların hamamda nasıl zaman geçirdiklerinden ve hamam çalışanlarından bahsetmektedir¹⁵¹. Tellakelerin iç gösterecek kadar ince kumaş ve iki endaze boyunda nalin giydiklerini kaydetmiştir. Hamama gelen kadınların köşelere oturarak etrafı seyredip, yemek yediklerini sabundan köpükler yaparak, birbirlerine soğuk sular atarak eğlendiklerini, bazılarının peştemallerini çıkararak dizlerinin üzerine örttüğü yazmıştır. Sonrasında hamamda bazen tellakeler arasında kavga çıktığını, birbirlerine nalinlarını, tasları atıp saç saça kavga ettiklerini anlatılmaktadır¹⁵².

Hamamın arka tarafında kurna etrafında yıkanan kadınlara yer verilmiştir. Ayaklarının altındaki peştamal mavi ve kırmızı renklerde.

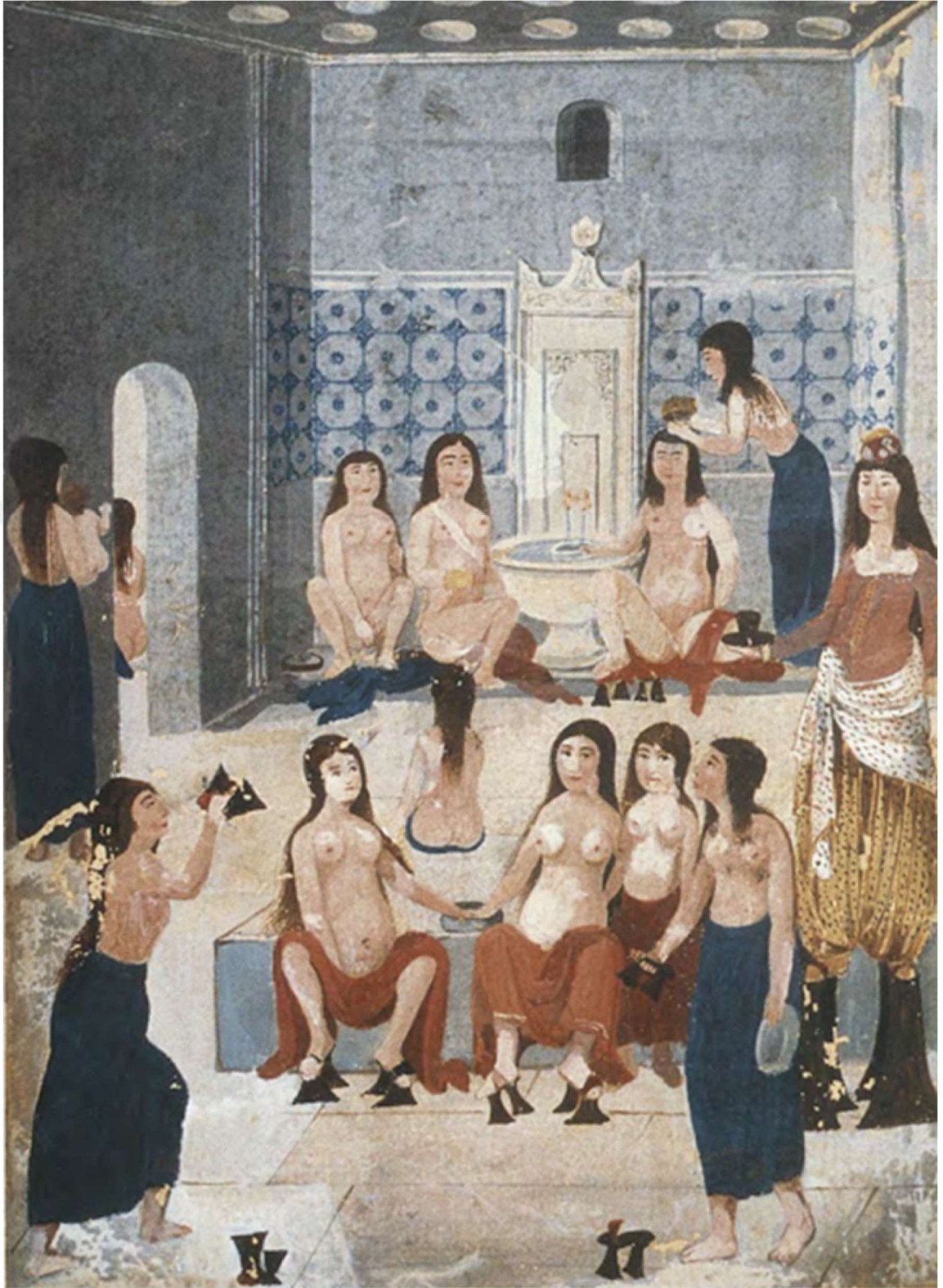
Ortadaki göbek taşı üzerinde dört kadın bulunur, birinin arkası dönüktür. Yan yana oturan üç figürden ikisi ellerini aynı tabağa doğru uzatmıştır. Üzerleri çıplak olan kadınlar bellerine peştamal sarmıştır.

Ön tarafta hikâyede bahsedilen iki tellakenin kavga sahnesi yer almaktadır. Elllerinde nalin, hamam tası olan figürler birbirlerine doğru birer adım atmış halde tasvir edilmiştir. Soldaki kadın bir ayağını ve elindeki nalını öne doğru uzatmıştır. Nalının diğer teki önünde, yerde ters dönmüştür. Sağ tarafta bulunan figürün sağ elinde nalin, sol elinde hamam tası vardır. İki figürün de üstü çıplak ve altlarında mavi peştamal sarıdır.

Minyatürün sağ tarafında ayakta duran figür sağ elinde kahverengi kahve fincanı tutmaktadır. Hamam çalışanı olması muhtemel figürün nalinleri metinde belirtildiği gibi yüksek tabanlıdır.

¹⁵¹ S. İçen, *agt.*, s. 145.

¹⁵² S. İçen, *agt.*, s. 148.

Resim 11: Kadınlar Hamamı, *Hubanname ve Zenanname*, 1776, BL. Or. 7094, y. 49a (M. And s. 551)

Katalog Numarası: 7

Tarih: 1793

Bulunduğu Eser: Hubanname ve Zenanname

Bulunduğu Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.5502, y. 145a

Eserin Boyutu: 25 x 14 cm

Enderunlu Fazıl'ın Hubanname ve Zenanname isimli eserinin bir başka nüshasında yer alan tasvir, benzer şekilde "Der Beyan'ı Kıssa-i Hamam-ı Zenan" isimli kadınların hamam eğlencelerinin anlatıldığı metnin sonuna eklenmiştir. BL nüshasının aksine burada tellakelerin kavga sahnesi betimlenmemiştir. Minyatür hamamda vakit geçiren bir grup kadını tasvir etmektedir.

Kurnanın iki tarafında oturan çıplak kadın figürleri betimlenmiştir. Soldaki kadının bir elinde kese, diğer elinde hamam taşı bulunur, yanında küçük bir çocuk vardır. Sağ taraftaki kadın, arkasındaki kişinin yardımıyla saçlarını yıkamaktadır.

Kapı açıklığında görülen, belinde mavi peştamal olan figürün sırtı dönüktür. Minyatürün solunda açık kahverengi saçlı, belinde kırmızı peştamal sarılı figür kucağında bebekle tasvir edilmiştir. Sol alt köşede ayakta duran kadının başında beyaz yemeni sarıdır.

Hamamın ortasında yer alan altıgen göbek taşının üzerinde beş kadın yer almaktadır. Biri sırtı dönük, sol taraftaki elinde ağzına yiyecek götürürken tasvir edilmiştir. Ön tarafta yan yana üç kadın oturmaktadır. Ortalarındaki kâse yiyecek doludur. İki kadında ellerini kâseye uzatmıştır. İkisi kırmızı biri mavi peştamal takmıştır. Bileklerinde sarı bilezik, ayaklarında nalınla tasvir edilmişlerdir.

Sağ tarafta ayakta duran kadın figürü sağ eliyle şalvarının kenarından tutmuş, sol eliyle fincan taşımaktadır. Başında yeşil hotoz başlık görülmektedir. Kıvrıkcık kahverengi saçları beline uzanmaktadır. Üzerinde üst düğmeleri açıkta bırakılmış, serpme çiçek desenli mintan, pembe şalvar, belinde yeşil, tokalı kemer, ayaklarında yüksek tabanlı nalınlar bulunmaktadır.

Resim 12: Kadınlar Hamamı, *Hubanname ve Zenanname*, 1793, İÜK. T. 5502, y. 145a¹⁵³

¹⁵³ <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TY/nekty05502.pdf> Erişim Tarihi: 11.09.2024

Katalog Numarası: 8

Tarih: 1799-1817

Bulunduğu Eser: Tuhfetü'l-Mülk

Bulunduğu Koleksiyon: Özel Koleksiyon

Eserin Boyutu: 32,2 x 20,5 cm

Tasvir, günümüzde özel koleksiyonda bulunan bir bahname içerisinde yer almaktadır. Tasvirin devamında yer alan metinde hamamda geçen bir gün, kadınların güzelliği ve dedikodu alışverişleri ve hamam kavgaları anlatılmaktadır¹⁵⁴.

Çift sayfa minyatürde hamamda vakit geçiren bir grup kadın ve üç çocuk bulunmaktadır. Üst tarafta hamam kubbesinin filgözü pencereler, duvarlarda belli bir hizaya kadar panolar ve kurnalar, ortada göbek taşı yer almaktadır.

Kurnaların etrafında keselenen, yıkanan, kurulan kadınlar oturmaktadır. Göbek taşı üzerinde tabureye oturan bir kadının ağzında uzun bir tütün çubuğuyla tütün içerken, önünde oturan kadının saçlarını taramaktadır.

Arkası dönük, diğerlerinden farklı olarak kırmızı kaftan giymiş olan figürün nalınları da diğerlerinden daha yüksektir.

¹⁵⁴ <https://legacy.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/miniatures/art/8-2018> Erişim Tarihi: 10.02.2025

Resim 13: Hamamdaki Çocuklu Kadınlar, Tuhfetü'l-Mülk, 1799-1817, Özel Koleksiyon¹⁵⁵

¹⁵⁵ <https://legacy.davidmus.dk/en/collections/islamic/materials/miniatures/art/8-2018> Erişim Tarihi: 10.02.2025

2.3. Minyatürlerde Kır Eğlenceleri

Katalog Numarası: 9

Tarih: 17. Yüzyıl

Bulunduğu Eser: Albüm

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, H. 2168. y. 35a.

Eserin Boyutu: -

Minyatür mesire alanındaki buluşmuş olan sevgilileri tasvir etmektedir. Figürler kırılık bir alanda, çiçekli bahar dalları önünde birbirine sarılmış, samimi biçimde resmedilmiştir.

Solda görülen kadın figürü sol elinde kenarları püsküllü bir mendil tutmaktadır. Beyaz tenli, siyah saçlı, birleşik yay kaşlı, çekik gözlü, küçük kırmızı dudaklıdır. Başında yukarı doğru daralan üstü düz, desenli dokumadan yapılmış, kahverengi takke vardır. Üzerine yarım kollu, üst düğmeleri göğüs altına kadar açık, bitkisel motifli, kırmızı hırka giymiştir. İçinde kol ağzları geniş, kol ağzları ve etek uçları sırma işlemeli beyaz iç gömlek, belinde mavi kuşak, kırmızı terlik görülmektedir. Kulağında sallantılı kırmızı taşlı küpeler, boynunda boncuk kolye, sol elinin serçe parmağında yüzük bulunur.

Sağdaki erkek figürü sağ elini kadının beline sarmıştır. Buğday tenli, birleşik yay kaşlı, çekik gözlü, küçük ağızlıdır. Başında beyaz sarık, üzerinde yakaları, önü, kol yenleri kürklü, siyah kaftanla tasvir edilmiştir. Kaftanın altında bitkisel desenli, bordo renkte entarisi, kırmızı şalvarı ve sarı ayakkabıları bulunur. Serçe parmağında yüzük vardır.

Resim 14: Sevgililer, *Albüm*, 17. Yüzyıl, TSMK, H. 2168, y. 35a (And, s. 539)

Katalog Numarası: 10**Tarih:** 17. Yüzyıl**Bulunduğu Eser:** Albüm**Bulunduğu Koleksiyon:** Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 2133**Eserin Boyutu:** -

Bağdat'ta yapılmış olduğu düşünülen tasvirin, derlenen albüm içerisine kim tarafından yerleştirildiğine dair bilgi yoktur¹⁵⁶. Minyatürde çiçekli, kırık bir alanda bulunan üç genç ve bir saki görülmektedir.

Ayakta duran figürlerden ikisi elinde küçük mavi-beyaz bezemeli porselen fincanlar tutmaktadır. İlk figür sağ elini öne doğru uzatmış yanındaki figür elini sıkıdır, Beyaz tenli çekik gözlü olan figür üzerinde kısa kollu, sırmalı çaprast düğmeli, siyah kaftan, uzun kollu sırma işlemeli açık mor renkli entari ile betimlenmiştir. Kaftanının cebinden hançerinin kabzası çıkmaktadır.

İkinci figürün sağ elini havaya doğru kaldırmış, sol eliyle yanındaki erkeğin elini kavramıştır. Başına beyaz sarık, üzerine yarım kollu, bitkisel motifli kaftan, mavi renkli entari giymiştir. Kuşağı kırmızı, ayakkabıları sarıdır.

Üçüncü figür sağ elinde bulunan fincanı ağızına doğru götürmekte, sol elinde mendil tutmaktadır. Buğday tenli, yay kaşlı, çekik gözlü, pembe dudaklıdır. Başında beyaz sarık, üzerinde yakası ve astarı kürklü kırmızı kaftan, sarı entari, sarı ayakkabı görülmektedir.

Minyatürün sol alt tarafında bulunan figür, zeminde dizlerinin üzerinde doğrulmuş elindeki yeşil sürahiyle fincanları doldurmaktadır. Başında alın kısmı kahverengi kürklü, gri barata takmıştır. Üzerinde sarı kısa mintan, mavi alt giyimi, belinde kenarına hançer ve mendil takılmış kahverengi kemeri bulunur. Figürün önünde, kaideli, sarı tepsi içerisinde fincanlar yer alır.

¹⁵⁶ Melis Taner, *Caught in a Whirlwind: A Cultural History of Ottoman Baghdad as Reflected in Its Illustrated Manuscripts*. Brill, Leiden, 2019, s. 75, 79.

Resim 15: Üç Genç ve Saki, *Albüm*, 17. yy, TSMK, H. 2133 (And, s. 534)

Katalog Numarası: 11

Tarih: 1595-1603

Bulunduğu Eser: Tercüme-i Cifrul'-Cami

Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat 373, y. 243b

Eserin Boyutu: -

Tercüme-i Cifrul'-Cami, kıyamet alameti olarak adlandırılan olayları konu alan dini içerikli bir eserdir¹⁵⁷. Metinde kıyametin hemen öncesinde Allah'ın yeryüzüne mülayim bir rüzgâr göndereceği, bu rüzgârın Müslüman ve müminlerin ruhunu alacağı, dünyada sadece kötü ruhların kalacağı ve kıyametin bu ruhların üzerine kopacağından bahsetmektedir¹⁵⁸.

Tasvir ağaçlıklı bir mesire alanında eğlenen bir grup figürü göstermektedir. Figürler açık mavi, bitkisel süslemeli bir kilim üzerine oturmaktadır. Kilim üzerinde kaideli, geniş ağızlı kapların içi meyve doludur. İnce boyunlu, şişkin gövdeli sürahiler üzerinde kırmızı motifler yer alır.

Kilimin üç köşesinde oturan sazendeler, ellerinde rebab, çeng ve defle müzik icra etmektedir. Üst tarafta elinde kadeh tutan kadın figürü yanındaki erkeğe doğru bakmaktadır.

Kilimin ortasındaki kadın figürü dizlerinin üzerinde oturmuş, sağ eliyle şişkin gövdeli, ince uzun boyunlu sürahiyi tutmakta, sol eliyle solundaki figüre içki içirmektedir. Yanındaki figür yukarı doğru kaldırdığı sol elinde yiyecek tutarken, tasvir edilmiştir. Minyatürün sağında görülen, erkek figür kadının ona doğru uzattığı kadehten içki içmekte, sağ eliyle kadının kolundan tutmaktadır.

Figürlerin üzerlerinde benzer biçimlerde, yarım kollu ve uzun kollu entariler bulunur. Yarım kollu entarilerin içerisinde farklı renklerde iç hırkaları görülmektedir. Erkeklerin beyaz sarıklarına renkli süsler takılmıştır. Kadınların saçları iki yana ayrılarak örülmüş, başlarına küçük fes biçiminde başlıklar takılmıştır.

¹⁵⁷ Bahattin Yaman, *Tercüme-i Cifrul'-Cami ve Tasvirli Nüshaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s. 5.

¹⁵⁸ B. Yaman, *agt.*, s. 148.

Resim 16: Rüzgârın Gönderilmesi, *Tercüme-i Cifri'l-Cami*, 1595-1603, TSMK, B. 373, y. 243b (And, s. 464)

Katalog Numarası: 12**Tarih:** 1603-1617**Bulunduğu Eser:** Tercüme-i Cifrul'-Cami**Bulunduğu Koleksiyon:** İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 6624, y.100b**Eserin Boyutu:** -

Tercüme-i Cifrul'-Cami isimli, kıyamet alameti olarak adlandırılan olayları konu alan dini içerikli bir eserin bir başka nüshasında yer alan minyatürde TSMK nüshasında olduğu gibi ağaçlıklı bir mesire alanındaki kadınlı erkekli bir grubun eğlencesi görülmektedir.

Figürler, zemindeki mavi renkli kilime, ikişerli gruplar halinde oturmaktadır. Kilim üzerinde kaideli biri kapaklı diğeri kapaksız iki kap, şişkin gövdeli uzun boyunlu sürahi, sini içerisinde kaideli kaplar ve içinde çeşitli yiyecekler bulunmaktadır.

Sol üst taraftaki ilk çift, kilimin üzerinde bağdaş kurarak oturmuş, birbirlerine sarılmaktadır. Soldaki kadın elinde içki kadehi tutmaktadır. Daha samimi tasvir edilen ikinci çiftte kadın figürünün entarisinin üst düğmeleri açılmış yanındaki erkek sol elini düğmelere, sağ elini kadının boynuna doğru uzatmıştır. Kadının sağ elinde içki kadehi, sol eliyle erkeğin kuşağına doğru uzanmaktadır. Üçüncü çift bağdaş kurarak oturmuş birbirlerine sarılarak tasvir edilmiştir. Kadının entarisinin üst düğmeleri açıktır. Sakallı erkek figürün sol elinde içki kadehi tutmaktadır.

Minyatürün sağ tarafındaki kadın figürü ayakta, elinde şişkin gövdeli, ince uzun boyunlu sürahiyle, sağ alt köşede kilimin üzerinde oturan figür elinde sürahi ve oval formlu kapla tasvir edilmiştir.

Sol alt tarafta görülen iki kişi saz ekibidir. Dizlerinin üzerinde oturarak tasvir edilen figürlerden soldaki turuncu entarili figür rebab, sağdaki def çalmaktadır.

Figürlerin üzerinde benzer biçimlerde uzun ve yarım kollu entariler, yarım kollu entarilerin içerisinde farklı renklerde iç hırkaları görülmektedir. Başlık olarak erkeklerde sarık, kadınlarda yukarı doğru daralan fes biçimli başlık bulunur.

Resim 17: Rüzgârın Gönderilmesi, *Tercüme-i Cifrul'-Cami*, 1603-1617, İÜK, TY. 6624, y. 100b (And, s. 465)

Katalog Numarası: 13

Tarih: 1610 civarı

Bulunduğu Eser: 1. Ahmed Albümü

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Bağdat 408, y. 14a

Eserin Boyutu: 35 x 48 cm

1. Ahmed albümünde yer alan tasvirin üst tarafında sevgiliyi öven bir şiir bulunmaktadır:

Tebrik ederim, Taze gül yaprağı senin önünde utanıyor

Tatlılık senden şeker ödünç aldı

Her gece senin güzel yüzünü hatırlıyorum

Senin sayende yatakta güller ve laleler açıyor¹⁵⁹

Tasvirde, kırlık bir alanda, çiçekli bahar dallarının önünde samimi şekilde sarılan sevgililer yer almaktadır.

Sol tarafta görülen kadın figürü kollarını yanındaki erkeğe sarmıştır. Beyaz tenli, siyah saçlı, ortada birleşen yay kaşlı, küçük pembe dudaklıdır. Ortadan ikiye ayırdığı siyah saçlarını kulağının arkasına atmıştır. Başında yukarı doğru sivrilen kahverengi başlık, üzerinde çaprast düğmeli beyaz entari, belinde ortadan bağlayıp, uçlarını kenarlara sıkıştırdığı turuncu kuşak bulunur. Kollarının açıkta kalan kısmından turuncu iç hırkası giydiği anlaşılmaktadır. Pabuçları sarı renktir.

Sağdaki erkek figürü, sol eliyle kadının yüzünü tutmakta, sağ eliyle sarılmaktadır. Beyaz tenli, yay kaşlı, küçük pembe dudaklıdır. Başında sorguçlu, beyaz sarık, üzerinde mavi, üst düğmeleri açılmış, ucu kuşağına sıkıştırılmış entari, kırmızı şalvar, ayaklarında sarı pabuç görülmektedir. Belindeki turuncu renkteki kuşağa hançer takılıdır.

¹⁵⁹ E. Fetvacı, *age.*, s. 106.

Resim 18: Sevgililer, *I. Ahmed Albümü*, 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 14a. (Fetvacı, s. 246)

Katalog Numarası: 14

Tarih: 1610 civarı

Eser: 1. Ahmed Albümü

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat 408, y. 14a

Eserin Boyutu: 35 x 48 cm

Minyatürde ağaçlıklı, çiçekli bir bahçede oturan bir kadın figürü ve maiyeti tasvir edilmiştir. Ön tarafta bir dere akmaktadır. Zeminde alt tarafta sarı renkte, kaideli, yayvan gövdeli bir meyve kasesi içinde üç kırmızı nar yer alır.

Minyatürün sol tarafında bitkisel, geometrik motifli sedirin üzerinde bir kadın figürü oturmaktadır. Beyaz tenli, iri badem gözlü, figür arkasındaki çiçekli mindere yaslanmış, elinde kitap tutmaktadır. Üzerindeki kırmızı entarinin üst düğmeleri açıkta bırakılmıştır. Başındaki yeşil başlık, yukarı doğru daralan fes biçimindedir.

Sedirin yanında yerde dizlerinin üzerinde oturan figürün, iki eli de hanımın bacağı üzerindedir. Minyatürün sol tarafında ayakta duran figür iki elini karın hizasında birleştirmiştir.

Minyatürün sol alt tarafında, dere kenarında, meyve dolu kâsenin yanında iki kadın oturmaktadır. Soldaki elinde şişkin gövdeli, ince uzun boyunlu sarı renkte sürahi ve kadeh tutmaktadır. İç hırkasının kollarını dirseğin üzerine sıvamıştır. Sağdaki figür elini öne doğru uzatmaktadır. Arkasında minder sarı renkte ve işlemelidir.

Resim 19: Kadınlar arasında eğlence, *I. Ahmed Albümü*, 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 14a (Fetvacı s. 246)

Katalog Numarası: 15

Tarih: 1610 civarı

Bulunduğu Eser: 1. Ahmed Albümü

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat, 408, y. 17a

Eserin Boyutu: 35 x 48 cm

Minyatür mesire alanında kahve içen bir grup erkeği tasvir etmektedir. Zemine sarı renkte, kırmızı çin bulutu motifli bir kilim serilmiştir. Kilimin üzerinde oturan erkek figürü arkasında işlemeli, silindirik mindere yaslanmaktadır. Sol elinde kâğıt parçası tutmakta, sağ elini kahve fincanına doğru uzatmaktadır.

Kilimin ortasındaki ve minyatürün sağındaki ayakta duran figürler benzer kıyafetlerle tasvir edilmiştir. Ortadaki figür, karşısındaki oturan erkeğe kahve fincanı uzatmaktadır. İki figür de alın kısımları kürklü kırmızı başlık, uzun kollu, çaprast düğmeli, siyah entarilidir.

Minyatürün sol tarafında birbirine benzer iki figür oturmaktadır. Başlarında beyaz sarık, üstlerinde uzun kollu sarı ve turuncu entari ve kısa kollu kahverengi ve mavi kaftan görülmektedir.

Arka tarafta mavi tepenin üzerinde oturan, cübbeli, iki figür ellerinde beyaz fincan tutmaktadır. Soldaki figürün diğer elinde yeşil ciltli kitap bulunur. Başındaki sikke başlığın destar ismi verilen sarığı omzuna asılmıştır. Üzerindeki somon rengi cübbenin yakası V şeklinde açık bırakılmıştır. Sağ tarafta oturan figür sağ elini öne doğru uzatmış, sol eliyle tuttuğu fincanı ağzına götürmektedir.

Resim 20: Kır Eğlencesi, *1. Ahmed Albümü*, 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 17a (Fetvacı, s. 240)

Katalog Numarası: 16

Tarih: 1610 civarı

Bulunduğu Eser: 1. Ahmed Albümü

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat 408, y. 20b

Eserin Boyutu: 35 x 48 cm

Minyatür, yeniçeriler tarafından yakalanan bir çifti konu almaktadır. Pembe arka planda bitki öbekleri ve taşlar, ağaçlar, zeminde farklı renklerde çiçekler bulunmaktadır. Ön tarafta akan derenin içinde, sol tarafında iki testi yerleştirilmiştir.

Tasvirin sol tarafında yakalanmış olan erkek figür endişeyle ellerini yüzüne doğru götürmüştür. Başında beyaz renkte sarık, üzerinde siyah, kol ağızları geniş cübbe, yeşil entari, ayak bilekleri saran kırmızı çakşır görülmektedir. İki yanında kollarından tutmakta olan birer yeniçeri bulunmaktadır. İlk figür sağ elinde baltasını havaya kaldırmıştır.

Tasvirin sağ tarafında yakalanmış olan kadın ve karşısında iki yeniçeri bulunmaktadır. Kadın ellerini öne uzatmış, yeniçerinin kendisine uzattığı baltanın sapını tutmaktadır. Başında beyaz yaşmak, yüzünde siyah peçe görülmektedir. Üzerindeki kırmızı ferace bol kesimlidir.

Resim 21: Dere Kenarında Yakalanan Çift, *1. Ahmed Albümü*, 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 20b. (Fetvacı, s. 233)

Katalog Numarası: 17

Tarih: 1610 civarı

Bulunduğu Eser: 1. Ahmed Albümü

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat 408, y. 23a

Eserin Boyutu: 35 x 48 cm

Minyatür kırık bir alanda vakit geçiren bir grup erkeği tasvir etmektedir. Bitki öbeklerinin bulunduğu zeminde şişkin gövdeli, ince uzun boyunlu sürahi, kulplu kırık sürahi, figürlerin çıkardığı başlık ve kıyafetleri, siyah renk sini içinde yiyecek dolu kaplar, sofranın yanında siyah renkte görülmektedir.

Sol tarafta ayakta duran dört figürden en arkadaki birleştirdiği ellerini yukarı doğru kaldırmıştır. İkinci figür elindeki siyah yayvan kapta av hayvanı tutmaktadır. Üçüncü figür şaşkınca ellerini yüzüne doğru götürmüştür. Dördüncü figür sağ eliyle çift kulplu sürahi tutmakta, sol elini öne doğru uzatmaktadır. Diğer figürlerden farklı olarak, sivri burunlu, bıyıklı ve sakallıdır.

Minyatürün orta üst tarafında, ağacın yanında elinde kâğıt kalem olan, kahverengi cübbeli bir figür yer alır. Başını öne eğmiş, dizlerinin üzerinde kamburunu çıkararak oturmaktadır.

Sol alt tarafta görülen iki erkek figüründen biri zeminde sırtüstü yatmakta, yukarı doğru uzattığı kolunu diğer figür dirsek ve bilek kısmından tutmaktadır.

Minyatürün sağında yere uzanmış iki figür bulunmaktadır. Üzerlerindeki entarilerin düğmesi açıktır. Şeffaf iç gömleklerinin altından uçkuru çözülmüş, aşağıya indirilmiş şalvarları görülmektedir.

Resim 22: Kırda Dinlence, *I. Ahmed Albümü*, 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 23a. (Fetvacı, s. 228)

Katalog Numarası: 18

Tarih: 1610 civarı

Bulunduğu Eser: 1. Ahmed Albümü

Bulunduğu Koleksiyon: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat 408, y. 28a

Eserin Boyutu: 35 x 48 cm

Minyatürde dere kenarındaki, ağaçlıklı bir mesire alanında vakit geçiren medrese öğrencileri bulunmaktadır.

Üç figür tasvirin sağ ve sol tarafında bulunan ağaçların dallarına tırmanmaktadır. Figürler kollarını sıvamış, meyve toplamaktadır. İki ağacın altında da ağaçtan toplanan meyveleri almak için birer kişi beklemektedir. Soldaki figür elindeki sepeti, sağdaki entarisinin eteğinin uçlarını tutarak yukarı kaldırmıştır.

Ağaçların arasında, kıvrımlı motiflerle süslenmiş kilim üzerinde iki kişi oturmaktadır. Sol taraftaki figür beyaz başlığını çıkarıp dizinin üzerine koymuş, başlığın üzerinde de açık bir kitap bulunmaktadır. Sağdaki figür elinde kırmızı ciltli bir kitap tutmaktadır.

Minyatürün ön tarafındaki dere kenarında üç figür görülmektedir. Üçünde de takke, beyaz iç gömlek, siyah, paçaları yukarıya kıvrılmış şalvar bulunmaktadır. Solda bulunan figür derenin içerisine girmiş, eğilerek sağ elini suya doğru uzatmıştır. Ortadaki ve sağ tarafta figürler dikdörtgen çamaşır yıkama tahtası üzerinde, kıyafetlerini yıkamaktadır.

Resim 23: Medrese Öğrencilerinin Hafta Sonu Dinlencesi, I. Ahmed Albümü, 1610 civ., TSMK, B. 408, y. 28a (Fetvacı, s. 218)

Katalog Numarası: 19

Tarih: 17. yüzyıl

Bulunduğu Eser: Güfte Mecmuası

Bulunduğu Koleksiyon: Staatsbibliothek zu Berlin, Or. 3370, y. 41v

Eserin Boyutu: -

Tasvir bir güfte mecmuasının içinde yer almaktadır. Minyatürde bitki öbekleri ve ağaçların bulunduğu mesire alanında, müzik eşliğinde eğlenen üç erkek figür görülmektedir.

Minyatürde elinde çalgı aletleri bulunan iki figür yer almaktadır. Soldaki def, sağdaki figür udla müzik icra etmektedir. Ön tarafta, zeminde dizlerinin üzerinde oturan figür sağ eliyle fincan, sol eliyle şişkin gövdeli uzun boyunlu sürahi tutmaktadır. Beyaz tenli, yay kaşlı, küçük ağızlıdır.

Figürlerin üzerinde beyaz sarık, farklı renklerde bezemeli entariler bulunmaktadır. Entarilerin açıkta kalan yakasından iç gömlekleri görülmektedir.

Resim 24: Müzik Yapan Gençler, *Güfte Mecmuası*, 17. yy, BSB, Or. 3370, y. 41v¹⁶⁰

¹⁶⁰ https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht?PPN=PPN638281822&PHYSID=PHYS_0088&DMDID=DMDLOG_0001 Erişim tarihi 16.10.2024

Katalog Numarası: 20

Tarih: 17. Yüzyıl

Bulunduğu Eser: Güfte Mecmuası

Bulunduğu Koleksiyon: Staatsbibliothek zu Berlin, Or. 3370, y. 76v

Eserin Boyutu: -

Minyatür, Berlin’de bulunan bir güfte mecmuasının içinde bulunmaktadır. Tasvirde çiçekli bahar dallarının bulunduğu kırlık alanda müzik yapan üç genç ve hocaları yer almaktadır.

Arka arkaya sıralanmış üç öğrenci, yüzlerini hocalarına dönmüştür. Ellerinde ud müzik aleti bulunmaktadır. Öğrencilerin üzerinde benzer formda, bezemeli, yakası V şeklinde açık bırakılmış entariler görülmektedir.

Minyatürün sağında yer alan figür, dizlerinin üzerinde yere oturmuş, sol elinin işaret parmağını öne doğru uzatmıştır. Diğer figürlerden daha büyük tasvir edilmiştir. Önünde kitap siyah ciltlidir. Buğday tenli, yay kaşlı çekik gözlüdür. Başında beyaz sarık, üzerinde açık kahverengi entari bulunmaktadır.

Resim 25: Üç Müzisyen ve Öğretmenleri, Güfte Mecmuası, 17. yy, BSB Or. 3370, y. 76v¹⁶¹

¹⁶¹https://digital.staatsbibliothekberlin.de/werkansicht?PPN=PPN638281822&PHYSID=PHYS_0158&DMDID=DMDLOG_0003 Erişim Tarihi: 16.10.2024

Katalog Numarası: 21

Tarih: 17. Yüzyıl

Bulunduğu Eser: Güfte Mecmuası

Koleksiyon: Staatsbibliothek zu Berlin, Or. 3370, y. 105r

Eserin Boyutu: -

Güfte mecmuasının içinde yer alan minyatürde, mesire alanında müzik yapıp, dans eden üç erkek figürü tasvir edilmiştir. Arka planda pembe çiçekler açmış ağaç, yeşil zeminde bitki öbekleri, kırmızı, mavi, turuncu renklerde çiçekler görülmektedir.

Tasvirdeki iki figürün ellerinde çalgılarla müzik icra etmektedir. Ortada yer alan figür, zeminde oturmuş, elinde uduyla tasvir edilmiştir. Sağ tarafta yer alan figür ayakta, sağ tarafına yasladığı darbukayla tasvir edilmiştir. Solda bulunan figürün, sağ eli havada sol eli dirsekten kıvrılmış sağ tarafa doğru uzanmış dans etmektedir.

Figürler beyaz tenli, yay kaşlı, küçük kırmızı dudaklıdır. Sarıkları beyazdır. Giysileri benzer formlarda, bezemeli entarilerdir.

Resim 26: Mesire Alanında Eğlence, *Gifte Mecmuası*, 17. yy, BSB, Or. 3370, y. 105r¹⁶²

Katalog Numarası: 22

¹⁶²https://digital.staatsbibliothekberlin.de/werkansicht?PPN=PPN638281822&PHYSID=PHYS_0215&DMDID=DMDLOG_0006 Erişim Tarihi: 16.10.2024

Tarih: 18. Yüzyıl

Bulunduğu Eser: Tek Yaprak

Bulunduğu Koleksiyon: Berlin Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, J.28/75, 4303

Eserin Boyutu: -

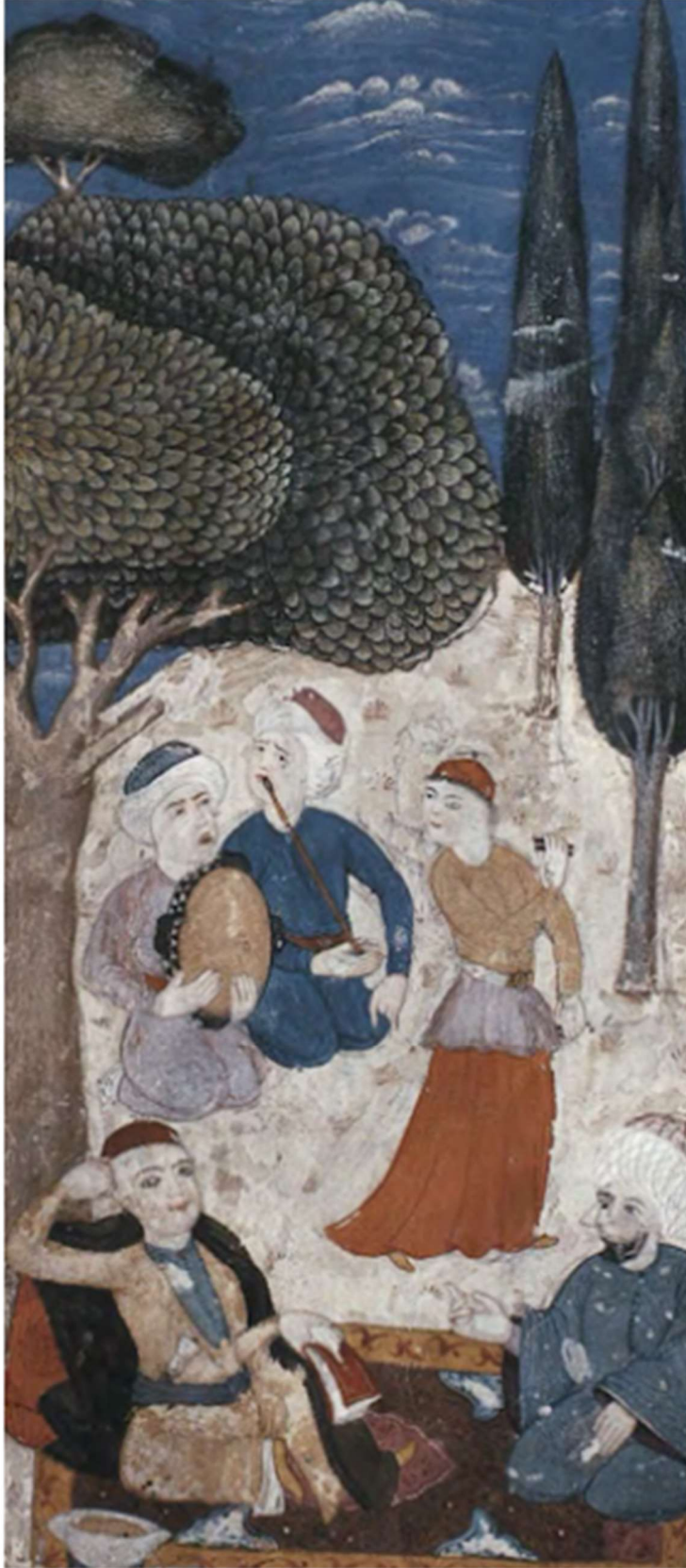
Minyatür açık havada mesire alanındaki bir grup kişinin eğlencesini konu almaktadır. Arka planda mavi renkte gökyüzü, beyaz renkte bulutlar görülmektedir. Açık renk zeminde bitki öbekleri ve ağaçlar bulunur.

Minyatürün arka tarafında, zeminde dizlerinin üzerine oturmuş ellerinde def ve ney olan iki kişilik saz ekibi müzik icra etmektedir. Başlarında başlık üzerine beyaz sarık, üzerlerinde düz renklerde entari görülmektedir.

Sazendelerin ön tarafında ayakta ellerinde çalparayla bir köçek dans eder vaziyette tasvir edilmiştir. Başında kırmızı renkte takke, üzerinde açık kahverengi mintan, altında iki katlı fırfırlı kırmızı renkte etek görülmektedir. Belinde ortası tokalı beyaz kemer bulunmaktadır. Eteğin altından görülen ayakkabıları sarıdır.

Minyatürün alt tarafında kilim üzerinde oturan iki figür yer alır. Sol taraftaki figür ağaca dayadığı kırmızı renkli mindere yaslanmıştır. Sağ elinin dirseğini arkasındaki mindere, elini başına yaslamıştır. Sol elinde öne doğru uzattığı kırmızı ciltli kitap bulunmaktadır. Sarı renkli entarisinin açık olan ön kısmından mavi iç gömleği görülmektedir. Belinde koyu mavi kuşağın kenarına hançer takılıdır.

Sağ alt tarafta kilimin diğer ucunda dizlerinin üzerinde oturan sakallı figür sağ elini öne doğru uzatmıştır. Başında beyaz sarık, üzerinde mavi renkte cübbe bulunmaktadır.

Resim 27: Kır Eğlencesi, Tek Yaprak, 18. yy, Bmik, J28/75 4303. (And, s. 468)

Katalog Numarası: 23

Tarih: 18. Yüzyıl

Bulunduğu Eser: Tek Yaprak

Bulunduğu Koleksiyon: Free Library of Philadelphia Lewis Koleksiyonu, T9

Eserin Boyutu: -

Minyatür açık havada, bahçelik bir alanda bulunan bir grup kadının müzik eşliğinde eğlencesini konu almaktadır. Minyatürün arka tarafında yeşil yapraklı, sarı meyveli ağaçlar, çitlerin ön tarafında üzerinde çiçekler, yeşillikler bulunan bahçe görülür. Bahçe beyaz zemin üzerine bitkisel desenli yollarla bölünmüş, etrafına çit çekilmiştir. Minyatürün sağ tarafında beyaz çeşme, sol tarafında ince gövdeli ağaç yer alır.

Figürler, ortası madalyonlu, bitkisel desenli, mavi bir kilimin üzerinde oturmaktadır. Kilimin üzerinde arkadan öne doğru ellerinde def, rebab, ud ve kanun müzik aletleri bulunan sazandeler müzik icra etmektedir. Yarım daire biçiminde, dizlerinin üzerinde oturan sazandelerin başlarında bir ucu yukarı kıvrımlı başörtüsü ve üzerine yemeni bağlanmıştır. Üzerlerinde farklı renklerde, üst düğmeleri açılarak U formu verilmiş entariler bulunmaktadır.

Ön tarafta üzerinde yiyeceklerin bulunduğu, ahşap ayaklı sofranın yanında iki kadın oturmaktadır. Minyatürün sağ alt tarafında oturmakta olan figürün sağ elinde içi dolu bardak, sol elinde, mavi-kırmızı-beyaz seramik sürahi tutmaktadır. Başına kırmızı baş örtüsü üzerine, siyah işlemeli yemeni bağlamıştır. Üzerinde serpme çiçek desenli, üst düğmeleri açıkta bırakılmış mavi entari, belinde tokalı kemer görülmektedir.

Minyatürün solunda yer alan kadın, diğer figürlerden daha iri çizilmiştir. Sağ elini başına yaslamış, sol elini öne doğru uzatmıştır. Beyaz tenli olan kadının siyah saçları ince örgüler şeklinde kalçasına kadar inmektedir. Başında siyah başörtüsü üzerine, işlemeli, pullu sarı yemeni görülür. Üzerinde serpme desenli, gri, üst düğmeleri açıkta bırakılmış, U şeklinde dekolte oluşturulmuş entari, belinde tokalı, siyah kemer bulunmaktadır.

Katalog Numarası: 24

Tarih: 18. yüzyıl

Bulunduğu Eser: Tek Yaprak

Bulunduğu Koleksiyon: Berlin Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, J.28/75.PI.No. 4301

Eserin Boyutu: -

Minyatürde ağaçlıklı mesire alanındaki bir grup figürün eğlencesi tasvir edilmiştir. Ağacın dallarına farklı renklerde kıyafetler asılmıştır.

Sağ tarafta yer alan kadın figürü siyah renkli bir kilimin üzerinde oturmuştur. Arkasında mavi renkte minder yer alır. Sağ kolunu mindere dayalı, dizinin üzerindeki sol elinde mendil bulunmaktadır. Başında açık pembe başlık, üzerinde, üst düğmeleri açıkta bırakılmış turuncu entari, entarinin altından beyaz renkte işlemeli iç hırkası, altında sarı renk şalvarı görülmektedir. Belindeki siyah renkte kemeri sarı tokalıdır.

Minyatürün sağ alt tarafında iki kişilik sazende ekibi miskal ve zurna ile müzik icra etmektedir. Bitkisel motifli entariler giyen figürler, zeminde dizlerinin üzerinde oturmaktadır.

Sol tarafta görülen çengi, sağ eli havada, başını sola eğmiştir. Dans ederken tasvir edilen figürün ellerinde çalpara takılıdır. Başındaki yemeni işlemelidir. Koyu renk saçları ince örgüler halinde beline doğru inmektedir. Üzerindeki serpme çiçek desenli pembe entarinin üst düğmeleri dekoltesini gösterecek biçimde açıkta bırakılmıştır. Entarisinin altında sarı iç hırkası, şeffaf iç gömleği, şalvarı bulunur. Şeffaf iç gömleğin altından uçkuru belli olmaktadır.

Sol alt tarafta görülen çocuk figürü ayakta, sağ eli havada dans eder vaziyette tasvir edilmiştir. Başında siyah takke, üzerindeki yarım kollu, kırmızı renkteki kaftanın yakası, ön tarafı, kol ağızları beyaz kürklüdür.

Resim 29: Hamam Eğlencesi, 18. Yüzyıl, Bmik, J. 28/75.PI.No. 4301 (Atasoy s. 397)

Katalog Numarası: 25

Tarih: 18. yüzyıl

Bulunduğu Eser: Tek Yaprak

Bulunduğu Koleksiyon: Prens Sadruddin Aga Khan Koleksiyonu

Eserin Boyutu: -

Tasvir mesire alanında geçmektedir. Sol taraftaki ağaca bir kadın tırmanmaktadır. Saçları ince örgüler halinde kalçasına inmektedir. Üzerinde kolları yırtmaçlı, beyaz entari, içinde şeffaf iç gömlek, belinde siyah kemer görülmektedir.

Ağacın dalına asılı olan geniş salıncakta oturan üç kadın oturmaktadır. Ortadaki kadın elinde def tutmaktadır. Başlarında ucu yukarı kıvrık başörtüleri üzerine siyah yemeni bağlanmıştır. Bitkisel desenli entarilerinin üst düğmeleri açılarak U formu verilmiş, kollarındaki yırtmaçlardan ve açıkta kalan eteklerinden şeffaf iç gömlekleri görülmektedir.

Ön tarafta mavi bordürlü, somon renginde kilim vardır. Kilimin solunda dizlerinin üzerinde oturan bir kadın figürü elindeki beyaz yelpazeyi yukarı doğru kaldırmıştır. Üzerinde uzun kollu, boynundaki ilk düğme iliklenmiş sonraki birkaç düğme iliklenmemiş siyah entari, belinde tokalı kemer bulunur. Kilimin üzerinde bitkisel desenli mindere başını koyarak uzanan kadının üzerinde düğmeleri bel hizasına kadar açık, kolları yırtmaçlı siyah entari, şeffaf iç gömlek, altında bordo renkte şalvar bulunur.

Resim 30: Salıncaktaki Kadınlar, 18. Yüzyıl, Prens Sadruddin Aga Khan Koleksiyonu (Atasoy s. 398)

Katalog Numarası: 26

Tarih: 18. yüzyıl

Bulunduğu Eser: Tek Yaprak

Bulunduğu Koleksiyon: Berlin Museum für Islamische Kunst, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, J.28/75, PI.No.4302

Eserin Boyutu: -

Minyatürde dere kenarındaki bahçelik bir alanda piknik yapan bir grup kadın bulunmaktadır. Sol tarafta ahşap direkli çardağın içerisinde kırmızı minderli bir sedir yer alır. Soldaki kadın sedirin üzerinde oturmakta, elinde beyaz yelpaze tutmaktadır. Başında sarı başörtüsü üzerine, işlemeli beyaz yemeni takmıştır. Üzerine üst düğmeleri açılarak, yakası U şeklini alan, yırtmaçlı kollu, mavi entari, şeffaf iç gömlek giymiştir. Çardağın sağ tarafında ayakta duran iki kadın ellerinde misina ile balık tutmaktadır. Kahverengi saçları ince örgüler şeklinde olan kadınların başlarına ucu kıvrık başörtüsü ve yemeni bağlanmıştır.

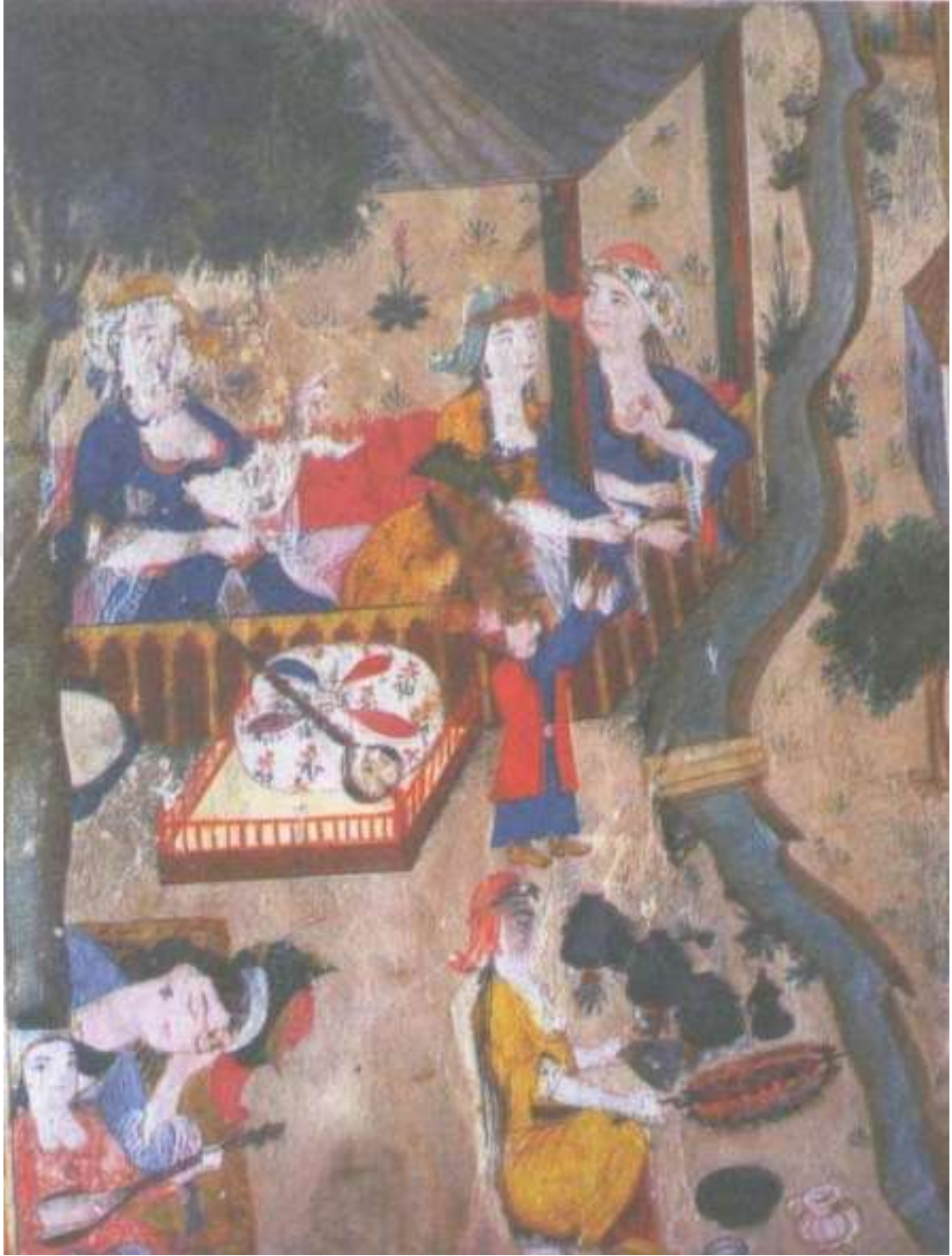
Çardağın önünde küçük köşk denilen parmaklıklıklı yerde bitkisel motifli bohça ve ince uzun saplı, tanbur olduğu düşünülen çalgı görülmektedir¹⁶³.

Çardağın ön tarafında başını ve ellerini yukarı doğru kaldırmış olan erkek çocuğunun üzerinde kısa kollu kırmızı kaftan, içinde uzun kollu mavi entari ve ayaklarında sarı ayakkabı görülmektedir.

Sol tarafta yerdeki kilimin üzerinde, sol elini başının altına koymuş, uyumakta olan kadının kırmızı başörtüsü ve siyah yemenisi başından kaymış, siyah saçları görünmektedir. Aynı kilimin üzerinde elinde bağlama tipi saz olan kız çocuğu bulunmaktadır.

Minyatürün sağ tarafında derenin kenarında oturan kadın entarisinin kollarını yukarı sıvamış, yemek hazırlamaktadır. Ateş üzerindeki ağızları kapaklı tencerelerde dumanlar çıkmaktadır. Tencerelerin önünde bir kahve ibriği bulunur. Kadın sol elindeki yelpaze ile ateşi kuvvetlendirip, sağ eliyle ateşin üzerinde şişe dizdiği kebabları tutmaktadır. Arkası yuvarı doğru kıvrık kırmızı başörtüsünün üzerine yemeni bağlamıştır.

¹⁶³ Ş. Yum, *agt.*, s. 74.

Resim 31: Hanımların Eğlencesi, 18. yy, Bmik, J.28/75, Pl.No.4302 (Atasoy s. 396)

Katalog Numarası: 27

Tarih: 1721

Bulunduğu Eser: Hamse-i Atayi

Bulunduğu Koleksiyon: Walters Art Museum, 60a

Eserin Boyutu: 21 x 15,7 cm

Minyatür, Atayi'ye ait Hamse'nin Nefhatü'l-ezhâr mesnevisinde yer alır¹⁶⁴. Hikâyede, bir hırsızın cezasını bulmasından bahsedilir. Bir bahar günü hırsızlıkta usta olan kişi arkadaşlarıyla kırlara gider ve akşama kadar içki içerler. Herkes kendinden geçtiği sırada hırsız kemeri altın ve gümüş dolu olan kişinin kemerini çalarak koynuna sokar. Kaçtıktan sonra fark eder ki kemer diye aldığı yılanıdır. Yılan elini sokunca hayatını kurtarmak için arkadaşlarının yanına geri dönerek onlardan zehir yayılmadan elini kesmelerini ister, böylece cezasını bulur¹⁶⁵.

Minyatürde, hikâyede bahsedilen kırdaki yemek ve içki sahnesi betimlenmiştir. Bir grup erkek mesire alanında ağaçların arasında dere kenarında kurulmuş bir sofraya etrafında oturmaktadır. Sofranın üzerinde yiyecek dolu tabaklar ve yanında mavi-beyaz bezemeli ince boyunlu seramik sürahi bulunmaktadır.

Sofra etrafında oturan figürlerden biri elini başını yaslamış kendinden geçerek uyumaktadır. Figürlerden biri elinde cam kadehi ağzına doğru götürmektedir. İki figür de derenin iki kenarında ayakta karşılıklı konuşurken tasvir edilmiştir. Derenin sağında bulunan figür eline dolanan yılanı öne doğru uzatmış endişeli bir yüz ifadesiyle betimlenmiştir. Eline yılan dolanan kişi, hikâyede bahsedilen hırsız olmalıdır.

¹⁶⁴ A. Doğu, *agt.*, s. 147.

¹⁶⁵ A. Doğu, *agt.*, s. 381.

Resim 32: Hırsızın elini yılanın ısırması, *Hamse-i Atayi*, 1721, WAM, y. 60a ¹⁶⁶

¹⁶⁶ <https://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W666/description.html> Erişim Tarihi: 20.10.2024

Katalog Numarası: 28

Tarih: 1721

Bulunduğu Eser: Hamse-i Atayi

Bulunduğu Koleksiyon: Walters Art Museum, y. 88b

Eserin Boyutu: 21 x 15,7 cm

Minyatür, Nevizade Atayi'ye ait Hamse'de Sohbetü'l Ebkar mesnevisinde yer alır¹⁶⁷. Gençlere içkinin kötülüklerinin anlatıldığı sohbette, içki aracılığıyla onlara yönelen tehditlerden bahseder. Genç erkekleri, hep yardıma hazır bulunan, babacan görümlü, kirli emelleri için fırsat kollayan büyüklere karşı uyarır. Namuslarını korumalarını söyler. Sonrasında hikâye kısmına geçer. Bir grup erkek, güzel delikanlıyı överek, içki içirerek iyice sarhoş ettikten sonra defalarca tecavüz ederler. Sabah hiçbir şeyin farkında olmadan uyanan genci birkaç gün sonra tekrar içki meclisine çağırırlar. Kuşku duymaya başlayan gence içkiyi överek baş ağrısı yapmayacağını söylerler. Delikanlı baş ağrısı değil makat ağrısı yaşadığını söyler. “İşret meclisinin sonu buysa lanet olsun o eğlenceye” der.

Minyatürde bir grup erkek mesire alanında, sofrada yemek yiyip içki içerken tasvir edilmiştir. Sol taraftaki yeşil yapraklı ağacın dallarına farklı renklerde giysiler asılmıştır. Minyatürün ortasında yerden yüksekte olan dikdörtgen sofrada ahşaptır. Masanın üzerinde ve yerde içinde çeşitli yiyecekler olan tabaklar bulunur. Masanın etrafında sekiz erkek oturmaktadır.

Sekiz erkekten ikisi, metinde uyarılan, genç ve güzel beyaz tenli, pembe yanaklı, sakalsız ve bıyiksız erkeklerin tasviridir. Sofranın solunda oturan gence karşısındaki sakallı figür kadeh uzatmaktadır. Sofranın etrafındaki diğer altı figür sakallı, bıyıklı daha olgun erkekler olarak tasvir edilmiştir.

¹⁶⁷ A. Doğu, *agt.*, s. 171, Günsel Renda, “An Illuminated 18th-Century Ottoman Hamse in the Walters Art Gallery”, *Journal of the Walters Art Gallery*, C. 5, 1981, s. 31.

Resim 33: Bir grup serserinin düzenlediği içki meclisi, *Hamse-i Atayi*, 1721, WAM y. 88b¹⁶⁸

¹⁶⁸ <https://www.thedigitalwalters.org/Data/WaltersManuscripts/html/W666/description.html> Erişim Tarihi: 20.10.2024

Katalog Numarası: 29

Tarih: 1776-77

Bulunduğu Eser: Hubanname ve Zenanname

Bulunduğu Koleksiyon: British Library Or. 7094, y. 7r

Eserin Boyutu: 20,8 x 14,5 cm

Enderunlu Fazıl'a ait Hubanname ve Zenanname adlı eserde "Der Beyan-ı Mukaddime-i Maksud" isimli bölümde kadınların Kağıthane'deki kır eğlencelerinden ve erkeklerin kadınları görmek ve etkilemek neler yapması gerektiğinden bahsetmektedir¹⁶⁹. Kadınların dikkati çekebilmek için başlarına kırmızı şal dolamalarını, süslü yelekler giymelerini tavsiye eder. Kadınların feracelerini açabileceklerini, cilve yapıp, salıncakta sallanırken şalvarlarının düğümünü gösterebileceklerini, erkeklerin ağırbaşlı olması gerektiğini yazar¹⁷⁰.

Minyatürde, metinle uyumlu olarak Kağıthane'deki bir mesire alanı tasvir edilmiştir. Arka tarafta Sadabad Köşkü ve içinde fiskiyeler bulunan havuzlar yer almaktadır. Çeşmenin yakınında kilimin üzerinde oturan, elinde çiçek bulunan bir erkek figürü metinde belirtildiği gibi başına kırmızı şal dolamış, üzerinde işlemeli, süslü yelek giymiştir.

Sağ tarafta salıncakta sallanan ve onu sallayan iki kadın yer almaktadır. Başlarında silindirik fes benzeri başlık bulunur. Üzerlerindeki serpme desenli entarilerin açıkta kalan ön kısmından uçurları görülmektedir. İki kadının yan tarafında üç kişilik kadın grubuna kırmızı baratalı figür tarafından içecek sunulmaktadır.

Minyatürün sol orta tarafında, beyaz yaşmaklı, kırmızı ve mavi feracelerinin arka kısımları bellerine kadar uzun iki kadın, ellerinde def ve kemençeyle önlerindeki maymunu oynatan iki erkeği izlemektedir.

Ön tarafta sol köşede altı kişilik kadın grubu bulunmaktadır. Ayakta duran üç figür hizmetliler olmalıdır. İkiisi ellerinin önlerinde birleştirmiş, biri yelpaze sallamaktadır.

¹⁶⁹ S. İçen, *agt.*, s. 97.

¹⁷⁰ S. İçen, *agt.*, s. 99.

Kilimin üzerindeki ilk figür, arkasında işlemeli mavi mindere yaslanmış, elinde tütün çubuğuyla tasvir edilmiştir. Ağzından dumanlar çıkan kadın, başına ön taraftan saçlarını açıkta bırakan beyaz yaşmak takmıştır.

Resim 34: Kağıthane Eğlencesi, *Hubanname* ve *Zenanne*, 1776-77, BL, Or. 7094, y. 7r¹⁷¹

¹⁷¹ <https://a3.typepad.com/6a017ee66ba427970d01bb0950e3cb970d-pi> Erişim Tarihi: 20.10.2024

Katalog Numarası: 30

Tarih: 1793

Bulunduğu Eser: Hubanname ve Zenanname

Bulunduğu Koleksiyon: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 5502, 78a

Eserin Boyutu: 25 x 14 cm

Enderunlu Fazıl'ın Hubanname ve Zenanname isimli eserinin bir başka nüshasında yer alan tasvir benzer şekilde "Der Beyan-ı Mukaddime-i Maksud" isimli bölümün altına eklenmiştir¹⁷².

Minyatür metinle bağlantılı olarak Kâğıthane'deki mesire alanında eğlenen bir grup kadını konu almaktadır. Tasvirin arka planında sol tarafta Sadabad Köşkü, Kağıthane deresi üzerine oluşturulmuş havuzlar, ağaç sıraları altında oturan kişiler bulunmaktadır. Çeşmenin yakınında, elinde çiçek, başında kırmızı başlıkla, bağdaş kurarak oturmuş olan erkek figürü, metinde bahsedilen, diğer nüshada da bulunan kişi olmalıdır.

Tasvirin ön düzlemine yerleştirilen kadınlar gruplara ayrılmıştır. Minyatürün sol alt köşesinde dört figür bulunmaktadır. Ağaca yaslanmış olan kadın figürü, elinde tütün çubuğuyla, kırmızı bir minderin üzerinde otururken tasvir edilmiştir. Üzerindeki kırmızı feracenin yakası arka tarafta beline doğru inmektedir. Ayakkabıları sarı renktedir.

Ayakta duran üçüncü figür sağ elini öne doğru uzatmış sol elini belindedir. Başında kırmızı hotoz başlık ve beyaz yaşmak sarıdır. Üzerinde lacivert renkte kırmızı arkalıklı feracesi, pembe entarisi, sarı şalvarı bulunur. Arkasında pembe feraceli bir kız çocuğu vardır.

Minyatürün ortasındaki yedi kişilik kadın grubundan ayakta duran dört figür hizmetliler olmalıdır. Üçü ellerini karın hizasında birleştirmiş, biri yelpaze sallamaktadır. Entarileri benzer şekillerde üst düğmeleri açıkta bırakılarak U şeklinde yaka oluşturulmuş, bellerine kalçalarını örten geniş kuşaklar bağlanmıştır. Kilimin üzerinde oturmakta olan üç kadından ilki sırtını ağaca dayadığı mindere yaslamış, elinde tütün çubuğu tutmaktadır. Başında mavi hotoz başlık, beyaz renkte yaşmak bulunur. Üzerindeki lacivert feracenin ve içindeki entarisinin yakası açıktır. Feracesinin altından

¹⁷² S. İçen, *agt.*, s. 97.

sarı renkte ayakkabıları görülür. Kilimin üzerinde oturan diğer iki figür de hotoz başlıklı beyaz yaşmaktır Soldaki sarı yakalı, kırmızı ferace, sağdaki beline kadar uzun yakalı yeşil ferace giymiştir.

Sağ tarafta ağacın dalına asılmış olan salıncakta sallanan bir kadın figürü görülmektedir. Figür iki eliyle salıncağın iplerini tutmuş, ayaklarını öne doğru uzatmıştır. Salıncağın arkasında bulunan kadın figürü, salıncağı sallamaktadır. Başlarında hotoz başlık, üzerlerinde serpme desenli, yakası açık entari bulunmaktadır. İki figürde de geniş serpme desenli, kuşak vardır. Salıncağı sallayan figürün entarisinin altından çıkan uçkuru nakışlıdır.

Ağacın sağında ayakta duran figür, yeşil hotoz başlıklı, beyaz yaşmaktır. Üzerinde yakası beline kadar inan mavi feracesi, serpme desenli sarı entarisi, kırmızı şalvarı görülür.

Minyatürün sağında yere oturmuş, arkaya doğru yaslanmış, sağ işaret parmağını öne doğru uzatan kadın figürü yer alır. Başında kırmızı hotoz başlık, beyaz yaşmak, üzerinde sarı ferace, serpme desenli pembe entari, kırmızı şalvar görülür. Ayakkabıları sarı renktedir.

Resim 35: Kağıthane Eğlencesi, *Hubanname* ve *Zenanname*, 1793, İÜK, T. 5502, y. 78a.¹⁷³

¹⁷³ <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TY/nekty05502.pdf> Erişim Tarihi: 20.10.2024

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Neşeli ve hoşça vakit geçirten şey veya kimse olarak tanımlanan eğlence kavramı bölgesel şartlar, sosyal alışkanlıklar ve geleneklerle şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nde saray ve çevresi tarafından çeşitli sebeplerle yapılan şenliklere halkın da katılımıyla gerçekleşmiştir. Şenlikler sırasında seyirlik oyunlara, esnafların geçit alaylarına, dans ve müzik gösterilerine yer verilmiştir. Düzenlenen eğlenceler sarayın gücünü göstermesi ve halkın sıkıntılarını unutmalarını sağlamıştır.

Saray tarafından belirli dönemlerde yapılan etkinlikler dışında halk günlük yaşamlarında da keyifli zaman geçirebilmek için bir araya gelmiştir. Batılı gezginler, Osmanlı insanının ilginç bulmuş, seyahatnamelerde sıklıkla eğlence ve keyif anlayışından bahsetmişlerdir. Türklerin eğlenme anlayışını durgun ve sakin bularak dans ve müzik gösterilerinde çoğunlukla izleyici konumunda olduklarını kaydetmişlerdir. Osmanlı'da insanlar günlük hayatlarında ağaç altında oturarak manzara seyretmiş, kahve, nargile, tütün eşliğinde boşluğa dalmış ve bunu keyif olarak adlandırmışlardır. Seyyahlar eğlenmeyi ve eğlendirmeyi seven Rumlarla bir arada yaşayan Türklerin sakin, telaşsız eğlencelerini dini değerlerine bağlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde erkekler keyif yapmak, eğlenmek için çoğunlukla kahvehane ve meyhaneye, sosyalleşme alanı daha kısıtlı olan kadınlar ev ziyaretlerine, hamamlara gitmişlerdir. Bahar aylarında, havaların güzel olduğu günlerde gruplar halinde mesire alanlarına gidilmiştir. Toplanılan yerlerde yiyecek, içecekler hazırlanmış, danslı müzikli gösteriler düzenlenmiştir.

Osmanlı minyatür sanatının ilk dönemlerinde saray nakkaşları halkın gündelik hayatıyla ilgilenmemiş, çoğunlukla padişahların yaşamları, soy ağaçları, edebi eserler, dini figürler, doğa ve kent görünümleri gibi konuları işlemişlerdir. 17. yüzyıldan başlarından itibaren Osmanlı toplumunun hayatlarındaki eğlence, dinlenme, keyif sahneleri de konu olarak alınmıştır. Yapılan araştırmalarda farklı elyazması eserlerden ve albümlerden otuz minyatüre ulaşılmıştır.

3.1. Eğlence Sahnesi Konulu Minyatürlerin Yer Aldığı Eserler

Sultan 1. Ahmet döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlayan farklı konulardaki albüm yaprakları ve 16. yüzyıl sonrasında yazılmış veya minyatürlenmiş olan el yazmalarına ulaşılmaya çalışılarak tasvirlerin konuya uygun tasvirler kataloğa eklenmiştir.

Sultan 1. Ahmet için Kalender Paşa tarafından hazırlanan *1. Ahmed Albümü* TSMK, B. 408 numarada kayıtlıdır. Albüm o güne kadar görülmemiş biçimde günlük yaşam sahnelerini yansıtan resimler içermektedir. Osmanlı toplumunun farklı kesimlerinden, halkın yaşamlarından, eğlencelerinden, kır gezilerinden kesitlere yer verilmiştir¹⁷⁴. 17. yüzyılda İstanbul'a gelen yabancılar için çarşı ressamı tarafından hazırlanan kıyafet albümlerinin ön örneği şeklindedir. Tamamı incelenen eserden yedi minyatür incelemeye alınmıştır. Bunlardan bir tanesi erkekler hamamı, altı tanesi mesire alanlarındaki eğlence sahneleridir.

Hamse-i Atayi'de Nevzade Atayi yaşadığı dönemi ve çevresini yansıtmaya çalışarak hikayelerinde ders vermeyi amaçlamış, konuyla bağlantılı olarak günlük yaşamdan örnekler vermiştir. Minyatürler de metne uygun olarak kent yaşamından ayrıntıları tasvir etmiştir. İçkili eğlence ortamlarından bahsettiği hikayelerinin görselleştirilmesiyle dönemin sosyal hayatı yansıtılmıştır¹⁷⁵. Hamse'nin tespit edilmiş olan minyatürlü beş nüshası vardır. 1721 tarihli WAM W. 666 numarada kayıtlı nüshada otuz sekiz, 1728 tarihli TSMK R. 816' da kırk, 1738 tarihli, BL Or. 13882'de otuz, PFL T. 97' de on sekiz, TIEM 1969'da on dokuz tasvir bulunmaktadır¹⁷⁶. Beş nüshada yer alan tüm tasvirler incelenmiştir. Konuyla ilgili olarak sadece WAM W. 666'dan bir meyhaneye, iki kır eğlencesi sahnesi kataloğa alınmıştır. TSMK, PFL ve BL nüshalarında Şair Atayi'nin meyhanede Rind ile görüşme sahnesinde, mekânın küçük bir kısmının görünmesi, WAM nüshasında olduğu gibi meyhanenin içerisi veya sofranın başında yemek ve içkiyle eğlenen figürlere yer verilmemesi sebebiyle kataloğa alınmamıştır.

Tercüme-i Cifrul'-Cami, kıyamet alametlerinin anlatıldığı bir eserdir. Günümüze üç minyatürlü nüshası ulaşmıştır. 1595-1603 yıllarında hazırlanan nüsha Topkapı Sarayı

¹⁷⁴ Nil Baydar, *Kağıt Sanatları ve Kalender Paşa: 1. Ahmed Albümü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017, s. 7-8.

¹⁷⁵ A. Doğu, *agt.*, s. 201, 210-211.

¹⁷⁶ Osman Ünlü, "Hattan Nakşa: Atayi'nin Hamse'sindeki Minyatürlü Hikayeler", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 13, 2023, s. 327-328.

Müzesi Kütüphanesi B. 373'e, 1603-1617 yıllarında yapılmış olan yazma İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY6624'e ve 1747 tarihli üçüncü nüsha Chester Beatty Library No.444'e kayıtlıdır¹⁷⁷. Eserde kıyamet kopmadan önce Allah'ın bir rüzgâr göndereceği, dinin emrettiği kurallara uygun davranıp, günah işlemekten kaçınan kimselerin öleceği, dünyada günahkarların kalacağı ve kıyametin onların üzerine kopacağından bahsetmektedir¹⁷⁸. Eserin iki farklı nüshasından (TSMK B.373- İÜK TY6624) alınan iki tasvirde günahkâr olarak kadınlı erkekli grupların kırlarda, ağaçların altında, içki, yemek ve müzik eşliğinde eğlenceleri görülmektedir. CBL nüshası, TSMK nüshasındaki minyatürlere kopya edilmesine rağmen, tasvir yasağı endişesiyle figür betimlemelerinden kaçınıldığı düşünülmektedir¹⁷⁹.

Bilinen az sayıdaki minyatürlü güfte mecmualarından biri, Berlin Staatsbibliothek Or. 3370 numarada kayıtlıdır. İtinayla hazırlanmış olan mecmuada altı minyatür bulunmaktadır¹⁸⁰. Yazmada yer alan üç tasvir mesire alanında icra pratiği yapan, dans eden, içecek tüketen figürleri içermesi sebebiyle mesire eğlencesi olarak sınıflandırılmış, kataloğa eklenmiştir.

Hubanname ve Zenanname, Enderunlu Fazıl tarafından kaleme alınan güzel kadınların ve güzel erkeklerin anlatıldığı, günlük yaşam sahneleri de bulunan bir eserin birlikte ve ayrı ayrı çok sayıda kopyası bulunmaktadır. 1776-77 tarihli British Library Or. 7094'e kayıtlı olan *Zenanname* kırk bir tasvir içermektedir. Tamamı incelenen nüshada bir hamam, bir kır eğlencesi sahnesi bulunmaktadır. 1793 yılına tarihlendirilen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 5502'de kayıtlı nüshada seksen iki tasvir yer alır. Tamamı incelenen eserden bir meyhane, bir hamam, bir kır eğlencesi sahnesi kataloğa alınmıştır.

Tuhfetü'l Mülk cinsel içeriklerin bulunduğu bahname türünde bir eser olan, Ruju Ash Sheikh İla Sabah Fil Quwwat E Alal Bah isimli Arapça metnin çevirisine dayanmaktadır. Kolofonunda 1817 tarihi bulunan nüshanın içeriğindeki minyatürlere birinde 1799 tarihi görülmektedir. İsmi bilinmeyen farklı sanatçılara ait seksen beş minyatür bulunmaktadır¹⁸¹. Günümüzde özel bir koleksiyonda olması sebebiyle tüm

¹⁷⁷ B. Yaman, *agt.*, s. 66,68,71.

¹⁷⁸ B. Yaman, *agt.*, s. 148-149.

¹⁷⁹ B. Yaman, *agt.*, s. 71.

¹⁸⁰ Harun Korkmaz, *Türk Musiki Tarihinin Kaynağı Olarak Güfte Mecmuaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, s. 79, 221.

¹⁸¹ T. Artan-I. C. Schick, *age.*, s. 158-159.

minyatürlerine erişilememiştir. Erişilebilen tasvirler arasından iki meyhane, bir hamam eğlencesi sahnesi kataloğa eklenmiştir.

3.2. Eğlence Sahnelerinin Görüldüğü Mekanlar

Osmanlı toplumu eğlenceler düzenlemek için ve bir arada bulunabilmek için buluşabilecekleri mekanlara ihtiyaç duymuştur. Elde edilen tasvirlerde vakit geçirdikleri mekanlardan meyhane, hamam ve mesire alanlarındaki aktiviteleri görülmektedir.

Osmanlı dönemi meyhanelerinde müşterilere içki ve yemek servisi sunulmuş, köçekler, tavşan oğlanlar ve müzik eşliğinde keyifli vakit geçirilmiştir. Katalogda incelenen dört tasvir meyhane içerisinde geçmektedir. İncelenen tasvirlerde yiyeceklerle dolu sofrada oturan, müzik ve dans gösterileriyle eğlenen figürlere rastlanmaktadır.

Osmanlı meyhanelerinin içerisinden ve düzeninden bahseden seyahatnamelerde, meyhanelerin yüksek katlı olduğuna, genellikle bir asma katının bulunduğu dair kayıtlar bulunmaktadır¹⁸². Meyhanelerdeki bu asma katlarda çoğu zaman müdavimlere özel odalar yer almaktadır. Hubanname ve Zenanname’de yer alan meyhane tasvirinin üst kısmında balkon korkulukları görülmektedir. (Katalog 2). İkinci katın duvarlarını süsleyen, çerçeve içine alınmış insan figürleri, kirişlere asılan kırmızı-mavi bezemeleri bulunan porselen tabakları ile tipik bir Rum meyhanesidir¹⁸³.

Tuhfetü’l Mülk’de yer alan bir meyhane sahnesinde benzer şekilde asma katın balkon korkulukları görülmektedir (Katalog 3). İkinci katın duvarlarında içleri boş, dikdörtgen, kırmızı çerçeveler bulunmaktadır. Alt kattaki oval formlu, yan yana madalyon gibi dizilmiş olan çerçevelerin içinde, yeşil yapraklı, pembe ve sarı güller yer almaktadır. Dans, müzik ve duvar resimleriyle Galata’daki Rum meyhanelerini hatırlatmaktadır.

Yahudilerin eğlence anlayışları Rumlara göre daha sakin ve taşkınlıklardan uzak olmuştur¹⁸⁴.Galata, Balat, Hasköy ve Kuzguncuk’ta bulunan Yahudi meyhanelerinde müzik ve dans gibi eğlenceler bulunmadığından sınırla sayıda müşterileri olmuştur¹⁸⁵. Hamse-i Atayi de görülen meyhanede sazendeler dansçılar olmaması, mekânın diğer

¹⁸² Ö. Çilli Kutan, *age.*, s. 19.

¹⁸³ S. Altınölçek, *agt.*, s. 187.

¹⁸⁴ Ö. Çilli, *age.*, s. 16.

¹⁸⁵ Abdülaziz Bey, *age.*, s. 309.

meyhanelere göre daha sade döşenmiş olması, sakinin siyah ayakkabı giymesi buranın bir Yahudi meyhanesi olabileceğini akla getirmektedir (Katalog 1).

Meyhanelerdeki ahşaptan olan içki tezgahlarına rakı ve şarap şişeleri, bardaklar ve tabaklar koyulmuştur. Elde edilen minyatürlerde de kadehlerin, şişe ve sürahilerin bulunduğu bölümler yer almaktadır. Hamse-i Atayı'de görülen meyhane sahnesinde tezgâh yerine alt tarafında fiçilerin, üstünde kadehlerin bulunduğu tek bir kahverengi raf görülen daha basit bir köşe bulunur (Katalog 1). Hubanname ve Zenanname'de yer alan meyhanedeki tezgâhın alt tarafı baklava dilimleri ile süslenmiş, üst tarafı direkler üzerinde yükseltılarak bir raf oluşturulmuş, ortaya doğru sivrilen kıvrımlı motiflerin yer aldığı tepelikle nihayetlenmiştir (Katalog 2). Tuhfetül Mülk'de yer alan iki farklı tasvirde üst kısmı ahşap oymalı bitkisel motifli (Katalog 3) ve daha sade olan tezgahların arkasında duran meyhane çalışanları bulunmaktadır. Daha sade olan tezgâhın arkasında içki dolduran saki ve ayakta durmuş içki içen figürlere rastlanır (Katalog 4). Reşat Ekrem Koçu'nun "Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri" isimli kitabında meyhane içerisinde içki tezgahlarının yanında ayakta içki içip gidenlerden bahsedilmektedir.¹⁸⁶

16. yüzyılda İstanbul'u ziyaret eden Stephan Gerlach meyhanelerde birçok dar masanın yanında bankların bulunduğunu ve konukların yemeklerini küçük çanaklarda bu masada yediklerini kaydetmiştir¹⁸⁷. Sonraki yıllarda ise meyhanelerde küçük hasır tabureler ve müşteri geldiği zaman bu taburenin yanına yuvarlak tahtadan veya bakırdan sinilerle sofraya kurulmuştur¹⁸⁸. Katalogda bulunan üç meyhane tasvirinde ahşap yuvarlak (Katalog 1-2-4), birinde de bakır görünümlü (Katalog 3) siniler görülmektedir.

Abdülaziz Bey Osmanlı adetlerini anlattığı eserinde, meyhane pencerelerine kafes konduğundan bahsetmektedir¹⁸⁹. Osmanlı döneminde meyhane isimleri verilirken dükkâna tabela yerine asılan kafes, hançer, zincir gibi sembollerin kullanılması yaygın bir adettir¹⁹⁰. Pencerelerinde kafes olan meyhaneler "kafesli" olarak adlandırılmıştır.

¹⁸⁶ R.E. Koçu, *age.*, 2012, s. 30-31.

¹⁸⁷ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, C. 2, s. 731.

¹⁸⁸ Ö. Çilli Kutan, *age.*, s. 20.

¹⁸⁹ Abdülaziz Bey, *age.*, s. 306.

¹⁹⁰ Ozan Yılmaz, "Meyhaneden Meyhaneye: Keçecizade İzzet Molla'nın Bir Gazelinden Hareketle 19. Yüzyılda İstanbul Meyhaneleri", *Meyhane Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi, İstanbul 2019, s. 58.

Hubanname ve Zenanname’de bulunan meyhane tasvirinin üst tarafında pencerelerde kafes göze çarpmaktadır (Katalog 2).

Katalogda incelenen dört tasvir hamam içerisinde geçmektedir. Osmanlı Döneminde özellikle kadınların sosyalleşebileceği tek kamusal alan olan hamamlar, insanların bir araya gelip çeşitli konular hakkında konuşup eğlenceler düzenlediği mekanlardır.

1. Ahmet Albümünde yer alan kaplıca hamamında ortada sekizgen bir havuz ve havuzun içerisinde birbirinin omzuna çıkan, yüzen, havuza atlamak üzere olan, tıraş olan, keselenen erkek figürlere yer verilmiştir (Katalog 5). Emine Fetvacı tasvir edilen hamamın muhtemelen İstanbul’daki bir hamam olmadığını, dalma havuzlarının Hanefilik mezhebinde onaylanmadığından bahsetmiştir¹⁹¹. Havuzun arka kısmında, bitkisel motifli bir pano içinde bulunan aslan başı, tasvir edilen hamamın neresi olabileceği hakkında fikir vermektedir. Bursa’da iki farklı kaplıcanın sıcaklık mekânında ağzından sıcak su akan aslan başlı pano bulunmaktadır. Armutlu Hamamı olarak da bilinen Eski Kaplıca¹⁹² ve Yeni Kaplıca. Yeni Kaplıca’nın sıcaklık mekanının duvarları mavi-beyaz-firuze renkli, altıgen çinilerle bezenmiştir¹⁹³. Tasvir edilen hamamın Bursa’da yer alan iki hamamdan biri olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 1: Erkekler Hamamı

¹⁹¹ Emine Fetvacı, *The Album of the World Emperor: Cross-Cultural Collecting and the Art of Album-Making in Seventeenth-Century Istanbul*, Princeton University Press, New Jersey 2019, s. 123.

¹⁹² Hasan Yılmazyaşar, “Bursa Eski Kaplıca: Mimar ve Yapının Orjini Meselesi”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S.2, 2018, s. 4-6.

¹⁹³ Sevinç Gök, “Bursa Yeni Kaplıca’daki Şam Tipi Çiniler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 14, S.1, 2004, s. 139.

¹⁹⁴ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/yeni-kaplica> Erişim Tarihi 25.03.2025

¹⁹⁵ <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/eski-kaplica-400/> Erişim Tarihi: 25.03.2025

Osmanlı toplumunda kadınların temizlenebilmek, birlikte vakit geçirebilmek için sıklıkla hamama gittikleri bilinmektedir. Evliliklerin, doğumların kutlandığı gelin ve lohusa hamamlarında kadınlar eğlenceli vakit geçirmiş aralarındaki sosyal bağı güçlendirmiştir.

Enderunlu Fazıl kadınlar hamamını: “hanımlar köşelere oturur, yiyecekler ortaya çıkarılır ve yenir, sonra çeşitli oyunlarla eğlenmeye başlarlar, sabundan köpük yaparlar, kimi lifi sakal yapar ...” şeklinde betimlenmektedir. Eserlerde yer alan tasvirlerde figürlerin köşelerde oturup yemek yemeleri, yıkanmaları görülmektedir. Oyunlar oynayan figürler olmasa da kadınların günlük yaşamlarında evden rahatlıkla çıkıp eğlenebilecekleri en önemli mekân olan hamamda vakit geçiren kadınları tasvir etmesi sebebiyle tasvirler kataloğa eklenmiştir.

Hubanname ve Zenanname’de resmedilen hamamlarda üstünde kadınların oturduğu, bir göbek taşı bulunur. Daha erken tarihli olan BL’deki tasvirde mekânın üstü duvarlara oturan dörtgen şeklindedir (Katalog 6). Sonraki yıllarda yapılmış olan İÜK tasvirinde üst örtü dairesel biçimdedir (Katalog 7). Üst örtülerde yuvarlak fil gözü pencereler yer almaktadır. İki hamam tasvirinde de kurnalar bezemeli ve tepeliklidir, iki tarafında da altıgen motifli çini panolar bulunur. Mimari detaylardan veya tasvirlerin bulunduğu yazmalardan hamamların nerede buldukları anlaşılmamaktadır.

Katalogdaki en geç tarihli hamam sahnesi Tuhfetü’l-Mülk’de yer alır (Katalog 8). Diğer iki hamam sahnesiyle benzer şekilde vakit geçiren, sosyalleşen kadınların olduğu hamamda duvarlar yarıya kadar panolarla, zemin mermerle kaplıdır. Küçük bir kısmı görülen üst örtü daireseldir ve filgözü pencereleri bulunmaktadır.

Bahar aylarında insanlar eğlenmek ve keyif yapmak için kırılık alanlara gitmişlerdir. Katalogda incelenen, yirmi iki tasvir mesire alanlarında geçmektedir. Tasvirlerde arka planda ağaçlar, tepeler, bahar çiçekleri, ön tarafta akan dere gibi detaylar yer almaktadır.

Mesire alanlarında güzel vakit geçirebilmek için yiyecek ve içecekler hazırlanmıştır. Tasvirlerde siniler içerisinde, farklı boyutlarda, yemek dolu kaplar bulunmaktadır. Bahçelik bir alandaki bir grup kadının eğlencesini betimleyen tasvirde yemek pişiren bir figür bulunmaktadır (Katalog 26). Figür önündeki ateşe doğru yelpaze sallarken diğer eliyle şişe dizdiği kebapları pişirmektedir. Yan yana sıralanmış, ağzı kapalı üç tencere de de yemekler pişmektedir. Tasvirde küçük köşk denilen ahşap

parmaklıklı yerde üstü bezemeli bir bohça bulunmaktadır. Kadınların misafirliklerde feracelerini çıkarıp bohçaya koymaktadır¹⁹⁶

Resim 36: Yemek Hazırlayan Kadın, Katalog 26 detay

Mesire alanlarına gidilirken yiyecek haricinde mutlaka kilim, yaygı, minder gibi eşyalar da götürülmüştür (Katalog 11-12-15-18-22-23-24-25-26-29-30). Tasvirlerde figürlerin üzerine oturduğu kilimlerde bitkisel bezemeler, madalyonlar, çin bulutu motifleri, bordürler bulunmaktadır. Tek renk ve desensiz olanları da görülür.

Kırlık alanları betimleyen üç tasvirde beden duvarları beyaz, tekneli çeşme görülmektedir. Kağıthane eğlencesinin arka planında görülen çeşmelerin tuğla görünümlü çatısı kırmızıdır. BL nüshasında iki yuvarlak kemerli nişin ortasında musluk yer alır (Katalog 29). İÜK tasvirinde tek yuvarlak kemerin iki tarafında kabaralar bulunmaktadır (Katalog 30). Bir grup kadının kır eğlencesinde arka planda görülen çeşme daha geniş ve sadedir (Katalog 23).

Çeşme (Katalog 23)

Çeşme (Katalog 29)

Çeşme (Katalog 30)

Tablo 2: Çeşmeler

¹⁹⁶ Nurhan Atasoy, "Türk Minyatürlerinden Üç Günlük Hayat Sahnesi", *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya: Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri*, İstanbul 1989, s. 22.

İki farklı nüshada yer alan Kağıthane eğlencelerini konu alan minyatürlerde mimari yapılara yer verilmiştir (Katalog 29-30). Arka planda görülen Sadabad Köşkü beyaz renkte, çok katlı, kırmızı çatılı olarak tasvir edilmiştir. Kağıthane mesiresi özellikle Lale Devri (1718-1730) olarak adlandırılan dönemde zevk ve eğlence hayatı için önemli bir mekân olmuştur. Köşkün çevresinde şenlikler ve panayırlar düzenlenmiş buradaki çayırarda çadırlar kurulmuştur. Ayrıca bu iki tasvirdeki dört tekerlekli, kırmızı üst örtüsü bulunan arabalar, 18. Yüzyılda mesire alanlarına gitmek için kullanılan ulaşım araçlarını göstermektedir

Resim 37: Sadabad Köşkü, Katalog 30 detay

3.3. Tasvirlerde Görülen Müzik Aletleri ve Dans Gösterileri

Osmanlı toplumunda eğlenmek için müzik ve dans gösterilerinin icra edilmesi sıklıkla görülen bir durumdur Katalogda incelenen on üç tasvirde müzik aletleri görülür. Sazendeler tarafından icra edilen müziğe beş tasvirde dans eden figürler de eşlik etmektedir.

Katalogda yer alan tasvirlerde en sık rastlanılan müzik aleti deftir. Minyatürlerde def ve deften daha büyük, zilsiz olan bendirden ayırt etmek güçtür (Katalog 11-12-19-21-22-23-25-26-29). Def dairesel biçimde, çoğu zaman kenarları koyu renkte tasvir edilmiştir. Katalogda yer alan minyatürlerde def bazen tek başına, bazen de yanında rebab, ney, ud, lavta, kanun, çeng gibi çalgılarla tasvir edilmiştir.

Hubanname ve Zenanname'nin iki farklı nüshasında yer alan iki tasvirde Rum kemençesi bulunmaktadır. Meyhane sahnesinde biri lavta diğeri Rum kemençesi çalan iki erkek sazende, ortada tavşan adı verilen bir rakkasın dansına sazlarıyla eşlik etmektedir. (Katalog 2). Kağıthane'deki bir grup kadının eğlencesinin betimlendiği

minyatürde ellerinde def ve Rum kemençesi olan iki kişi maymun oynatmakta, karşılarında kadınlarda onları izlemektedir (Katalog 29).

Keman Osmanlı'da 18. yüzyılda görülmeye başlayan, 19. yüzyılda yaygınlaşan bir çalgıdır. Minyatür sanatında nadiren resmedilmiştir¹⁹⁷. Meyhanedeki eğlence sahnesinde bulunan tek müzik aletidir (Katalog 3). Elinde kemanla müzik icra eden figüre iki köçek eşlik etmektedir.

Tercüme-i Cifru'l-Cami'nin metninde çalgı isimleri olarak cenk, çağane, şešta ve tanbur isimleri geçmektedir. Harpin ilkel şekli olan çeng'in tarihi çok eskidir. Şešta da harbe benzeyen altı telli bir müzik aletidir. Çağane Türk musikisinde kullanılan nefesli çalgılardandır. İÜK ve TSM nüshalarında bulunan tasvirlerde nefesli çalgı veya tanbur görülmemektedir. TSM nüshasında rebab, def ve yaldızlı madalyonlarla bezemeli çeng yer alır (Katalog 11). İÜK tasvirinde iki kişilik sazende ekibi rebab ve def çalmaktadır.

Katalogda Güfte Mecmuasından alınmış üç tasvir bulunmaktadır. Müzik icra sahneleri içeren minyatürlerin ilkinde def ve ud birlikte kullanılmıştır (Katalog 19). İkinci tasvirde arka arkaya sıralanmış ellerinde ud olan üç figür, karşılarında hocaları olması muhtemel kişiyle müzik icra pratiği yapmaktadır (Katalog 20). Üçüncü minyatürde ud tipi saz çalan figüre elinde darbuka bulunan figür eşlik etmektedir (Katalog 21).

Kırdaki bir eğlence sahnesinde iki kişilik saz ekibi def ve ney çalmaktadır. Hemen önlerinde bir köçek ellerinde çalparayla dans etmektedir (Katalog 22).

Katalogda yer alan tasvirlerden sadece birinde dört kişilik saz ekibi bulunmaktadır. Kadınların eğlenceli zaman geçirmesini konu alan minyatürde def, rebab, ud ve kanun bir arada görülmektedir. (Katalog 23).

Osmanlı döneminde Esnaf Mehterleri ismi verilen sivil halktan oluşan mehterler bulunmaktadır. Bu ekipler zaman zaman halk tarafından düzenlenen eğlencelere de katılmış ve müzik icra etmişlerdir. Esnaf mehterleri zurna, boru, nefir gibi çalgıların yanında sık olarak mıskal kullanmıştır¹⁹⁸. Bir hanımın eğlencesinin betimlendiği minyatürde sazendeler mıskal ve zurna ile müzik icra ederken ellerinde çalpara olan çengi dans etmektedir (Katalog 24).

¹⁹⁷ Ş. Yum, *agt.*, s. 98.

¹⁹⁸ Neşe Can, "Unutulan Sazımız Mıskal", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3, 2004, s. 202.

Ud, lavta ve bağlama, tanbur birbirine çok benzeyen çalgılardır. Tasvirlerde ayırt etmesi zordur. Hanımların bahçelik bir alanda piknik yaptıkları tasvirde bağlama tipi saz çalan bir figür betimlenmiştir. Aynı minyatürde ince, uzun saplı tanbur olduğu düşünülen ikinci bir çalgı yer alır¹⁹⁹ (Katalog 26).

		
Def (Katalog 11)	Rum Kemençesi (Katalog 2)	Lavta (Katalog 2)
		
Keman (Katalog 3)	Rebab (Katalog 11)	Çeng (Katalog 11)
		
Ney (Katalog 22)	Kanun (Katalog 23)	Zurna (Katalog 24)
		
Miskal (Katalog 24)	Tanbur (Katalog 26)	Ud (Katalog 20)

Tablo 3: Çalgılar

Katalogda yer alan müzik icra sahnelerinde tavşan, köçek ve çengi gibi dans eden figürlere yer verilmiştir. Bu figürler dans etme biçimleri ve giysileriyle birbirlerinden ayrılmaktadır.

Köçekler gösterileri sırasında çoğunlukla süslü etekler ve yelekler giymiştir. Kırdaki eğlencenin betimlendiği tasvirde dans eder vaziyette bir köçek betimlenmiştir. Figürün üzerinde düz renkte mintan, farbalalı kırmızı etek, başında kırmızı takke bulunmaktadır. (Katalog 22).

¹⁹⁹ Ş. Yum, *agt.*, s. 74.

Köçeklerden giydikleri kıyafetler ile ayrılan tavşanlar, çuhadan şalvar giyip bellerine alacalı şallar sarmışlardır. Başlarında katyo denilen süslü işlemeli ufak sivri bir fes takmışlardır. Meyhane sahnesinde görülen tavşan oldukça süslü, işlemeli bir yelek ve pembe şalvar giymiştir. Beline çok renkli kuşak dolamıştır. (Katalog 2).

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde dans eden kadın ve erkeklere çengi denmiştir. Sonraki yıllarda çengi kadınlar için kullanılmaya başlanmıştır. Refik Ahmet Sevengil, kadın toplantılarında kadın çengilerin oynadığını, bunlarında tıpkı erkek köçekler gibi örgüte bağlı esnaftan olduğunu kaydetmiştir²⁰⁰. Kadınların mesire alanındaki eğlencelerinde ellerinde çalparayla bir çengi dans etmektedir. (Katalog 24). Tasvirde görülen çenginin başında altınlarla süslü bir tepelik takılmıştır. Üzerindeki bitkisel desenli entarisinin göğüs dekoltesi U biçiminde açık bırakılmıştır. Şeffaf iç gömleğinin içinden şalvarı ve nakışlı uçkuru görülmektedir. Belindeki kemeri altın rengindedir. Saçları ince örgüler halinde kalçasına inmektedir (Katalog 24). Köçeğin giysileri Refik Ahmet Sevengil'in anlattıklarına benzer şekilde tasvir edilmiştir.

Elde edilen tasvirlerde Osmanlı eğlencelerinin vazgeçilmezlerinden olan müzik ve dans gösterileri farklı mekanlarda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4: Dansçılar

²⁰⁰ R. A. Sevengil, *age.*, s. 87.

3.4. Tasvirlerde Görülen Kadın Giysileri

İncelenen tasvirlerde kadın giysisi olarak ferace, entari, iç hırka, iç gömlek ve şalvar görülmektedir.

Ferace, kadınların sokakta yaşamakla beraber giydikleri üst giysisidir²⁰¹. Daha erken tarihli bir tasvirde bol, önü kapalı, yakasız, kol yenleri uzun olarak tasvir edilmiştir (Katalog 16). 18. yüzyılda dönemin beğeni anlayışıyla feracelerin yakası genişlemiş, arka tarafa, bel hizasına doğru uzanmış, eskisi kadar bol olmayan modeller tercih edilmiştir²⁰². Bu giyim tarzı rahatsızlık yaratmış 1734 yılında Müslüman kadınların gayrimüslim kadınlar gibi feraceler ve başlıklarla sokağa çıkmaları, mesire alanlarına gitmeleri yasaklanmıştır. Sultan 3 Mustafa (1757-1774) döneminde kadınların koyu renkte kısa yakalı ferace giymeleri tekrarlanmıştır²⁰³. Dönem dönem tekrarlanan kurallara ve yasaklara rağmen, değişen giyim tarzı tasvirlere de yansımıştır. Enderunlu Fazıl'a ait Hubanname ve Zenanname adlı eserin iki farklı nüshasında uzun yakalıkları ve renkli feraceleriyle kadınların çoğunlukta olduğu kır eğlencesi resmedilmiştir (Katalog 29-30). Tasvirler, kadınların tekrarlanan yasaklara ve kuralları yeterince dikkate almadığını düşündürmektedir.

Entari tek parçalı, basit, uzun giysi olarak tanımlanmaktadır²⁰⁴. 17. yüzyıl minyatürlerinde karşımıza uzun kollu veya kolları dirsek hizasına kadar olacak biçimde çıkar. Renk olarak çoğunlukla kırmızı, mavi, kahverengi, turuncu, beyaz gibi düz renkler kullanılmıştır. Katalogdaki erken tarihli tasvirlerde boyun kısmına kadar ilikli yuvarlak yakalar (Katalog 11-13) ve üst düğmeleri açılarak V şekli verilmiş yakalar (Katalog 9-12-14) görülmektedir. Entarilerin açıkta bıraktığı kol kısımlarından farklı renklerdeki iç hırkalar görülmektedir.

18. yüzyıla tarihlendirilen tasvirlerde çok renkli, motifli, üst düğmeleri açıkta bırakılarak U formu verilen daha süslü entariler kullanılmıştır (Katalog 23-24-25-26-29-30). Kağıthane mesiresinde figürlerin beline kalçayı örtecek kadar geniş, farklı desenlerde

²⁰¹ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, 1969, s. 108.

²⁰² Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 55, 57.

²⁰³ Elif Tuğçe Demir, *Osmanlı Dönemi Giyim Kuşamında Avrupa Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 21.

²⁰⁴ R. E. Koçu, *age.*, 1969, s. 102.

kuşaklar bağlanmıştır (Katalog 29-30). Entarilerin açıkta bıraktığı göğüs kısmından ve etek uçlarından şeffaf, beyaz renkte iç gömlekler göze çarpmaktadır.

 <p>Ferace (Katalog 16)</p>	 <p>Ferace (Katalog 30)</p>
 <p>Entari (Katalog 11)</p>	 <p>Entari (Katalog 23)</p>

Tablo 5: Kadın Giysilerinden Örnekler

3.5. Tasvirlerde Görülen Erkek Giysileri

İncelenen tasvirlerde erkek giysisi olarak cübbe, kaftan, pelerin, entari, mintan, yelek, şalvar, çakşır görülmektedir.

Erkeklerin üst giyimlerinden biri olan cübbe, tek renk, uzun, kolları el üstüne düşecek kadar bol olarak tanımlanmıştır. Çoğunlukla medrese softaları, cami ve mescit çalışanlarının kullandığı cübbeler Divanı Hümayun çavuşları, yeniçeri çuhadarları tarafından da giyilmiştir²⁰⁵. Açıklamaya uygun olarak tasvir edilen cübbeler bol, uzun, desensizdir (Katalog 1-15-17-22).

Bir diğer erkek üst giysisi olan kaftanlar incelenen minyatürlerde kısa kollu, uzun kollu ve kolları dirsek hizasında olacak şekilde üç farklı kol boyuyla, tasvir edilmiştir. Renk olarak kırmızı, siyah, mavi, yeşil olarak düz renkler kullanılmıştır. İncelenen minyatürlerde kaftanlar için çoğunlukla daha basit, düz renkler kullanılmıştır (Katalog 1-3-13-16-18-27-29). Kaftanların bazıları daha süslü, yaka ve kola yenleri kürklü olarak tasvir edilmiştir (Katalog 2-9-10-15). Gösterişli kaftanlar giyen figürlerin sosyal konum olarak daha yukarda olduğu, zengin olduğu düşünülebilir.

²⁰⁵ R. E. Koçu, *age.*, 1969, s. 58.

Pelerin omuzlar üstüne atılarak kullanılan erkek üstlüğüdür. Bir grup serserinin düzenlediği içki meclisi sahnesinde mesire alanında bulunan bir grup erkekten beşinin omzuna atılmış, düz renklerde pelerinler bulunmaktadır (Katalog 28). Mesire alanında dans ve müzik eşliğinde eğlenen figürlerden birinde omzuna atılmış koyu renkte bir giysi görülmektedir. Giysinin kollarının görülmemesi sebebiyle pelerin olması muhtemeldir (Katalog 22).

Erkekler tarafından da giyilen entariler düz renklerde, serpmeye desenli, bitkisel motifli veya boyundan bele kadar sırma şeritli çapraz düğmeli olarak tasvir edilmiştir.

Mintan, avam ve esnaflar tarafından kullanılan, uzun kollu düz yakalı, erkek dış gömleği olarak tanımlanmıştır²⁰⁶.

Çakşır belden, uçurluğuna geçirilmiş bir uçkur ile bağlanan, diz kapağından aşağısı, baldırı örten kısmı birden daralan ve baldırı, ayak bileğine kadar bir tozluk gibi saran erkek alt giyimidir. Bir başka çeşidi, alt kısmı diz kapağının üzerinde kalan, baldırı bacağı tam kapatmayan bir çakşırdır²⁰⁷. Hamse-i Atayi’de yer alan meyhane tasvirinde görülen sakinin altında dize kadar bol, dizden sonrası baldırı saran çakşır görülmektedir (Katalog 1). Bir başka meyhane sahnesindeki erkeklerin tümü çakşırlıdır (Katalog 4).

3.6. Tasvirlerde Görülen Kadın Erkek İlişkileri

Osmanlı Devleti’nde kadınların sosyal hayatta aktif olması, erkeklerle muhabbet kurması hoş karşılanmamıştır²⁰⁸. Hem kentsel hem de kırsal alanda kadınlar ve erkeklerin buluşması, birbirini görebilmesi için en ideal alan mesire alanları olmuştur²⁰⁹. Farklı albümlerde bulunan iki minyatürde kırlık bir alandaki sevgililerin tasvirleri görülmektedir (Kat. No. 9-13). Bahar dallarının önünde resmedilen çiftler samimi biçimde sarılır pozisyonda gösterilmiştir.

Sultan 1. Ahmed sık sık saraydan kırlık değiştirerek çıkmış, halkın kurallara uymadığını kontrol etmiş, çarşı ve sokakları denetlemiştir²¹⁰. Bir gün, sandalda bir çiftin samimi davrandığını fark edince, sevgililerin peşine kendisi düşerek onları yakalamış ve

²⁰⁶ R. E. Koçu, *age.*, 1969, s. 175.

²⁰⁷ R. E. Koçu, *age.*, 1969, s. 60.

²⁰⁸ Vesile Şimşek, “Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine”, *International Journal of Social And Humanities Sciences*, C. 4, S. 3, 2000, s. 191.

²⁰⁹ Edith Gülçin Ambros, “Frivolity and Flirtation”, *Ottoman Women in Public Space*, (ed. Ebru Boyar-Kate Fleet), Brill, Leiden-Boston, 2016, s. 159.

²¹⁰ Günhan Börekçi, *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603–1617) and His Immediate Predecessors*, PhD diss., Ohio State University, Ohio 2010, s. 99.

resmi bir kararnameyle, kürekçilerin sevgilileri taşımasını, erkek ve kadınların aynı anda halka açık kayıklara birlikte binmelerini de yasaklamıřtır²¹¹.

1. Ahmed için hazırlanan albümde dere kenarında yeniçeriler tarafından yakalanan çifti konu olan tasvirde (Kat. No. 16), dere içerisinde görülen testiler, çiftin panik içinde ellerini ne ve yüzlerine doğru götürmesi, yakalandıkları sırada uygunsuz biçimde olduklarını düşündürmektedir.

Aynı eserin iki farklı nüshasında bulunan kır tasvirinde (Kat. No. 11-12), kadınlı erkekli bir grubun, yemek, içki ve müzik eşliğinde eğlenmeleri görülür. Kıyamet alametlerini konu alan, dini içerikli bir eserde yer alan tasvirler, dönemin düşünce yapısı hakkında fikir verir.

3.7. Tasvirlerde Görülen İçki Sahneleri

Osmanlı Devleti'nde belli kurallar çerçevesinde gayrimüslimlerin ikisine karışılmamış, meyhane amalarına izin verilmiş, bazı dönemlerde içki içmek yasaklansa da sonrasında bu kurallar gevşetilmifitir. Müslüman olan halkın, dini gerekçelerle içki olan mekanlara girmesi ve içmesi her dönemde yasak olmuştur. Ancak dönem kaynakları olan seyahatnamelerde fırsatını bulan bazı Müslümanların da içki içtiği, gizli saklı meyhanelere gittiği kaydedilmiştir.

Katalogda yer alan iki meyhane tasvirinde (Katalog 2-3) içkili, yemekli bir sofrada başında oturan figürlerin sarı renkteki ayakkabıları, başlıkları, giysileri onların Müslüman olduğunu düşündürmektedir.

Dervif Rind'i meyhane köşesinde bulup, ondan yardım isteyen Atayi'nin bulunduğu tasvirde mekânın diğer ucunda şarap içip yemek yiyen kalabalık başka bir grup yer alır. Birçok tasavvuf geleneğinde şarap tüketimi ve mest olmak üzerine gelişen bir anlayış görülmektedir (Katalog 1).

Hamse-i Atayi'nin Hamsesinde yer alan iki mesnevde içki alemlerinde yaşanabilecek kötü durumlardan bahsedilmektedir. Hikayelerin sonunda bulunan tasvirlerde kırılık alanlarla yiyecek ve içkilerin bulunduğu sofraların etrafında oturan figürler görülmektedir (Katalog 27-28).

²¹¹ E. Fetvacı, *age.*, s. 126.

Kıyamet alametlerinin anlatıldığı Tercüme-i Cifrul'-Cami'de tatlı bir rüzgârın müminlerin ruhunu alacağından, kıyametin günahkarların üzerine kopacağından bahsedilmektedir. 'Rüzgârın Gönderilmesi' isimli bölümün altında kadınlı erkekli grupların içki, yemek ve müzik eşliğindeki eğlenceleri betimlenmiştir. Minyatürler dönemin günah anlayışını bize yansıtmaktadır (Katalog 11-12).

3.8. Tasvirlerde Görülen Kap Formları

Hoşça vakit geçirmek, keyif yapmak için gidilen mekanlarda yemek ve içki sofraları kurulmuş veya kahve şerbet gibi içecekler tüketilmiştir. Sofralarda görülen yiyecek ve içeceklerin konulduğu kaplar minyatürlere de yansımıştır.

Arapça fincan olan kelime Farsça "tas, kâse" anlamında pingan ve bingan olarak kullanılmıştır. Çay, kahve süt gibi içecekleri tüketmek için, topraktan, çiniden, porselenden, camdan, boynuzdan, öd ağacından veya tahtadan yapılmış muhtelif şekillerde kulplu veya kulpsuz küçük kâselerdir. Bu kaselerin altlarına konmak için birer de tabakları bulunmaktadır. İçine koyulan içeceğe göre çay fincanı, kahve fincanı gibi çeşitli isimler almaktadır²¹².

Katalogda bulunan altı minyatürde ellerinde fincan olan figürler bulunmaktadır. Görülen fincanların üçü bezemesiz, sade (Katalog 7-15-29), biri mavi beyaz motifli porselendir (Katalog 10). Kahverengi tonlarındaki diğer iki fincanın biri düz renktedir (Katalog 6), diğerinin üzerinde dilimli motifler yer alır (Katalog 19). Renginden ötürü bu fincanların seramik veya bakır olabileceği düşünülmektedir. Kadınlar hamamının görüldüğü iki minyatürde natırların ellerinde tuttıkları fincanlar tabaklarıyla tasvir edilmiştir (Katalog 6-7).

Sürahinin bazı sözlüklerde Arapçada "içindeki şey sarıh olarak görünür" anlamına geldiğinden söz edilse de öz Türkçede girdap anlamında "surak" kelimesinden ve "su" kökünden gelip gelmediği tartışılmaktadır. İçine şarap ve şerbet gibi içecekler koymaya yarayan, uzun boyunlu ve karınlı şekilde, sırça veya billurdan yapılmış şişelere sürahi denilmektedir. Bunlara içilecek su da konulmaktadır²¹³.

²¹² Elif Apaydın, *XVIII. Yüzyıl Minyatürlerinde Kap Formları (Levni, Buhari ve Enderuni'nin Eserleri Üzerine Bir İnceleme)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 357.

²¹³ E. Apaydın, *agt.*, s. 325.

Kataloğa alınan minyatürlerde çeşitli sürahi formları bulunmaktadır. En sık rastlanılan kulplu (1-2-4) ve kulpsuz (Katalog 11-12-14-17-19-23-27) tiplerdir. Kulplu sürahiler, kaideli, dar boyunlu, ağız kenarlı biçimlerde görülmektedir. Kulpsuz sürahiler çoğunlukla düz dipli, ince uzun boyunlu, şişkin gövdeli olarak resmedilmiştir. Sürahilerde murassa, altın, gümüş, bakır, porselen gibi malzemelerle karşılaşmıştır. Murassa değerli taş ve madenlerle süslenmiş olan nesnelere için kullanılmaktadır. Kadın ve erkekli bir grup figürün eğlence sahnesinde bulunan üç sürahinin üzerindeki kırmızı noktaların değerli taş olduğu düşünülmektedir (Katalog 11). Bezeme olarak metal görünümlü olanlarda dilimli, oval çizgiler görülmektedir. Katalogda yer alan üç sürahide bitkisel motifler bulunmaktadır. Renk düzenleri mavi-beyaz-kırmızı porselen ya da çiniyi andırmaktadır (Katalog 1-23-27).

Farsça kökenli bir kelime olan sini, Arapça'da şini olarak geçmektedir. Sini, üzerine yerleştirilen yemek sahanlarıyla aynı anda birçok kişinin oturarak yemek yiyebileceği daire gövdeli, ince kenarlı büyük servis, sunma ve taşıma kabıdır. Siniler altına yerleştirilen kaide üzerine konulmaktadır²¹⁴. Katalogda bulunan siniler dairesel formda, koyu renkte, bezemesiz olarak resmedilmiştir (Katalog 3-12-17-23-27).

Kaseler içine yiyecekler koyulan yuvarlak derin gövdeli kaplardır. Çini, porselen, çömlek ve camdan yapılmış örnekleri mevcuttur. Adlandırmaları içinde bulunan yiyeceklere göre çorba kasesi, hoşaf kasesi gibi değişmektedir. İsimlerindeki farklılıklar kadar biçimsel olarak da çeşitlilik göstermektedir²¹⁵. Katalogda yer alan özellikle mesire alanlarında geçen tasvirlerde içi yiyeceklerle dolu, kaideli, geniş ağızları kâse örnekleri bulunmaktadır. Bezeme olarak çoğunlukla dilimli yüzeylere sahiptirler.

Kadeh Arapça kökenli bir kelime olup, içki içmekte kullanılan küçük bardak anlamına gelmektedir²¹⁶. Elde edilen tasvirler arasında cam, seramik ve metalden yapılmış olan kadeh örnekleri bulunmaktadır. Minyatürlerin içeriğinden dolayı kadehlerin içerisinde şarap olabileceği üzerinde durulmaktadır.

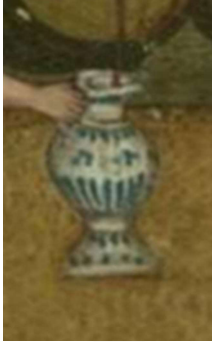

Osmanlı toplumunda keyifli zaman geçirme aracı olarak yiyecek ve içecekler hep ön planda olmuştur. Özellikle mesire alanları için uzun hazırlıklar yapılmış, en güzel yemekler gösterişli kaplara yerleştirilmiştir. Katalogda yer alan tasvirlerde taşlarla

²¹⁴ E. Apaydın, *agt.*, s. 313.

²¹⁵ E. Apaydın, *agt.*, s. 305.

²¹⁶ E. Apaydın, *agt.*, s. 380.

bezemeli, bitkisel motifli, dilimli yüzeyli çeşitli kap örnekleri görülmektedir. Bu örnekler halkın günlük yaşamlarında kullandıkları eşyalar hakkında görsel kaynak olması bakımından önemlidir.

			
Sürahi (Katalog 1)	Sürahi (Katalog 11)	Sürahi (Katalog 23)	Sürahi (Katalog 27)
			
Fincan (Katalog 6)	Fincan (Katalog 7)	Fincan (Katalog 10)	Fincan (Katalog 19)
			
Kase (Katalog 11)	Kase (Katalog 12)	Kase (Katalog 14)	Kase (Katalog 18)
			
Kadeh (Katalog 1)	Kadeh (Katalog 11)	(Katalog 12) Kadeh	Kadeh (Katalog 28)

Tablo 6: Kaplardan Örnekler

SONUÇ

17. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Minyatürlerinde Günlük Yaşamdan Halkın Eğlence Sahneleri başlıklı tez çalışmasında 17-19. yüzyıllar arasında yapılmış olan eğlence temalı otuz tasvir incelenmiştir. Bu tezde Osmanlı halkının günlük hayatlarında hoşça vakit geçirmek, dinlenmek, sosyalleşmek için gittikleri mekanlara dair araştırma yapılmış, mekanlar üzerinden ilgili tasvirlerle tez, kitap, makale ve online arşivler taranarak ulaşılmıştır. Elde edilen görseller mekanlarına göre sınıflandırılarak kataloglanmıştır. Çalışma kapsamında saray tarafından yapılan şenlik ve düğünler dışında Osmanlı halkının gündelik hayatlarındaki eğlenme ve keyif olarak adlandırılan aktiviteleri irdelenmiştir.

Osmanlı'yı merak eden batılı seyyahlar halkın günlük yaşamlarında nasıl vakit geçirdiklerini incelemiş, eserlerine kaydetmiştir. Toplumun eğlence anlayışını durgun bularak, halkın keyif olarak adlandırdığı zaman geçirme biçimi ilgilerini çekmiştir. Halk günlük yaşamlarında hoşça vakit geçirmek çoğunlukla ev, meyhane, hamam ve mesire alanlarında toplantılar düzenlemiştir. Bir araya geldikleri zamanlarda çeşitli yiyecek, içecekler tüketmiş, dans ve müzikli gösterileri izlemiş, dama, satranç gibi oyunlar oynamışlardır. Havaların güzel olduğu bahar aylarında mesire alanlarına gidilmiş, dere kenarlarında piknik yapılmış, salıncaklar kurulmuştur. Kadınlar ve erkeklerin birbirini görebilmesi, sevgililerin buluşabilmesi için en ideal yer kırlık alanlar olmuştur.

Günümüze gelen en eski örnekleri 15. yüzyıla dayanan Osmanlı minyatürleri ilk dönemlerinde edebi eserler, saray hayatı, savaş ve dini konulu el yazmaları içerisinde yer almaktadır. 17. yüzyıldan itibaren halktan insanlarda minyatürlere konu olmuştur. Saray dışındaki yaşama ait eğlence, meclis, hamam, sevgili temalı tasvirler tek yaprak şeklinde hazırlanarak albümlere yerleştirilmiştir. Albümler dışında halkı bilgilendirmeye veya öğüt vermeye çalışan bazı eserlerde de Osmanlı toplumunun eğlence anlayışını yansıtan tasvirler görülmektedir.

Osmanlı halkının gündelik yaşamından kesitler sunan minyatürler toplum içindeki eğlence ve keyif kavramını bize göstermektedir. Elde edilen otuz tasvirin dördü meyhane, dördü hamam, yirmi ikisi mesire alanlarında geçmektedir. Mekanlar farklı olsa da eğlence biçimleri beraber vakit geçirip, sosyalleşmek üzerine kuruludur. Bir araya toplanan kişiler ud, def, rebab, Rum kemençesi gibi çalgıların olduğu müzik icralarını dinlemiş, köçek, çengi ve tavşanların danslarını izlemiştir. Katalogdaki tasvirlerin

çoğunda çeşitli yemek ve meyveler, içki, kahve gibi içecekler bulunmaktadır. Hazırlanan yiyeceklerin yerleştirildiği kaplar bize halkın günlük yaşamlarında, eğlence mekanlarında kullandığı eşyalar hakkında da bilgi vermektedir.

Katalogda yer alan eğlence sahnelerinin çoğu kırılık alanlarda geçmektedir. Mesire alanlarında dans, müzik, yemek ve içkiyle vakit geçiren, sevgilisiyle buluşan, salıncakta sallanan, maymun oynatan figürler bulunmaktadır. Osmanlı halkının eğlenceli vakit geçirmek için sıklıkla tercih ettiği yerler minyatürlere de yansımıştır.

Osmanlı resim sanatına yansıyan toplum içerisindeki eğlenme biçimlerini, eğlence mekanlarını incelemek dönemin koşullarını ve yaşamlarını anlayabilmek açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, (1995). *Osmanlı Merasim Adet ve Tabirleri*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ağaoğlu, M. (2012). “Osmanlı Toplumsal ve Kültürel Yaşamının Resmedilmesi: Osmanlı Minyatür Sanatında Surnameler”, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S. 1-2, s. 125-145.
- Ahmet Refik (1931). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.
- Ahmet Refik (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Ali Rıza Bey (1970). *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul.
- Altınölçek, S. (1999). *XV. Yüzyıldan XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar Osmanlı Minyatürlerinde Müzik ile İlgili Sahnelerin Kurgu Düzeni*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ambros, E. G. (2016). “Frivolity and Flirtation”, *Ottoman Women in Public Space*, (ed. Ebru Boyar-Kate Fleet), Brill, Leiden-Boston.
- And, M. (2020). *Kırk Gün Kırk Gece Osmanlı Düğünleri Şenlikleri Geçit Alayları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Apaydın, E. (2011). *XVIII. Yüzyıl Minyatürlerinde Kap Formları (Levni, Buhari ve Enderuni'nin Eserleri Üzerine Bir İnceleme)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Arıç, A. S. (2006). “Türklerde Kıyafetin Kısa Tarihi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 22, S. 64-65-66, s. 141-160.
- Artan T., Schick, I. C. (2013) “Ottomanizing Pornotopia: Changing Visual Codes in Eighteenth-Century Ottoman Erotic Miniatures”, *Eros and Sexuality in Islamic Art*, (ed. Francesca Leoni, Mika Natif), Ashgate Publishing, Farnham.
- Atasoy, N. (1989). “Türk Minyatürlerinden Üç Günlük Hayat Sahnesi”, *Sanat Tarihinde Doğudan Batıya: Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri*, İstanbul, s. 19-22.
- Bassano, L. (2015). *Kanuni Dönemi Osmanlı İmparatorluğunda Gündelik Hayat*, (çev. Selma Cangı), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Baudier, M. (1635). *The History of the Imperiall Estate of the Grand Seigneurs*, Printed by William Stansby, Londra.
- Baydar, N. (2017). *Kâğıt Sanatları ve Kalender Paşa: 1. Ahmed Albümü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bekçi, A. K. (2024). *1582 Surname-i Hümayun Resimlerinde Hareket ve Devinimin Göstergebilimsel Çözümlemesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Blunt, F. J. (1878). *The People of Turkey: Twenty Years Residence Among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians*, Printed for John Murray, Londra.

- Bohrer, F. N. (2005). "The Sweet Waters of Asia: Representing Difference/ Differencing Representation in Nineteenth-Century Istanbul", *Edges of Empire, Orientalism and Visual Culture*, (ed. J. Hackforth-Jones, M. Roberts), Blackwell Publishing, Londra.
- Boyar, E. (2016). "The Public Presence and Political Visibility of Ottoman Women", *Ottoman Women in Public Space*, (ed. Ebru Boyar-Kate Fleet), Brill, Leiden-Boston.
- Boyar, E., Fleet, K., (2010). *A Social History of Ottoman İstanbul*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Börekçi, G. (2010). *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603–1617) and His Immediate Predecessors*, PhD diss., Ohio State University, Ohio.
- Busbecq, O. C. (1939). *Türk Mektupları*, (çev. Hüseyin Cahit Yalçın), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Can, N. (2004). "Unutulan Sazımız Mıskal", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 24, S. 3, 2004, s. 193-206.
- Çak, Ş. E. (2010). "Osmanlı Eğlence Hayatında Dans Unsurları Olarak Köçekler ve Çengiler", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 3, S. 5, s. 82-95.
- Çelik, H. (2016). *Paris Bibliotheque Nationale'deki Resimli Makamat Yazmaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çetin, Ü. (2021). *Tanzimat Devrinde Gezinti Alışkanlıklarının Değişimi: İstanbul'da Mesire Yerleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Çilli, Ö. (2023). *Osmanlı'da Eğlence, İstanbul'un Sosyal ve Kültürel Hayatından Manzaralar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çilli Kutan, Ö. (2019). "İstanbul Meyhaneleri", *Meyhane Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskalı), Kitabevi, İstanbul.
- Davis, F. (2006). *Osmanlı Hanımı- 1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih*, (çev. Bahar Tırnaklı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demir, E. T. (2015). *Osmanlı Dönemi Giyim Kuşamında Avrupa Etkileri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Dernschwam, H. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Doğu, A. (2022). *Nevzade Atayi'nin Hamse'si ve Resimleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- D'Ohsson, M. (1977). *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, (çev. Zehran Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul.
- Dupre, L. (1825). *Voyage a Athenes et a Constantinople*, Imprimerie de Dondey-Dupre, Paris.

- Erdoğanlı, İ. (2020). “Yasaklardan Modern Denetime: Osmanlı Devleti’nin İçki Tüketimine ve Meyhanelere Yaklaşımı”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 31, s. 1-32.
- Evliya Çelebi (2008a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul, 1. Cilt, 1. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Evliya Çelebi, (2008b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul, 1. Cilt 2. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (çev. Elif Kılıç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Fetvacı, E. (2019). *The Album of the World Emperor: Cross-Cultural Collecting and the Art of Album-Making in Seventeenth-Century Istanbul*, Princeton University Press, New Jersey.
- Firdevsi (2009). *Şahname*, (çev. Necati Lugal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Fonton, C. (1987). *18. Yüzyılda Türk Müziği*, (çev. Cem Behar), Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Gerlach, S. (2007). *Türkiye Günlüğü*, C. 2, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Gök, S. (2004) “Bursa Yeni Kaplıca’daki Şam Tipi Çiniler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 135-155.
- Gravina, F. (2008). *İstanbul’un Anlatımı*, (çev. Yıldız Ersoy Canpolat), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Grelot, J. (1998). *İstanbul Seyahatnamesi*, (çev. Maide Selen), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.
- Gürer, S. (2010). *XVII-XVIII ve XIX. Yüzyıllarda Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gürtuna, S. (1997). *Osmanlı Kadın Giysisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hobhouse, J. C. (1813). *Travels in the Morea, Albania, and Other Parts of the Ottoman Empire*, Printed for Henry Colburn, Londra.
- İçen, S. (2001). *Hubanname ve Zenanname’de Metin Resim İlişkisi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnak Kurnaz, G. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul’da Eğlence Hayatı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İnal, G. (1995). *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlılara Kadar)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- İnalcık, H. (2021). *Şair ve Patron Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2023). *Has-Bağçede ‘Ays u Tarab: Nedimler Şâirler Mutrîbler*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Kantar, M. (2009). *Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi 377 Numaralı Hamse-i Dihlevi'nin Minyatürleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Kayabaşı, R. G. (2024). "Surnamelerde Türk Halk Kültürünün İzleri: Vehbi Örneği", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 8, S. 1, s. 430-448.
- Kia, M. (2011). *Daily Life in Ottoman Empire*, Greenwood Press, California.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara.
- Koçu, R. E. (2012). *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Korkmaz, H. (2021). *Türk Musiki Tarihinin Kaynağı Olarak Güfte Mecmuaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Leydi Layard (2010). *Twixt Pera and Therapia, The Constantinople Diaries of Lady Layard*, (ed. Sinan Kuneralp), The Isis Press, İstanbul.
- Mehmet Tevfik (1906). *Ein Jahr in Konstantinopel Dritter Monat: Kjatxane (Die süßen Wasser von Europa)*, (çev. Menzel Theodor), Mayer & Müller Publishing, Berlin.
- Montagu, M. W. (1979). *Türkiye Mektupları 1717-1718*, (çev. Aysel Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul.
- Nicolay, N. (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, (ed. Marie-Christine Gomez-Geraud, Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Olivier, A. (2016). *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, (çev. Aloda Kaplan), Köprü Kitap, İstanbul.
- Pardoe, J. (1838). *The Beauties of the Bosphorus*, Printed by George Virtue, Londra.
- Porter, J. (1854). *Turkey; Its History and Progress*, Hurst and Blackett Publishers, Londra.
- Rasch, G. (1873). *Die Türken in Europa*, Printed by J.S. Skrejsovský, Prag.
- Rose, W. (1838). *Three Months Leave*, Printed for Richard Bentley, Londra.
- Schwigger, S. (2004). *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Seetzen, U. J. (2017). *İstanbul Günlükleri, 12 Aralık 1802-22 Haziran 1803*, (çev. Selma Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Sevengil, R. A. (1990). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, V. (2000) "Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine", *International Journal of Social And Humanities Sciences*, C. 4, S. 3, s. 191-200.
- Taner, M. (2019) *Caught in a Whirlwind: A Cultural History of Ottoman Baghdad as Refected in Its Illustrated Manuscripts*, Brill, Leiden.
- Tavernier, J. B. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi*, (ed. Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Thevenot, J. (1978). *1655-1656'da Türkiye*, (çev. Nuray Yıldız), Tercüman 1001 Temel Eser Yayınevi, İstanbul.
- Tournefort, J. (2013). *Tournefort Seyahatnamesi*, C. 2, (ed. Stefanos Yerasimos), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Ünlü, O. (2023) "Hattan Nakşa: Atayi'nin Hamse'sindeki Minyatürlü Hikayeler", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 13, s. 324-339.
- White, C. (1846). *Three Years in Constananople; or Domestic Manners of the Turks in 1844*, Henry Colburn Publisher, Londra.
- William Senior, N. (1858). *A Journal Kept in Turkey and Greece in the Autumn of 1857 and the Beginning of 1858*, Printed by Longman, Londra.
- Wratislaw, W. (1981). *Anılar "16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler"*, (çev. M. Süreyya Dilmen), Karacan Yayınları, İstanbul.
- Yaman, B. (2002). *Tercüme-i Cifrul'-Cami ve Tasvirli Nüshaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yavuzer, G. (2015). *İstanbul Wine-Taverns as Public Places in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yenilir, T. (2017). "İngiliz Sanatçı Thomas Allom (1804-1872) ve Osmanlı Dünyasına İlişkin Eserleri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 10, s. 153-163.
- Yılmaz, O. (2019). "Meyhaneden Meyhaneye: Keçecizade İzzet Molla'nın Bir Gazelinden Hareketle 19. Yüzyılda İstanbul Meyhaneleri", *Meyhane Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy Naskali), Kitabevi, İstanbul.
- Yılmazyaşar, H. (2018). "Bursa Eski Kaplıca: Mimar ve Yapının Orjini Meselesi", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 3-43.
- Yum, Ş. (1998). *Osmanlı Resim Sanatı ve Müzik: XV – XVIII Yüzyı Minyatürlerinde Çalgılar ve Betimlemeler*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Zor, Z. (2021). "Nizami Gencevi'nin Hamsesinin Minyatür Sanatına Yansımaları", *Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi*, S. 4, s. 68-85.